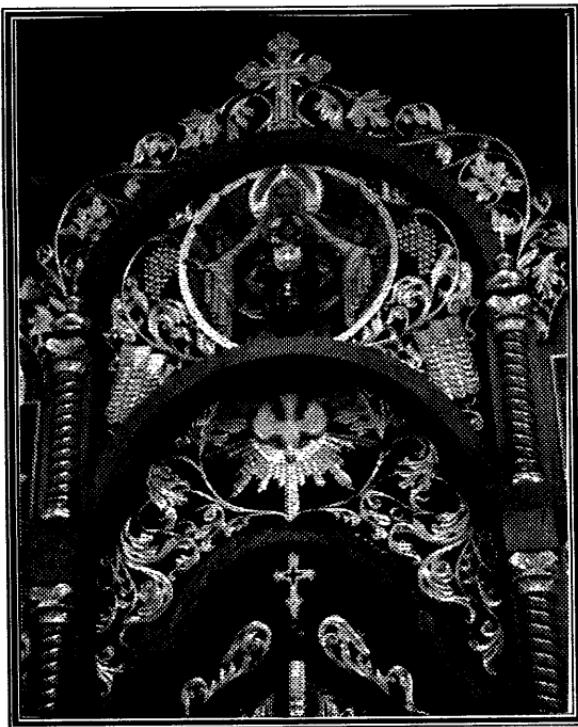

ПЯЦЬКА

ВЫДАННЕ БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА-
АСВЕТНИКАГА ЦЕНТРУ
КЛІУЛЕНД
ЗША

№1(21), 1993

Polacak

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyrovice,
Cleveland, Ohio, USA.

Рэдакцыйная калегія: Святлана Белая (рэдактар), Міхась
Белямук (сакратар), сябры—Сяргей Карніловіч, Іна Каханоўская,
Вольга Дубаневіч (МакДэрмат), Лідзія Лазар--Ханенка, Янка
Ханенка, Янка Салавянюк.

Editorial board : Svetlana Belaia (Editor), Michael Bielamuk (Secretary),
Members--Serge Karnilovich, Ina Kachanovski, Olga Dubanevich
(McDermott), Lydia Lazar-Chanenka, Yanka Chanenka, Jan Solowianiuk

Ганаровыя сябры рэдкалегіі:
Анатоль Белы, Васіль Быкаў, Язэп Юхो.

Прозвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. (216) 651-3451

Святлана Белая. І гэты час прыйдзе. 3

Наша гісторыя

Ніна Здановіч, Янка Сінчук. Пячная засланка, што датуеца расейскай манэтай.	4
Міхась Белямук. Тапаграфія знаходак манэт і аздобаў.	6
Паўла Урбан. Да пытанняў этнічнай прыналежнасці старажытных славянаў.	13
Язэп Юхно. Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права.	18

Вобразы Бацькаўшчыны

Васіль Супрун. Крэўскі замак.	23
Алена Сярова. Эпіталія.	27

З архіваў КДБ

Уласнаручныя паказаныні Езавітава, Канстантына Барысавіча. 34

Памяць зямлі

Святлана Белая. Віленскія беларусы расказваюць.	39
Раіса Галляк. Настаўнікі Віленскай Беларускай гімназіі.	41

Роднае слова

Масей Сяднёў. Сум па духоўным Пантэноне.	46
Пётра Нядзьвецкі. Мара.	47
Алесь Мемус. Радасць вяртання.	50
Васіль Супрун. Наш шлях.	53
Міхась Кавыль. І з агню ды ў полымя.	55

Згуры Бацькаўшчыны

Сяргей Грахоўскі. Вольнай Беларусі.	61
З жыцця эміграцыі.	62
а.Міхась Страпко. Святыя абавязак міласэрнасці.	63

Янка Салавянюк. Маствацкае афармленыне вокладкі і разварота.

Разварот: Іканастас ў царкве сьв. Сьцяпана, Бронсвік, Агаё, ЗША, выкананы Янкам Салавянюком у 1992 годзе.

На першай бачынцы вокладкі: Фрагмент з царской брамы (царква сьв. Сьцяпана, Бронсвік).

На другой бачынцы вокладкі: Царская брама (царква сьв. Сьцяпана, Бронсвік).

На трэцій- чацвёртай бачынках вокладкі: Унікальныя па зъместу іконы:

1000-годзьдзе Хрышчэння Русі (аўтар Янка Салавянюк, царква сьв. Сьцяпана—3 бачынка)

Голад на Украіне (аўтар Янка Салавянюк, царква сьв. Сьцяпана—4 бачынка)

I гэты час прыйдзе.

21 жніўня 1992 г. выдаўся прыгожым і сонечным днём. Такой-жэ цéлпай засталася ў памяці і сустрэча з губернатарам Білам Клінтанам, які ў час сваёй кампаніі на пост Прэзыдэнта ЗША прыехаў у Кліўленд.

Мы стаялі сядро соценъ людзей, чакаючы сустрэчы з Білам Клінтанам. Шансы пагаварыць зь ім былі малыя і ўсё-ж... Калі будучы Прэзыдэнт ЗША падышоў да нас, Анатоль Белы, паціскаючы руку Б. Клінтану, прадчуваючы, мабыць, нейкім восьмым пачуцьцём, важнасьць гэтага момэнту, сказаў: «Мы, беларусы, вітаем Вас і зычым Вам перамогі».

—Адкуль Вы? — запытаўся кандыдат на пост Прэзыдэнта ЗША

—Зь Беларусі, зь Менску. А гэта наш сыцяг,—сказаў бацька, і зняўшы злацката свайго пінжака бел-чырвона-белы сыцяжок, прышпіліў яго да пінжака Біла Кліндана. Той, узрушаны такім нечаканым падарункам, падзякавай за яго і, падбіраючы слоўы, сказаў:

—Жадаю шчасця Вам і Вашай краіне.

—Жыве Беларусь!—Сказаў мы на разьвітаныне. I будучы Прэзыдэнт, узняўшы руку, съціснутую ў кулак, сказаў:

—Жыве!

20 студзеня 1993 г. у Вашынгтоне адбылася прыслага новага Прэзыдэнта ЗША Біла Кліндана. Пасъляваннае пакаленіе, з новымі ідэямі і съvezжым поглядам на жыцьцё, прыйшло да юлады. У Амэрыцы наступае іншы час. Час зыменаў і надзеяў. А цi пачаўся разам Калядамі новы час для Беларусі?

Сёння нашая Бацькаўшчына, як ніколі раней патрабуе зыменаў, якія прынясуть надзею зыняверанаму народу, якія ўздымуць Дух беларусаў, дадуць натхненіне

на новае змаганье за яго Адраджэнне. Нашая пакутлівая Беларусь патрабуе зыменаў, каб расправіць свае некалі магутныя крылы, паляць насыстрач съвету, прадудзе, свабодзе і каб прыняць у сваё гніздо, сваіх сусветяў.

Нашая Беларусь патрабуе зыменаў і на міжнароднай арэне.

Можа, калісці, прыйдзе той час, калі кіраўнікі іншых дзяржаваў, будучы мець уяўленыне ня толькі аб геаграфічным і эканамічным становішчах Беларусі, але будучы ведаць яе спрадвечныя гісторыю і мову, як ведалі іх у часы Вялікага княства Літоўскага манархі іншых дзяржаваў.

Аднак зымены ў міжнароднай съядомасці не адбудуцца бяз зыменаў з нашага боку. Для заваяванья міжнароднага прызнання мы мусім найперш самі прынесьці сябе як самастойную нацыю. Нацю з сваёй мовай, (ня толькі ў законе, але ў жыцьці), нацю з сваёй годнасцю, палітыкай, духам і съядомасцю. Зымены ў дзяржаўным кіраўніцтве, мажліва, толькі часткова дапамогуць у вырашэнні нашых проблемаў. Нам патрэбна духовнае адраджэнне, зымены ў сэрцах кожнага з нас.

Першы Сусьветны Кантрэс Беларусаў, які плянуецца летам гэтага году ў Менску,— гэта толькі пачатак зыбрання сваіх птушаняў, каб супульна адбудоўваць дэмакратычную, духоўную магутную Беларусь. I хто ведае, можа прыйдзе той час, калі Прэзыдэнты іншых дзяржаваў будуть на нашай мове казаць «Жыве Беларусь!»

Саветлана Белая
рэдактар часопіса

нашА ГІСТОРЫЯ

Пячна засланка, што датуецца расейскай манэтай

Ніна Здановіч

Янка Сінчук

За апошняе дзесяцігодзьдзе ў Беларусі археолягамі сабрана вялікая колькасць пячной кафлі 16-18 стст., якая да гэтага часу лічылася нявартым увагі матэрыялам. Кафлі функцыянальна адрозніваюцца адна ад другой. Існуюць съянная (люстэркавая), гзыmsавая, паясковая, каронкавая кафлі. Калі да гэтага пераліку дадаць балясіны і ўдакладніць, што існуюць кутнія варыянты апісаных кафляў, то бадай, што ўсё і будзе сказана пра асобныя дэталі, зь якіх робіцца печ. Але-ж ёсьць яшчэ некалькі канструктыўных элементаў печы, што сустракаюцца не так часта і таму меней вядомыя—пячная дуга ды засланка.

Рабіліся пячная дуга і засланка з абапаленай да чырвонага гліны з прыкметнымі нават на першы погляд дамешкамі жарствы (дробных кавалкаў тоўчанага граніту). Паліва ўжывалася на іх было немэтазгодна, бо гэта былі найбольш даступныя польмю дэталі канструкцыі. Паліва магло або цалком сапсавацца або зъяніць свой колер. Між тым, цяга да ўпрыгожваньня існавала, і адпаведна быў знайдзены сурагаты выхад: дэталі пячных дугаў ды засланка пакрываліся шэрагам адбіткаў круглага кляйма зь сеткай з узаемаперпендыкулярных рысак-крапаў, у выглядзе кветкі ці кола. Памеры кляйма дасяглі 2,5-3,0 см. Вядомы такія дугі 17-18 стст. у Полацку, Магілёве, Дзісне ды іншых гарадах, аналагічныя ўжываліся ў Рәсеi.¹

Чарговая заходка, што была зроблена

пад час археолягічных раскопкаў у Полацку летам 1991 г. істотна адрозніваецца ад ужо вядомых падобных дэталяў. На пячной засланцы з Полацку зроблены адбіткі не кляймом, а расейскай манэтаю памерам у 2,2-2,3 мм—«денгою». На знайдзеным фрагмэнце захаваліся трох цэлыя адбіткі ды два іх фрагменты.

Адбіткі расейскіх манэтаў на пячной засланцы, знайдзенай у Полацку

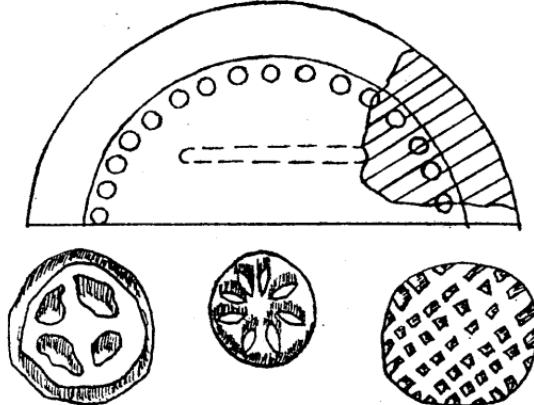
Адзін з адбіткаў адціснуты левым бокам з наміналам і датаю, два іншых — правым, гербавым бокам з выявай двухгаловага арла з дзяржаваю і скіпетрам. Па адбітках арла можна меркаваць, што ўжыта «дэнга» 1730-43 гг., бо ў 1743 г. тып выявы арла зъяніўся.²

Гэтая падказка дазваляе адчытаць апошнюю невыразную лічбу люстэркавага

адбітку даты з акруглым верхам як «О», бо ў 1724 г. «дэнгі» ня выбіваліся.

Такім чынам, можна цьвердзіць, што печ, у якой ужытая гэтая дэталь, зробленая не раней 1740 г. Зразумела, што манэта, выбітая ў 1740 г. не адразу трапіла ў грашовага абарачэнне платнічных сродкаў Рэчы Паспалітай. Хутчэй за ўсё, гэта адбылося ў канцы 1750-1760-х гадоў у суязі з масавым перамашчэннем на тэрыторыях Рэчы Паспалітай і Беларусі расейскіх войскаў.³

рыторыях магла, пэўна, дазволіць затрымца ў грашовым абарачэнні зямель-неафітаў і старой расейскай манэце, але ніякіх падставаў працягваць пэрыяд абарачэння 10-ці рублёвай расейскай манэты нават да пач. 19 ст. Больш таго, магчыма наступныя дасьледаванні грашовага абарачэння 18 ст. дазволіць звузіць хранялігчныя мяжы добра вядомай архэолягічнай і зусім невядомай па дакумэнтах расейскай меднай манэты 1730-1754 гг.

Рэканструкцыя засланкі і віды штампаў з пячных дугаў (з раскопак Н.Здановіч у Г.Полацку)

«Дэнгі» і палушки 1730-1754 гг. даволі часта сустракаюцца ў адзінковых знаходках на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь ад Мсьціслава да Горадні. Такая шырокая распаўсюджанасць паказвае раннюю пранікненне медных расейскіх манэтаў у Рэч Паспаліту, якое ня звязана з падзеямі 1772, 1793, 1795 гг. Акрамя таго, у Расейскай імпэрыі манэты 10-ці рублёвай стапы з 1765 г. былі спынены, бо пачалі чаканіць па 16 рублёў з пуда медзі (1763-1810). Няявлікая кіруемасць сродкамі грашовага абарачэння на нядайна далучаных да Расей тэ-

3 улікам усяго выкладзенага, можна датаваць фрагмэнт унікальнай пячной засланкі з Полацка другой паловаю 18 ст.

Бібліяграфія

¹ Спегальский Ю.П. О некоторых приёмах устройства отопительных печей XVII в. (по находкам в Пскове), (Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Ин-ститута археологии АН СССР. Вып. 113, М., 1968, с. 74-77.

² Уздеіников В.В.Монеты России. 1700-1917. М., 1985, с. 194, 243.

³ История СССР с древнейших времен до наших дней. т. III, М., 1967, с.509.

Тапаграфія знаходак манэт і аздобаў

Міхась Белямук

Парэчча, Аршанскі р-н

У нумізматычнай літаратуры Парэчча прыпісана Талачынскаму р-ну, але ў «Слоўніку» Я.Рапановіча паказана, што Парэчча Аршанскае р-на. Паводле Д.Харлаповіча маёнтак Хамэнтоўскага, дзе быў у чэрвені 1886 г. знайдзены скарб, знаходзіўся недалёка чыгункі ў Смаланскім с/с. В.Поцін інфармуе, што маёнтак Хамэнтоўскага быў 25 км на захад ад Ворши, паміж рэчкамі Крывая (датак Другі) і Адроў (датак Дняпра). Скарб складаўся з манэтаў, сярэбраных аздобаў і сярэбраных злыткаў-грыўнаў. Скарб важыў прыблізна 1000 грамаў. Большаясьць манэтаў была стоплена, засталіся 35 манэтаў у Эрмітажы, 43 манэты ў Гістарычным музеі ў Маскве і 88 манэтаў у Марілёўскім краязнаўчым музеі. Што сталася з аздобамі і злыткамі-грыўнамі інфармацыя ўнема, няма іншага апісання, колькасці і колькі яны важылі. Манэты былі цэлыя ѹ аблатаныя, абразаныя, разламаныя і дас্যледчыкі называюць розныя лікі.

1. Талстой і А.Маркаў інфармуюць, што арабскіх дыргемаў было 36 цэлых і 109 абломкаў. В.Крапоткін піша, што было дыргемаў 99 цэлых і 260 абломкаў. Ягоная інфармацыя зьдзіўляе, бо піша: «у Архэолагічную камісію прыслалі 259 цэлых і 314 абломаных манэтаў... заходнія єўрапейскіх (нямецкіх і англійскіх) 220 цэлых і 51 абломак». Н.Баўэр апісываючы заходнія єўрапейскія дэнары кажа, што ангельскіх было 41 цэла і 31 абламаны дэнары, а нямецкіх — 182 цэлых і 13 абламаных. У «Тапаграфіі» В.Поціна лік ангельскіх цэльных 44, абломаку 30, а нямецкіх цэльных 182 і 13 абломаку. Нашае меркаванне, што арабскіх дыргемаў было 36 цэлых і 109 абламаных, ангельскіх 41 цэла і 31 абламаны, нямецкіх было 182 цэлых і 13 абламаных. Разам 259 цэлых і 153 абламаных манэтаў. Паколькі былі 2 бізантыйскія абломкі і 1 абломак Русі, то лік абломаку паднімаецца да 156.

Омаяды	Васіт	Ірак	717-8	Омар	1
	???		???		1
Абасыды	Багдад	Ірак	805-6	ар-Рашыд	1
"	Багдад	Ірак	907-8	ал-Муктадыр	1
"	Багдад	Ірак	909-10	ал-Муктадыр	1
"	Багдад	Ірак	932-933	ал-Кагір	2
"	???		869-940	???	2
Саманіды	аш—Шаш(Ташкент)	Узбекістан	899	ізмайл ібн Ахмад	1
"	???		892-907	ізмайл ібн Ахмад	1
"	Самарканд	Узбекістан	911-2	Ахмад ібн Ізмайл	1
"	???		907-913	Ахмад ібн Ізмайл	1
"	Самарканд	Узбекістан	930-938	Наср II ібн Ахмад	2
"	аш—Шаш	Узбекістан	930-936	Наср II ібн Ахмад	3
"	???		913-942	Наср II ібн Ахмад	1

Саманіды	Самарканд	Узбекістан	943-947	Нух ібн Наср	3
"	Балх	Афганістан	960-1	Абдул Малік ібн Нух	1
"	Бухара	Узбекістан	955-6	Абдул Малік ібн Нух	1
"	Амул	Іран	966-977	Мансур ібн Нух	2
"	Бухара	Узбекістан	966-7	Мансур ібн Нух	1
"	Самарканд	Узбекістан	965-974	Мансур ібн Нух	2
"	аш-Шаш	Узбекістан	967-970	Мансур ібн Нух	2
"	???		961-976	Мансур ібн Нух	4
"	Нісабур	Іран	983-984	Нух ібн Мансур	2
"	Самарканд	Узбекістан	978-985	Нух ібн Мансур	3
"	???		976-997	Нух ібн Мансур	1

Бувайгіды	Амул	Іран	955-6		1
"	Барканд	Узбекістан	997		1
"	Басра	Ірак	971-2		1
"	Філь	Узбекістан	942-992		2
"	???		937-982		4

У апісанын дырғемау Бувайгідау I. Талстой або памылкова расчытау манетніцу Філь, або друкары дапсыцілі памылку, а А.Маркаү не паправіў. Горад Фес знаходзіцца ў Марока, дзе панавала дынастыя Ідрисідау. Мы прыпушчаем, што на дырғему не Фес, але Філь, які знаходзіўся на ўсход ад ракі Амур—Дарі ў сучасным Узбекістане, падпрадкаваным у тия часы Бувайгідам.

Зіярыды	Амул	Іран	981-2	Кабус	1
"	???		976-7	Бісутун ібн Вашмгір	1
"	???		???		1

А.Маркаү дырғем, чаканену ў Амул, прыпісау Бісутун ібн Вашмгіру, але гіждра 371 (981/2) адпавядзе панаванью Кабуса.

Гамаданіды	Багдад	Ірак	942-3	Наср ад-даўля	1
"	Мосул	Ірак	944-5	Наср ад-даўля	1
"	???		961-970	???	1
"	???		968-979	Абу Таліб	1
Мерваніды	Міяфарэркін	Ірак	999-10	Сайд ібн Мерван	1
"	???		996-1010	Сайд ібн Мерван	2
"	???		995	Абӯ Алі ал-Хасан ібн Мерван	1
Ілекі	???		999-1009	Гусайн Наср ібн Алі	1
"	Бухара	Узбекістан	1013-4	Нур ад-даўля Абул Музафар	1
"	???		1014-5	Нур ад-даўля Абул Музафар	1
"	???		1013-1022	Нур ад-даўля Абул Музафар	1
Оқайліды	Мосул	Ірак	996-1000	Дзенаг ад-даўля	2
"	Мосул	Ірак	1013-4	Мутамід ад-даўля	1
"	Мосул	Ірак	???	???	1
"	Балад	Ірак	990-0	???	1
"	???		1000-1012		2

Паколькі І. Талстой і А.Маркаў расчыталі поўнасцьцю або частова 72 дыргемы, то яны расчыталі ня толькі цэлых, але і абломкі дыргемаў.

Бізантыйскія	Базыля II і Канстантына VII	976-1025	2 аб.
Кіеўскай Русі	Уладіміра Святаславіча	980-1015 тып III	1аб.
Англія	Этэльрэд II	1016-1035	41ц 30аб.
"	Канут	1016-1036	1 аб.

Нямецкая імперыя X-XIII стст.

Атон і Адэльгейда	імп.		121 ц 8 аб
Атон I—Атон III	імп.	936-1002	53 ц 5 аб
Атон III	імп.	983-1002	1ц
Генрых II	імп.	1002-1024	1ц
Генрых II	імп.	1002-1024	1 ц
Генрых II	імп.	1002-1024	Страсбург (Францыя) 1ц
Генрых II		1002-1024	???
Арнульф,	яп.	996-1023	1ц
Ліутольф	яп.	987-996	1ц
Анонім		1000-1025	ЛъёЖ (Бэльгія) 1ц

Паводле В.Лоціна, скарб быў закапаны каля 1035 г.

А.Марков... б.26., №143,

В.Кропоткін...б.38-39, №302

В.Плотнін....б.168, №303,

А.Ільін... б.164, №148,

І.Толстой. б.199-202,

N.Bauer... б.163—164, №70,

М.Сотникова, И Спасский... б.56, №16

Парэчча, Докшыцкі р-н

У 1930 г. Г.Цзгак—Галубовіч праводзіла раскопкі курганоў каля возера Мядзеля. У адным кургане знайшла 2 манэты, яны былі на тканіне. У другім кургане была знайдзена палавінка манэты. Праф. Закшэўскі агледзеў манэты і, паводле яго, адна манэта і палавінка ёсьць арабскія дыргемы зь сярэдзіны X ст. Другая манэта ёсьць імітацыяй арабскага дыргема і паходзіць з канца X ст.

H.Cehak-Halubowich. б.179-180.

Парэчча, Глыбоцкі р-н.

У 1960 г. выяралі скарб, які складаўся з манэтаў і сярэбраных бранзалетаў. Манэты ёй аздобы разабралі людзі, але калі аб знайдзеныні скарбу даведаўся В.Рабцэвіч, ён з студэнткай Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэту Н.Зюзінай вырашылі паехаць і аглядзецца месца знаходкі скарбу. Аказалася, што нікага начыння не было. В.Рабцэвіч папрасіў людзей вярнуць аздобы і манэты. На ягоную просьбу вярнулі 30 цэлых і 6 абломаных дыргемаў. З'яўврнулі 2 сярэбраных бранзалеты, якія ня маюць сабе аналагіяў, такую характеристыку дала Г.Карзухіна. Адзін бранзалет меў даўжыню 570 мм і важыў

202, 3 гр. а другі даўжынёй 575 мм важыў 216, 5 гр. Найстарэйшая манэта скарбу з 769 г. чаканеная ў Багдадзе, а наймаладзейшая з 853-4 г., чаканеная ў Мерв або ў аш-Шаш.

Абасыды	Багдад	Ірак	769-775	ал—Мансур	3ц
"	ал—Мухамедыя	Ірак	770-1	ал—Мансур	1ц
"	Багдад	Ірак	777-781	ал—Магді	4ц
"	ал-Басра	Ірак	777-8	ал—Магді	1ц
"	Багдад	Ірак	786-789	ар-Рашыд	11ц 1аб
"	Валх	Афганістан	801-2	ар-Рашыд	1ц
"	Джэй	Іран	801-2	ар-Рашыд	1ц
"	Іфрыкія (Кайруан)	Туніс	793-4	ар-Рашыд	1ц
"	Багдад	Ірак	808-9	ал-Амін	1ц
"	Герат	Афганістан	808-810	ал-Амін	2ц
"	Самарканд	Узбекістан	809-10	ал-Амін	1ц *
"	Герат	Афганістан	818-9	ал—Мамун	1ц *
"	Самарканд	Узбекістан	818-9	ал—Мамун	1ц
"	Шыраз	Іран	817-8	ал—Мамун	1ц
"	???		816-7	ал—Мамун	1ц
"	ал—Мухамедыя	Ірак	835-6	ал—Мутасім	1ц
"	Самарканд	Узбекістан	836-6	ал—Мутасім	1ц
"	аш-Шаш (Ташкент)	Узбекістан	851-2	ал—Мутасім	1ц
"	Багдад	Ірак	841-2	ал—Васік	1ц
"	Мерв? аш—Шаш ? Іран? Узбекістан?		853-4	ал—Мутавакіл	1ц
"	Самарканд	Узбекістан	???	ал—Мутавакіл	1 аб
"	аш—Шаш	Узбекістан	851-2	ал—Мутавакіл	1 аб
"	???	???	???	???	3 аб

Імітация дыргэмам з Багдаду, ал—Магді

1ц

Імітация дыргемам з ал—Мухамеды і Багдаду

2ц

* праўты, дзіравы

B..Рябцевич ²...б.121-131

Пастаўскі р-н

Не пазней 1930 г. быў знайдзены «гаршочак зь сярэбранными дыргемамі куфіцкімі і багдацкімі», але што сталася з гэтымі манэтамі весткі няма, што гэта за дыргемы ня ведаемі.

R.Kiersnowski... s.89, 91 зн. II

Плусы, Полацкі р-н

У 1965 і 1967 гг. Г. Штыхаў раскопаў 14 курганоў, у кургане №6 было пахаваныне жанчыны, якая вакол шыі мела маністы з 220 пацерак, зь іх 15 былі шклоzалочаныя,

а 192 пацеркі шклосярбраныя .Пахаваньне жанчыны датуеца сярэдзінай XI ст.

Штыхай "... б.231, 237, Яніцкая... 139, №42

Полацак

У 1910 г. у Верхнім замку падчас пракладкі вадасьцёкавай трубы знайшлі вялікі скараб—манэты, манэтападобныя кружочки, сярэбраныя зыліткі-грыўны, сярэбраныя аздобы і загатоўка серабра для аздобаў. Скарб важыў 9430 гр. але скарб пераслалі ў Маскву ў Расейскі гістарычны музэй і там-жа перахоўваўся. Толькі з гэтага скарбу засталося 30% рэчаў. Дасьледчыкі прыпушчаюць, што скарб быў закапаны паміж 1060—1070 гадамі, што-б азначала, што закапалі скарб пасылья бойкі на Нямізе і зрады прысягі князёў Русі полацкаму князю Ўсяславу Брачыславічу Чарадзею.

Арабскія	Дыргемы, абломкі не расчытаныя некалькі штук.			
Англія	Этэльрэд II	978-1016	Лінкольн	1ц
"	Этэльрэд II	978-1016	Тетфорд	1ц
"	Этэльрэд II	978-1016	Уолінгфорд	1ц
"	Імітацыя манэт Этэльрэда			2аб
"	Канут	1016-1035	Гантінгтон	1ц
"	Канут	1016-1035	Кембрый	1ц
"	Канут	1016-1035	Кентэбрэры	1ц
"	Канут	1016-1035	Лондан	2ц
"	Канут	1016-1035	Малмсбера	1ц
"	Гарольд	1035-1040	Лондан	1ц
"	Гартэнкнут	1040-1042	Брістль	1ц
"	Гартекнут	1040-1042	???	1аб

Німецкая імперыя X—XIIIстст.

Атон I	імп. Адэльгейда			17 ц
Атон III	імп.	936-973	Кельн	1ц
Атон III	імп.	983-996	Кельн	3ц
Атон III	імп..	983-996	Вормс	2ц
Генрых II	імп.	1002-1024	Дортмунд	2ц
Генрых II	імп.	1002-1024	Тіль (Галіандыя)	1ц
Генрых II або Канрад II	імп.	1002-1039	Тіль (Галіандыя)	1ц
Канрад II	імп.	1027-1039	Шпіеर	2ц 1аб
Генрых III	імп.	1039-1056	Ахен	1ц
Генрых III	імп.	1039-1056	Вормс	5ц
Генрых III	імп.	1039-1056	Майнц	5ц
Генрых III	імп.	1039-1056	Селе	1ц
Генрых III	імп.	1039-1056	Шпіеर	4ц
Бернгард I	герц.	973-1011	Люнебург	1ц
Бернгард II	герц.	1011—1059	Люнебург	1ц
Генрых VI	герц.	1028-1040	Рэгенсбург	2ц
Альберт II	гр.	1018-1064	Намюр (Бэльгія)	3ц
Альберт II	гр.	1018-1064	Дінан (Бэльгія)	3ц

Бруно III	grp.	1038-1057	Болсвард (Голяндыя)	2ц
Бруно III	grp.	1038-1057	Докум (Голяндыя)	3ц
Бруно III	grp.	1038-1057	Леэвардэн (Голяндыя)	4ц
Удо II	grp.	1057-1082	Штадэ	2ц
Лупольд	архп.	1051-1059	Эрфурт	1ц
Плігрым	архп.	1021—1036	Андэрнах	2ц
Герман II	архп.	1051-1036	за яго часу ў Андернах	1ц
Эбергард	архп.	1046-1066	за яго часу ў Трір	1ц
Попо	архп.	1016-1047	за яго часу ў Трір	1ц
Бернольд,	яп.	1027-1054	за яго часу ў Гронінген	1ц
Бернольд.	яп.	1027-1054	за яго часу ў Девентер	4ц
Бруно	яп.	1020-1036	за яго часу ў Мерзебург	1ц
Готгард	яп.	1022-1038	за яго часу ў Гільдэслейм	1ц
Вільгерльм	яп.	1054-1076	Утрехт (Галандыя)	1ц
Кондрат	яп.	1056-1060	Шпайер	1ц
Тэодорік	яп.	1005-1046	Мец (Францыя)	1ц
Тэодорік	яп.	1005-1046	Марсаль(Францыя)	1ц
Анонім			Магдэбург	1ц
Анонім		сярэдзіна XI ст.	Гітельдэ	3ц
Анонім		сярэдзіна XI ст.	Бардовік	1ц
Анонім		да 1010	Фульда	1ц
Анонім		да 1010	Льёж (Бельгія)	1 аб
Імітацыя манэт, чаканеых у Шпайер				3ц
Анонім		1066-1965	Ніжня Эльба	1ц
Анонім		не чытэльны	Фрісляндыя	1ц
Анонім		не чытэльны	Кёльн	4ц
Анонім		не чытэльны	Лётарытыя	1ц
Манэты нямецкае імпэрыи не расчытаныя, съёртыя				15ц 6аб
Манэтападобныя сярэбраныя кружкі				3 шт.
Грыўня	зылітак сярэбрани, падобны да цыгары			190,00 гр.
"	зылітак сярэбрани, абрубаны			173,75 гр.
"	зылітак сярэбрани, абрубаны			93, 8 гр.
"	зылітак сярэбрани, абрубаны			24,43 гр.
"	сярэбранныя палачкі даўгія			28 шт.
"	сярэбранныя палачкі кароткія			11 шт.
Шыйнік сярэбрани, арамэнтаваны				1шт.
Бляшкі сярэбранныя, трапецападобнай формы ў 3 мм таўшчыні				8 шт.
Бранзалеты сярэбранныя, пагнутыя і паламаныя			некалькі шт.	
Дрот сярэбрани, гранены, загатоўка бранзалетаў				2 кавалкі
Дрот сярэбрани, круглай формы ў 3 мм таўшчыні, загатоўка,				12 кавалкаў.
Сярэбранныя абрэзкі, рознае формы, астача ад аздобаў і загатовак,				шмат.
Ільин... б.15, №15, Корзухина... №97, Потин... б.163-164, №279				
Штыхаў ¹¹ ... б.117-119, Штыхаў ¹² ... б.107. Ваен... б.149-156, №65				

Бібліографія

Глядзі часопіс «Полацак» за 1992 год:

Марков (№8), Яніцкая (№8), Рябцэвіч² (№9), Штыхаў⁶ (№10)

- 1.Ильин А.А. Топография кладов серебряных и золотых слитков. Рос. АН. Ист. Мат.Культ. Труды нумизматической комиссии. Пг. 1921, т.1
- 2.Корзухина Г.Ф. Русские клады IX—XIII вв. М.—Л., 1954.
- 3.Кропоткин В.В.³ Клады византийских монет на территории СССР, С.А.И. Е4-4.М.1962
- 4.Потин В.М.² Топография находок западноевропейских монет X—XIII вв. на территории древней Руси. «Тр. Гос. Эрмитажа», Л. 1967, т.IX.
- 5.Сотникова М.П., Спасский И.Г. Тысячелетие древнейших монет России. Л. 1983.
- 6.Толстой Ив. Клад куфических и западноевропейских монет. ЗРАО, н.с. СПб. 1888 т.3
7. Штыхов Г.¹⁰ Раскопки в Северной Белоруссии. АО за 1971, М. 1971
8. Штыхов Г.¹¹ Полацкі клад 1910 г. «Весці» АН БССР, Мин., 1962, №3
9. Штыхов Г.¹² Древний Полоцк, Мин. 1975
- 10 Bauer N. Die Russischen Funde abendländischer Münzen des II und 12 Jahrhunderts. ZfN. Bd 39. 1929
11. Cehak-Hofubowicz H. Słowiańsko-wałeckie cmentarzysko koło Porzecza . "Przegląd Archeologiczny." War. 1939, t.VI, #2-3
12. Kersnowski R. Zagadnienia obiegów pieniądza wczesnośredniowiecznego na obszarze Polski północno-wschodniej". Acta Baltico-Slavica. Białystok 1964, t.I.

Манэты: 1. кн. Уладзіміра Святаславіча, Ангельскія; 3. этэльрэда, 4. Канута, 5. Гарольд, 6. Гартакнут
2. Бранзалет з Парэчча.

Да пытаньня этнічнай прыналежнасьці

старажытных славянаў

Паўла Урбан

У «Сазе пра Тыдэрка Бернскага»¹⁵⁷ апавядалася пра тое, як «конунг» або князь на імя Вількін стварыў магутную дзяржаву, якая пачала называцца «Вількінландам», а народ гэтай дзяржавы — «вількінамі». Праз нейкі час пачаўся канфлікт князя Вількіна з Польшчай, і ў гэты канфлікт умішаўся князь Русі Гертніт. Паслья спусташэнья Польшчы, князь Вількін рушыў з сваім войскам на ўсход, дзе ін толькі здабыў Палацак і Смаленск, але авалодаў таксама Ноўгарадам — сталіцай вось гэтага «рускага» князя Гертніта. Паводля гэтай сагі, пазней дайшло да замірэння з тым Ноўгарадzkім князем Гертнітам, а князь Вількін, пакініўшы «войска вількінай на Русі», сам вярнуўся ў «краіну Вількінланд».¹⁵⁸

Мы ня будзе пераказваць аповед сагі пра тое, што здарылася паслья съмерці князя Вількіна. Але варта адзначыць, што далей у сазе была гаворка пра дзівье краіны вількінай. Аналіт кантэксту сагі дазваляе съвязацца, што адна з іх знаходзілася на заходзе ад Польшчы. Месцазнаходжанье другой краіны вількінай або вільцаў у сазе акрэслівалася гэткім чынам: «калі ён (конунг Атыла) падрыхтаваўся дык дзеля помсты рушыў у Рускую зямлю. І як толькі ён (Атыла) ўйшаў у царства Вількінланда і Руціланда, апустошваў і спальваў усё на сваім шляху і спрычыніў ім вялікую шкоду. Конунг Вальдэмар даведаўся пра тое, што натварыў Атыла-конунг, сабраў да сябе людзей з усіх сваіх дзяржаваў і паслаў супраць яго. Яны супстрэліся ў зямлі вількінай, і было там у Вальдэмара шмат больш войска».¹⁵⁹

Перад гэтым у сазе была гаворка, што вось гэты «конунг Вальдэмар» княжыў у Ноўгарадзе. Дарэчы, у сазе апавядалася ящэ пра іншы паход Атылы і Тыдэрка Бернскага супраць караля Русі Ўладзіміра, і тут зноў канкрэтна называліся гарады Палацак і Смаленск.¹⁶⁰ Так што ў гэтих выпадках не магло быць гаворкі пра «іншую Русь», — тулу Русь, якая знаходзілася на паднёвым узбярэжжы Балтыйскага мора. Названая ў цытаваным эпізодзе «земля вількінай» або «Вількінланд» аднолькава не магла тычыцца зямлі заходніх вільцаў-люцічаў.

Якую можна зрабіць выснову на грунты легендарных апавяданняў гэтай сагі? Мабыць, толькі адну: у сазе пра Тыдэрка Бернскага, як выглядае, адлюстраваліся паданыні пра колішнія перасяленчыя часткі вільцаў-люцічаў з заходу на ўсход. У гэтым выпадку заміж конунга Вількіна правадыром мог быць і князь Рагвалод. У сагах, якія даўжэйшы час пераказваліся з вуснаў у вусны, адны імёны герояў маглі заменявацца іншымі імёнамі. Можна меркаваць, што і князь Рагвалоду, які паводле летапісаў «прышоў з-за мора», было нялёгkа асталаўшася ў Палацку і пашырыць сваю ўладу на іншыя гарады: «Рогъволдъ... имяше властъ сваю в Полотьске, а Турь Турове: то него же и Туровци прозващаю». Інакш кажучы, умацаваныне Рагвалодам сваёй улады не адбылося без збройных сутычак з Ноўгарадам і Кіевам, хоць пра гэта і не гаворыцца ў кіеўскіх летапісах. Дарэчы, грунтуючыся на нейкіх даступных яму кропніцах, рускі гісторык Васіль Тацішчаў пісаў, што

канфлікт паміж Ноўгарадам і Палацкам здарыўся ў 978 годзе не таму, што Рагнеда не пажадала стацца жонкай князя Ўладзіміра, але з тae прычыны, што князь Рагвалод «повоева волости новогородскіе».¹⁶¹

Між іншага, ёсьць яшчэ іншая апoveсьць пра ўчынкі легендарнага князя вільцаў-люцічаў на імя Вільк або Воўк. Гэтая апoveсьць трапіла ў гэтак званыя «Легаўрэскія аналы», што былі напісаныя ў палавіне XII ст. Аднак, паводля паданья, занатаванага ў гэтых аналах, князь Вільк дзейнічаў на заходзе. Страціўши зь нейкіх прычынаў падтрымку ў землях вільцаў-люцічаў, ён быў уцёк у Данію. Пазней зноў імкнуўся з дапамогай зброі замацавацца ў сваіх ранейшых землях. Падзеі, звязаныя з учынкамі таго князя Вілька, можна датаваць пачаткам XI ст. Калі яны толькі не належалі да падан'яў, пазбаўленых гістарычнай праўдзівасці.¹⁶²

Што-ж датычыцца пэрсанажу сагі пра Тыдрэка Бернскага ў асобе «конунга Ноўгародзкага Вальдэмара», дык Кіеўскі вялікі князь Уладзімір Святаслававіч сапраўды меў збройныя канфлікты ня толькі з Польшчай, але таксама з Венгрыяй, а гэта ў Закарпацці, дзе ў тым часе жылі белыя харваты.

Мы ўжо гаварылі пра камень «Род», які ў якасці пагранічнай прыкметы згадваўся ў мірным пагадненні, якое было аформлена ў каstryчніку 1398 г. паміж вялікім князем Вітаўтам і вялікім магістром Тэўтонскага ордэну Канрадам Юнгінгенам. Камень гэты ляжаў у вярхоўі ракі Нявяжы ў рэчцы, званай Аа¹⁶³. Як выглядае, у якасці пагранічнага знаку ён быў абраны ня толькі таму, што быў вялікіх памераў. Больш верагодна, што той камень належалі да культавых камянёў і быў добра ведамы ў далёкім навакольлі. Нездarma-ж ён зваўся

каменем Рода, гэта значыць ушаноўваўся ў гонар славянскага паганскаага бoga Рода. Магчыма, камень быў апрацаўвани ў форме ідала. Такі стаяў калісці на капішчы над ракой Збруч (левы прыток Днястра) і меў выявы Рода і Святавіта дый іншых падпарядкованых ім паганскіх божышчу.¹⁶⁴

Ня ў прыклад міфалёгіі грэкаў і рымлянай славянская міфалёгія не зусім ясная. Як мяркуюць даследчыкі, божышча Род належаў да вярхоўных нябесных багоў-творцаў і ўладароў сусвету. Азначала яно пачатак нараджэння ўсяго жывога, пачатак чалавечага роду. Апрача Рода гэткімі ўладарамі сусвету былі яшчэ Сварог, Святавіт і Стрыйбог. Божышча Стрыйбог будзе богам віястроў, Святавіт адноўлькаў ўласбяле першасную творчую сілу, святасць свяতла і жыцця. Мабыць, у якасці бoga вайны й дастатку гэтае божышча асабліва ўшаноўвалася на востраве Руген, дзе ў Аркове існавала для яго адмысловая святыня-свяцілішча, а сам Святавіт выступаў у ablічы чатырохгаловага сонечнага свяতла. Гэтай сваёй жыватворнай сілай ён збліжаўся ў атаясамліваўся з богам Родам. Сынам нябеснага бoga Сварога быў Даждбог-Сонца, і гэтае божышча ўшаноўвалася ў якасці стваральніка неабходных умоваў для жыцця на зямлі.¹⁶⁵

У вільцаў-люцічаў, а канкрэтна ўрадаў, галоўным божышчам быў Сварожыч, культавы цэнтр і святыня якога знаходзілася ў горадзе Радагашч. Гэты горад і святыню, прысьвяченую Сварожычу, апісаў у сваёй хроніцы Тытмар Мерзебургскі.¹⁶⁶ Няцяжка здагадацца, што Сварожыч вільцаў-люцічаў быў сынам бoga Сварога й адпавядаў Даждбогу. Паводля Адама Брэмэнскага, галоўным божышчам у тых радараў і вільцаў-люцічаў увогуле быў Рада-

гост ці Радагаст, культавы цэнтр і съвятыня якога знаходіліся ў горадзе Рэтра.¹⁶⁷ Сваю хроніку Адам Брэмэнскі піса ў шмат пазыней, пісач у перад 1080 годам.

З гэтых паведамленняў Тытмара Мерзубургскага і Адама Брэмэнскага можна зрабіць высьнову пра тоеснасьць божышчу Сварожыча і Радагоста. Гэтая іхная тоеснасьць пацвярджаеца яшчэ родаснымі сувязямі з прыгаданымі багамі Сварогам і Родам. Бо першы кампанент найменнія божышча Радагоста супадае з найменнем бога Рода, а другі кампанент можа тлумачыцца славянскім тэрмінам «госьць», які азначаў ня толькі звычайнага гасця-наведвалыніка абогасця ў значнай купцы і гандляра. З паніццямі «госьць» і «гасціннасць» былі звязаныя, напэўна, яшчэ паніцы дабрыні і дабрадзеянасці. Менавіта, Даждбог быў тым дабрадзеем для чалавека, які пасылаў на зямлю съвято і цяплю, ствараў тут умовы для жыцця. Даждбог, мабыць, нішто іншае, як Дар Божы. Гэткім дабрадзеям для чалавека аднолькава быў Радагост, якога можна атаясамліваць з тым-жэ Даром Бога Рода або з пасланцом — «госьцем» гэтага бога Рода. Мы ўжо гаварылі, што Даждбог усходніх славянаў адпавядá ў божышчу вільцаў-люцічаў Сварожычу-Радагосту (Радагасту).

Можна меркаваць таксама, што ранейшы культавы цэнтр вільцаў-люцічаў горад Радагошч атрымаў сваю назvu ад Радагоста—Сварожыча або ад назвы съвятыні, прысьвяченай гэтаму божышчу. Магчыма, што назвы паселішчаў накшталт Родава, Радаван і Радгаціца таксама мелі нейкую сувязь з ушанаваньнем у заходніх славянаў культу бога Род. Паселішчы з гэткім славянскім назвамі згадваліся, напрыклад, у граматах Наўмбургскіх япіскапаў, што былі датаваныя 1121, 1145 і 1146 гг.¹⁶⁸ Паселішчы

гэтая знаходіліся ў тым часе на ўсход ад ракі Заале.

Апрача прыгадванага каменя Род, у нас падобнымі мясцінамі для ўшанаваньня культу бога Род маглі быць ня толькі паселішчы Радагошчы, але яшчэ і паселішча Радунь.

У стадаранаў, якія належалі да саюзу плямёнаў вільцаў-люцічаў ушаноўваўся культ вожышка Яравіта. А Яравіту адпавядаў Ярыла—Бог веснавога сонца, урадлівасці й ярыны або бурлівага маладога жыцця.

З культам бога Род неадлучна былі звязаныя жаночыя божышчы Лада і Лёля, калісці званыя «ражаніцамі». Гэта былі багіні вясны, веснавых земляробчых працаў і ўрадлівасці, а таксама ўшаноўваліся як заступніцы жанчынаў і аплякункі кахранья і шлюбу. Просбы-заклікі, звернутыя да гэтых багіняў Лады і Лёлі, захаваў наш фальклёр у песьнях-вяснянках. Між іншага, пра колішнє ўшанаванье культуры багіні Лады была гаворка ў ведамай «Хроніцы Літоўскай і Жамойцкай». Апавядаючы пра падпарадкаванье вялікім князем Гедымінам Кіева і Кіеўскай зямлі з усімі іншымі ейнімі гарадамі, наведамы аўтар гэтай хронікі пісаў: «Гедимин, великий князь литовский, преложивши на Киеве наместником Мендогова (сына), а иные замки также старостами своими осадивши, вернулся до Литвы с великим звичаством и был от всех з великою радостью и з великими поклонами, "лада, лада" спеванем и труб долгих гученем принятый».¹⁶⁹

Якраз веснавое і восеньскае съвяты, якія калісці наладжваліся ў гонар Лады і Лёлі, а таксама бога Рода, адзначаліся съпевамі і гульнямі пад гучаныне жалейкі, трубы і гусылья. Вітанье князя ў ягонага пераможнага войска песенным зваротам

«Лада—Лада» магло азначаць выказваньне падзякі, што багіня Лада пачула голас жанок і ўратавала сына, мужа або кахранага. Як ведама, аўтар «Слова пра паход Ігара-вы» паніцце «лада» ўжыў у кантэксце плачу Яраслаўны й ейной просьбы-мальбы, каб было ўратавана жыцьцё князя і мужа Ігара. «Лада» ў гэтым выпадку разумееца перакладчыкамі ў значынні «каханы» або «Любы». Аднак і Мацей Стрыйкоўскі пісаў у сваёй «Кроніцы» пра тое, што яшчэ ў ягоным часе ў карагодных песнях ліцьвіноў Лад ушаноўвалася як багіня вясны. Мы ўжо гаварылі наконт таго, што ліцьвіноў Мацей Стрыйкоўскі атаясамліваў з жамойцамі ѹ адначасна залічаў іх да сям'і славянскіх народаў. Тут можна не пагадзіцца з тымі аўтарамі, якія легендарнага князя Святарога залічайць да пэрсанажу жамойцка-летувіскай міфалёгіі. Пра яго пішуць як пра «князя-жраца» і заснавальніка традыцыі спальвання трупаў памерлых у пэўным месцы і з захаваньнем пэўнай рытуальнай цырымоніі¹⁷⁰. Гэты міфалягічны пэрсанаж князь Святарог згадваўся якраз у беларускіх летапісах ХІ ст., у якіх удачлівася таксама, што рытуальным месцам спальвання князёў была даліна Святарога, якая знаходзілася пры ўпадэнні рэчкі Вільні ў раку Вільлю. Знаходзілася там, дзе пазней узынікнуць Ніжні замак і Ніжні горад Вільні.

На карысць жамойцка-летувіскага паходжання гэтага міфалягічнага пэрсанажу быццам гаворыць той факт, што ў летапісах ягонае імя звычайна пісалася: Швінтарог. Маўляў, першы кампанент гэтага імя супадаў і адпавядаў жамойцка-летувіскаму тэрміну «швентас» (Святы), адсюль і сам гэты пэрсанаж мог належаць толькі да жамойцка-летувіскай міфалёгіі і гісторыі. Аднак, напрыклад, у прыгадваних

беларускіх летапісах уласнае імя князя Свідрыгайлы Альгердавіча таксама пісала звычайна: Швітрыгайла, другое, у ведамай «Хроніцы Літоўскай і Жамойцкай» гэты міфалёгічны пэрсанаж князь Святарог выступіў ужо пад імем: Свіндорог (Свіндарог). Значыцца, той Швінтарог мог яшчэ называцца Свянатарогам — на ўзор таго, як у старых заходніяўропейскіх аналах пісаліся ўласныя імена князёў накшталт Сьвентаслаў, Сьвентаполк, Сьвентабор або імя божышка Сьвентавіта.

Калісці ўласцівыя для мовы ўсіх славянаў насавыя галосныя «ён» і «он» затрымаліся ў мове заходніх славянаў, асабліва польскай, а ў мове ўсходніх славянаў яны перажылі дэназалізацію і перайшлі ў «я» і «у». Адсюль, напрыклад, Сьвентаполк пачаў называцца Свянатаполкам, божышка Сьвентавіт — Сьвятавітам. Што-ж тычицца імя міфалягічнага пэрсанажу Святарога, дык, як выглядае, адносна яго захоўвалася заходніславянская форма вымаўлення і ў народзе працягвалі яго называць Свентарогам. Можна дадаць, што былінным героям усходніх славянаў быў Святарог, а ўласнае імя Святарога адным з сваіх генетычных элементаў збліжалаецца з імем Рагвалода.

Яшчэ адна заўвага. Летувіскі дасьледчык насьвятаўляюць гісторыю народу гэткім чынам, быццам у ёй усё было арыгінальным, без падабенства з тым, што практыковалася іншымі народамі. Маецца на ўвазе насьвяленыне гісторыі Летувы дахрысціянскага пэрыяду. Маўляў, ушаноўваўся культ каня, а таму ваяка ў і князёў хавалі ў курганох або спальвалі на рытуальных вогнішчах разам з баявым канём,¹⁷¹ ушаноўвалася съвятасць вечнага агню, ушаноўваўся культ съвятых дубоў, съвятых гаёў і лясоў; съвятых крыніцаў, рэкаў і вазёраў, ушаноўваўся культ съвятых камянёў.¹⁷¹

Пэўна, што ўсё гэта ўшаноўвалася. Аднак бяспречным звязлівецца таксама той факт, што ўшанаваныне ўсіх гэтых культаў практиковалася ўсімі іншымі індаэўрапейскімі народамі. А калі гаварыць пра біжэйшую гісторычную эпоху, дык апрача спасылак на Пётру Дузбурга й Яна Длуаша, летувіскім дасьледчыкам варты было б пазнаёміцца яшчэ з тым, што пра культаўныя абраады заходніх славянаў пісалі ў сваіх хроніках Мерзебургскі япіскап Тытмар, Адам Брэмэнскі, Гельмольд з Бузава, Саксон Граматык або Козьма Пражскі ў сваёй «Чашскай хроніцы». А пісалі яны ня толькі пра ўшанаваныне славянамі вось гэтага культу святых дубоў, святых гаёў і лясоў, святых крыніцаў, рэкаў або культаў святых камянёў-ідалаў. Пісалі яны яшчэ і пра тое, што, напрыклад, у пагансکіх святынях вільцаў-люцічай і руянаў-русаў, прысьвяченых божаствам Сварожычу-Радагосту і Святавіту, прыслужвалі таксама коні, якія ўважаліся за съвяшчэнныя істоты. Апрача таго, у Арконе на востраве Руген святыню найвышэйшага бoga Святавіта, які меў у сваім распараджэнні каня белай масыци, ахоўвалі і забясьпечвалі яе матарыяльным утрыманнем 300 конных ваякаў. Грунтуючыся на паведамленнях Пётры Дузбурга наконт паганскіх звычаяў старажытных прусаў, а таксама і ліцьвиноў, можна дадаць, што і ў заходніх палабска-паморскіх славянаў жрацы галоўных святыняў карысталіся большым аўтарытэтам, чымся князі, і гэткія галоўныя святыні аднолькава атрымлівалі трэцюю частку ўсялякай ваеннай здабычы. Гэта апрача ахвяраванняў і пэўнага невялікага падатку з насельніцтва.

Дарачы, што маглі азначаць гэтыя слова Кірылы Тураўскага: «Обновися тваръ, уже бо не нарекутся богомъ стихия, ни солнце,

ни огнь, ни источники, ни древеса».

Дык сапрауды патрбная асьцярожнасцьца дзеля высновы, што ў каго было арыгінальным або якія паганская звычай і абраады былі запазычаны ад суседніх плямёнаў нароадаў.

(Працяг у наступным нумары)

Бібліяграфія.

- 157 Откуда есть пошла Русская земля. Кніга первая, М., 1986, с. 573—632.
 158 Там-жа. с. 573-577
 159 Там-жа. с. 610
 160 Там-жа. с. 624-627.
 161 Татищев В.Н. История Российской. Т.1, М.-Л., 1962, с. 111.
 162 Wolfgang Bruske, Opus cit. S. 227-229.
 163 Teodor Narbutt. Dzieje narodu Litewskiego. T. V, Wilno, 1839, Dodatek IX, str. 34-41).
 164 Рыбаков Б.А; Язычество древней Руси. С. 236-244.
 165 Там-жа, с. 245-251, 418, 446, 641-642, 755-770, Welt der Slawen s. 277-283, Zdenek Vana, Die Welt der alten Slawen. Praha, 1983, s. 83-100.v i 1;
 166 Kronika Thietmara, str. 344-351.
 167 Adami Bremensis. Gesta Hammaburgensis ecclesiae Pontificum, pp. 250-255, 390-393.
 168 Urkunden und erzählende Quellen zur deutschen Ostbesiedlung im Mittelalter. Bd. XXVIa, Nr. 39, 40, 41, pp. 172-185.
 169 ПСРЛ, т. 32, М., 1975, с. 38-39
 170 Топоров В.Н. Язык и культура: об одном словесном символе (к 1000-летию христианства на Руси и 6000-летию его в Литве). У зборніку: Балта-славянские исследования 1986г., М., 1988, с.26
 171 Marija Gimbutas. Die Balten. geschichte eines Volkes im Ostseeraum. Frankfurt/M-Berlin, 1991.

Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права

Беларусі.

Язэп Юхो

Дзяржаўны лад

Вялікае княства Літоўскае было фэудальнай манархіяй, на чале якой стаяў манарх, які называўся «вялікім князем», «каралям», «гаспадаром». Першы тытул караля па чау пасці Міндоўг пасціла каранацыі, якая адбылася ў стаціі дзяржавы — Наваградку ў 1253 г. Тытул «караля літоўца і многіх рускіх» пасці і Гедымін, які кіраваў з 1316 па 1341 год. Розныя тэрміны ўжываліся і для абазначэння дзяржавы. Яна называлася «вялікім княствам», «гаспадарствам», «панствам», «рэччу паспалітай». Кожны з гэтых тэрмінаў меў свае адцененні, хоць усе яны абазначалі адну і ту ж дзяржаву. У назве «вялікае княства» падкрэслівалася велічыня тэрыторыі і форма ўлады ў дзяржаве, у назве «гаспадарства» падкрэслівалася дамаганыне разглядаць дзяржаву як асабістое валоданыне, маёнтак гаспадара, у тэрміне «панства» адлюстроўваліся ўладарныя паўнамоцтвы, у «рэчы паспалітай» ўкладвалася разуменне дзяржавы як агульнай справы, агульных інтарэсаў і агульнага дабрабыту. Гэты тэрмін зьяўляўся да-слоўным перакладам у беларускую мову лацінскага паняцця «Рэспубліка». Тэрмінам «рэч паспалітая» ў той час абазначалі таксама і паняцце «грамадзтва», «грамадзкая слава».

Манархічны лад Вялікага княства Літоўскага ў XIII—ХУ ст. характарыздаваўся скансэнтраванынем у руках гаспадара широкіх уладарных паўнамоцтваў. Ён камандаваў узброенымі сіламі, кіраваў зынеш-

нія палітыкай, выдаваў граматы і іншыя прававыя акты, ажыццяўляў кіраўніцтва фінансава-гаспадарчай дзейнасцю.

На тэрыторыі васальных княстваў ён вымушаны быў дзяліць уладу з васальными князямі і буйнымі панамі, якія ажыццяўлялі выканавчую-распараджальную і судовую дзейнасць на месцах. Улада вялікага князя не была абсолютнай і абліжанаўвалася вярхам кляса фэудалаў, якія, валодаючы велізарнымі маёнткамі, мелі ў залежнасці ад сябе шмат васальна-залежных людзей і ўваходзілі ў склад рады ВКЛ. Акрамя таго, улада вялікага князя абліжанаўвалася соймам, у склад якога ўваходзілі і прадстаўнікі павятовых шляхты.

Пры ажыццяўленні сваёй улады князь абавіраўся на садзейнэ службовых асоб цэнтральнага і мясцовага кіравання, а таксама іншых буйных фэудалаў, якія былі яго бліжэйшымі дараднікамі і складалі яго раду. Рада адыгрывала рашающую ролю ў дзяржаўных спраўах. Так, паводле раешнія радных паноў, Віцень быў абраны вялікім князем Літоўскім, і з іх-жэ згоды, пасці съмерці Альгерда на вялікакнязяцкі пасад уступіў Ягайла (Яку). Ёсьць звесткі, што вялікія князі райліся з буйнымі фэудаламі па ўсіх найважнейшых дзяржаўных спраўах. Напрыклад, у паведамленні каталіцкага пасольства, што наведала Вільню ў 1324 г., адкрыта гаворыцца аб наяўнасці пры вялікім князю Гедыміну савету, які складаўся, прыкладна, з дваццаці асобаў.¹ Аб наяўнасці нарадаў гаспадара з князямі і панамі

сьведчаць летапісы, граматы і дагаворы з замежнымі дзяржавамі. У склад рады ўваходзілі бліжэйшыя родзіцы вялікага князя, князі васальных княстваў, службовыя асобы дзяржаўнага апарату. На абмеркаванье ў радзе выносіліся ўсе тыя пытанні, па якіх патрабавалася садзеяньне буйных фэўдаў як пры вынясеніі рашэння, так і пры яго выкананні.

Да XIУ стагодзьдзя адносіца пачатак рэгулярнага склікання больш шырокіх нарадаў, якія, атрымалі назыву соймаў або сей маў. Сойм, як вышэйшы заканадаўчы ворган ВКЛ, бярэ пачатак ад старажытнейшых вечавых сходаў, якія пры фэўдалізме ператварыліся ў саслоўна-клясавыя ворганы. Акрамя таго, соймам называліся й іншыя сходы, прыкладам, сход жыхароў горада або павятовай шляхты. Так, у грамаце, выдадзенай жыхарам г. Полацака ў 1456 г. было запісаны: «*А соймались бы вси посполу на том месте, где перед тым соймовались здавна. А без бояр мещаном и дворяном городским и черни соймов ненадобе чинить.*»² Побач з мясцовыми соймамі збраліся ю агульнадзяржаўныя соймы, на якія зъяджаліся князі, паны і баяры-шляхта цэнтральнай часткі дзяржавы і некаторыя прадстаўнікі зямель «прыслухоўваючых». Такі, як відаць, быў сойм пры заключэнні дагавора зь Лівоніяй у 1388 г., у якім прынялі ўдзел палачане і віцебчане, а таксама сойм 1385 году, што даў згоду на жаніцьбу Ягайлы з польскай каралевай Ядвігай і вуню ВКЛ з Польшчай.

Умацаваньне эканамічных сувязяў унутры дзяржавы, а таксама ўмацаваньне працэсу цэнтралізацыі выклікалі неабходнасць больш шырокага прыцягнення фэўдаў да вырашэння агульнадзяржаўных справаў і асабліва да больш актыўнага іх удзелу ў выкананні рашэнняў цэнтральных

органаў. У сувязі з гэтым соймы становяцца больш прадстаўнічымі і пачынаюць называцца «Вялікімі вальнымі соймамі».

На соймы запрашаліся ўсе япіскапы, князі васальных княстваў, службовыя асобы цэнтральных і мясцовых органаў дзяржаўнага кіравання, а таксама фэўдалы, якія пажадалі прыбыць на сойм. Парадак склікання і працы сойма, а таксама яго кампетэнцыі да XIУ ст. не рэгулюваліся законамі, а толькі звычайнім правам. Рашэнні на сойме выносіліся, як правила, гаспадаром і радай, а дробныя і сярэднія фэўдалы пры гэтym прысутнічалі, г. зн. яны фактычна валодалі толькі дарадчым, а не рашающим голасам. У сувязі з чым і самі соймы ў XIУ—ХУ ст. мелі больш значэння воргана дарадчага ю асьведамляльнага, не заканадаўчага. У ХУ ст. заканадаўчae значэнне сойма і фэўдалаў на ім прысутнічаючых крыху ўзрасло, але ўсе рашэнні рыхтаваліся кіруючымі вярхамі, г.зн. гаспадаром і радай.

Службовыя асобы цэнтральнага кіраванья напачатку не былі адасоблены ад дварцовой адміністрацыі і дзейнічалі не як самастойныя ворганы дзяржаўнага кіравання, а як памочнікі гаспадара па тых ці іншых пытаннях.

Да вышэйшых службовых асоб адносіўся канюшы, які пазней стане называцца маршалкам. Ён сачыў за захаваннем парадку і этикету пры двары вялікага князя, старшынстваваў на пасяджэннях сойма і рады, аб'яўляў рашэнні гаспадара, сойма і рады, ажыццяўляў правасуддзяе ў адносінах да асоб, вінаватых у зьдзяйсненні злачынстваў у месцы знаходжання гаспадара або на сойме. У даёнія часы ён-жа загадваў вялікакняскімі стайнімі. Памочнікам князя ў камандаванні войскамі быў ваявода, які таксама мог ажыццяўіць суд над пад-

началенымі яму асобамі. Пазыней ваяводамі пачалі называцца кіраунікі мясцовай адміністрацыі ў абласьцях-ваяводствах. Функцыі дварцовай адміністрацыі выконвалі каморнікі, якія сачылі за захоўваньнем маёмысці і каштоўнасцю вялікага князя, выконвалі яго розныя даручэнні як па дварцовому, так і па дзяржаўному кіраванню. Пры дварах захоўваліся й іншыя старажытныя дварцовыя чыны, такія як стольнікі, які ведаў забесьпячэннем кухні і сервіроўкай стала, чашнік, што загадваў напіткамі, мечнік — аружаносец вялікага князя.

Мясцовыя ворганы дзяржаўнага кіравання ўзначальваліся князямі-васаламі вялікага князя, намеснікамі, цівунамі, якія вырашалі ўсе справы, раючыя зъ мясцовымі фэўдаламі. Асобнымі галінамі мясцовага кіравання з'яўляліся ключнікі, гарандніцы, лясыніцыя. Прадстаўнічымі ворганамі на месцах працягваліся заставацца сходы жыхароў дадзенай мясцовасці—веча, соймы, сходы і копы. На гэтыя сходы ў даўнія часы маглі з'яўляцца ўсе паўнолетнія, свабодныя жыхары дадзенай мясцовасці. У ХУ ст. у сувязі зь юрыдычным афармленнем саслоўяў, пачалі зъбірацца павятовыя соймікі шляхты-баяр, на якія простиля людзі не дапускаліся. Непасрэднае кіраванье ў сёлах ажыццяўлялі выбраныя сялянскія ворганы—старцы, соцкія, дзесяцкія.

Герб Крэва

Крэўская і Гарадзельская вуніі Вялікага княства Літоўскага з Польшчай.

У 1385 годзе ў замку Крэва (цяпер мястэчка Смаргонскага раёна на Горадзеншчыне) быў заснаваны дзяржаўна-прававы саюз, зь якога пачалося ўстойлівае зъбліжэнне Вялікага княства Літоўскага з Польшчай. 400 гадоу ўся гісторыя народаў Беларусі, Украіны, Літвы і Польшчы была звязана з гэтым саюзам. Ён унёс вялікія змены ў лад абедзююх дзяржаваў і істотна паўплывалі на разьвіццё эканамічных, палітычных і культурных сувязяў гэтих народаў.

Вялікае княства Літоўскае зь першых дзён існаванья вымушнана прыніць на сябе ўдары нямецка-каталіцкіх захопнікаў, якія імкнуліся заняволіць усе народы Усходняй Эўропы. Натхнялі ѹ арганізоўвалі гэтыя разбойніцкія напады нямецкія імпэратары і вярхі каталіцкага духавенства, каб установіць сваё сусьветнае панаванье. Галоўная роля ў гэтих агрэсіўных плянах адводзілася нямецкім фэўдалам, якія складалі асноўную ўдарную сілу. У якасці іх саюзнікаў выступалі фэўдалы каталіцкіх дзяржаваў Эўропы, у тым ліку вярхі каталіцкага духавенства і многія фэўдалы Польшчы.

На пачатку XIII ст. папству і нямецкім фэўдалам удалося стварыць у Пруссіі і Лівоніі свае апорныя базы, у якія, каб прайсьці ваенную практику і рабаваць, пачалі зъбірацца рыцары з усёй Эўропы, а таксама натоўпы каталіцкіх фанатыкаў, шукальнікіў прыгод і проста авантуристы. Першыя крыжовыя паходы ў Прусію, арганізаваны ў 1222 годзе, праводзіўся з актыўным узделам анямечаных польскіх князёў Генрыха Сі-

лезскага і Конрада Мазавецкага, біскупаў Гнезненскага, Вроцлаўскага, Кракаўскага, Пазнанскага, Любускага і шмат іншых феўдалаў.³

У 1226 г. на паўночны ўсход Польшчы, з згоды папы рымскага і нямецкага імпэратора, з Палесьціны і Венгрыі быў перанесены ордэн крыжаносцаў, які атрымаў ад польскага князя Конрада Мазавецкага багатыя ахвяраваны. Пад эгідай гэтага-ж князя ўзынік і яшчэ адзін агрэсывны каталіцкі ордэн – Добжынскі, войскі якога разам з войскам Конрада Мазавецкага спрабавалі захапіць у 1237 г. беларускі горад Драгічын на Бугу з прылеглымі раёнам, але пераможаны войскамі ВКЛ, ордэн вымушаны быў пакінуць гэтую тэрыторыю і зьліцца з ордэнам крыжаносцаў. Вялікія паражэнныя пацярпеу і Лівонскі ордэн у 1236 г. адвойска ВКЛ, а ў 1242 г. адрускіх войскай на Чудзкім возеры, але і пасля гэтага разбойніцкая арганізацыя яшчэ не была зьнішчана.

Нямецкая агрэсія на славянскіх і прыбалтыйскіх землях вялася рознымі сродкамі і мэтадамі, але мела на мэце толькі адно-паняволіць і анямечыць мясцове насельніцтва. Спачатку гэта былі ваенныя напады, падпрадкаўніцтва насељніцтва нямецкім імпэратарам і каталіцкаму духавенству, а пасля пачалося асабліва небясыпечнае пранікненне нямецкіх купцоў і рамеснікаў у гарады і перасяленне значнай часткі нямецкіх каляністашаў у сельскія мясьціны.

Калянізацыя ў Польшчы набыла велізарны размах, бо ёй спрыялі анямечаныя польскія феўдалы і каталіцкае духавенства. Анямечаныя польскага насељніцтва ішло побач з узмацненнем феў达尔нага прыгнёту, уядзеннем новых пабораў. У XIII–XIV ст. ва ўсіх буйных польскіх гаратах вярхі складаліся з немцаў і аня-

мечаных палякаў, а нямецкія парадкі і права панавалі ва ўсёй дзяржаве. Усё гэта прывяло да таго, што заходнія і паўночныя польскія землі пад час сярэдзіны XIУ ст. поўнасьцю перайшлі ва ўладаныне немцаў і на шмат стагодзьдзяў былі стражданы для Польшчы.

Асабліва ўзрасло нямецкае засільле пры Казіміры III, які ў 1335 г. ўступіў немцам Сілезію, а ў 1343 г. падараў ў крыжаносцам польскіе Памор'е і шмат іншых земляў, тым самым адрезаўшы Польшу ад Балтыйскага мора. Уступаючы крыжаносцам без бою спрадвечныя польскія ўладаныні, Казімір III усё сілы Польшчы скіроўваў на ўкраінскія землі і tym самым падтрымаў нямецкую калянізацыю. Пры ім толькі ў адзін горад Львоў перасялілася 1200 нямецкіх сямей. Наступнік Казіміра III венгерскі кароль Людовік, які сам у маладосці ўдзельнічаў у разбойніцкіх паходах крыжаносцаў на Беларусь і Літву, у 1380 г. на чале Польшчы паставіў немца (мужа свае старыашае дачкі) Сыгізмунда Люксембургскага.

Калі пры Казіміры III і Людовіку Венгерскім немцы захоплівалі польскія землі часткамі, дык пасля ўступлення на польскі прастол ў 1384 г. Людовікавай дачкі Ядзевігі (а яна была заручана з Вільгельмам Габсбургам Аўстрыйскім) усі Польшча павінна была перайсці ў рукі Габсбургаў, бо і сама Ядзевіга з 7 гадоў выхоўвалася пры іх венскім двары.

Небясыпека пераходу ўсёй Польшчы ў рукі немцаў крху працьвярэзіла частку польскіх феўдалаў. Яны, да таго-ж пад напорам шырокіх пластоў народу, вымушаны быў пайсці на скасаваныя дагавору з Вільгельмам Аўстрыйскім і вырашылі пачаць перамовы зь вялікім князем Літоўскім Ягайлам (Якавам) аб яго жаніцьбе з Ядзевігай і саюзе дзівюх дзяржаваў.

Некаторыя гісторыкі недаацэньяочы ролю народных мас, лічылі вуню простай гістарычнай выпадковасцю або спрабай толькі фэўдалых вярхоў. Так І. Філевіч пісаў, што барацьба паміж Польшчай і ВКЛ завяршилася «нікім не прадбачанай выпадковасцю — шлюбам Ягайлы і Ядзьвігі.. Нічым не падрхтаванае, а таму недаступнае разуму, бяспрыкладнае ў гісторыі шчасце зазыяла цяпер на сымелым польскім далаляглазе»⁴.

Гістарычныя крыніцы съведчаць, што супроці нямецкай экспансіі актыўна выступіла значная частка польскага народу. Апроч таго, саюз з ВКЛ дазвалі ў насельніцтву Польшчы абараніць сваю тэрыторыю ад спусташальных набегаў і захопаў земляў з боку княства.

Войны з сваім усходнім суседам у ХІУ ст. польскія ўрадавыя колы вялі зь пераемным посыпехам. У 1376 г. войскі ВКЛ спусташылі значную частку Польшчы і захапілі 23 тысячи палонных. Ня менш спусташальны быў паход Ягайлы на цэнтральную Польшчу ў 1383 і 1384 гг. як гэта апісаны ў «Хроніцы Быхаўца»: «Князь Ягайла, спутошыўшы Польскую зямлю, узяў шмат палонных, золата і срэбра і дарагіх камянёў і, забраўшы невыказнае мноства скарбаў, прыйшоў у сваю сталіцу Вільню... і пасыля гэтага паланенія правёў Ягайла мяжу з Польшчай па Белую воду, г.зн. па раку Віслу».

Вядома, усе гэтыя паражэнні павінны былі прымусіць урадавыя колы Польшчы шукаць прымірэння з ВКЛ.

Саюз з Польшчай быў неабходны і ВКЛ, якое рыхтавалася да расчучай барацьбы зь нямецкай агрэсіяй. Урадавыя колы княства лічылі, што дзеля посыпеху ў барацьбе з крэжаносцамі трэба было перш за ўсё адварваць Польшчу ад згубнага саюзу зь

немцамі і палітычна ізаляваць ордэн, пазбавіць яго маральной, а самае галоўнае, матэрыяльнай і ваеннай дапамогі з боку эўрапейскіх дзяржаваў.

Фэўдалы каталіцкіх дзяржаваў Захоўнай Эўропы ўесь час папаўнялі шэрагі крэжаносцей і ўносілі ім вялікія ахвяраваныні, што забясьпечвалі орден велізарнымі людзкімі рэзервамі і матэрыяльнымі запасамі. Таму магчымы, што ў апошнія гэты паход Ягайла пайшоў на толькі, каб вярнуць Дарагічынскую зямлю, але і каб зрабіць дыпляматычны націск на Польшчу. Аб'ектыўна саюз паміж ВЛК і Польшчай быў зручны абедзывам дзяржавам і ўсім народам Усходнай Эўропы, бо дазвалі ў аўяднаці сілы супроці нямецкай і татарскай агрэсіі. Гэты саюз быў карысны таксама і для разывіцця вытворчых сіл, гандлёвых сувязяў.

Усе гэтыя прадумовы павялі да таго, што ў жніўні 1385 г. польскія паслы прыбылі ў Крэва — родавы замак Ягайлы, дзе і быў заключаны саюз.

(Працяг у наступным нумары)

Бібліографія

¹ Послания Гедимина, Вільнюс, 1966, с. 122.

² Белоруссия в эпоху феодализма. М., 1959, т. 1. С. 260.

³ Філевіч И.П. Борьба Польши и Литвы-Руси за Галицко-Волынское наследие. СПб. 1890, с. 28.

⁴ Філевіч И.П.... с.2, 117.

ВОБРЭЗЫ БАЦЬДАЧЫНЬ

Крэўскі замак

Васіль Супрун

Лёс населеных пунктаў, як і людзеи, не аднолькавы. Адны зь іх хутка растуць і становяцца важнімі эканамічнымі, палітычнымі і культурнымі цэнтрамі, іншыя амаль пры такіх-жэ абставінах выходзяць з гісторычнай арэны і губляюцца ў шэрэн вякоў.

Так здарылася і з Крэвам. Нават ня верыцца, што сучасная вёска на поўдні Смаргонішчыны калісьці была важным эканамічным цэнтрам краю, грозаю крэпасцю. Менавіта тут 14 жніўня 1385 г. падпісана так званая Крэўская вунія —саюз Вялікага княства Літоўскага і каралеўства Польскага, якая на некалькі стагодзьдзяў вызначыла гісторычны лёс гэтых дзяржаваў.

Знаёмства з Крэвам хвалюе кожнага, хто завітае ў гэтыя мясціны. Незвычайнім здаецца тут усё: і глыбокая даліна, усыпаная вялізнымі каменьнамі, у якую трапляеш, едучы з боку Смаргоні, і стромыя схілы ўзыўышшаў над рэчкай Крэвянкай, і назва рэчкі і самой вёсکі, і магутныя землянныя валы сярэднявяковага гарадзішча, што нагадваюць аб неспакойным мінулым, і арабліваючыя руіны гронзага калісьці мураванага замку.

А прыпыніўшыся тут, міжволі адчуваеш подых стагодзьдзяў, бачыш магутную разбуральную сілу часу, усьведамляеш як неабходна захаваць для будучыні, для нащадкаў ў гэтыя суворыя сьведкі гісторыі.

У пісъмовых крыніцах Крэва ўзгадваеца ўжо ў XIII ст., як цэнтр Нальшчанская зямлі. Недзе прыблізна ў гэты час было даўмацаўана новымі абароннымі збудаваннямі старое гарадзішча над Крэвянской, якое і цяпер прыцягвае ўвагу сваёй магутнасцю. Да 20 метраў узыўшаеца яно

над далінай, маючи авальную пляцоўку 36 на 48 метраў. З усіх бакоў акружана 4-5 метровай вышыні валы. Уваход на тэрыторыю гарадзішча быў з паўночнага боку, дзе прыкметны разрыў вала. Тут-же, на склоне ўзыўшицы, відаць, съяды старажытнага могільніка, які выкарыстоўваўся абаронцамі для ўмацаўвання. Акрамя магутных земляных валоў, гарадзішча-замчышча мела яшчэ і драўляную агароджу з абарончымі вежамі. Але, відаць, у канцы XIII ст. такая цытадэль не адпавядала абарончым запатрабаванням часу. Стаяўшы цэнтрам удзельнага княства, на Крэва павялічвалася і пагроза з боку суседзяў, і ў першую чаргу з боку крыжаносцаў, што прымусіла насельніцтва да ўзвядзення больш непрыступнай, мураванай крэпасці.

Князь Гедымін для будаўніцтва замка, накшталт крыжацкіх, Крэва выбраў не выпадкова. У самым пачатку XIУ ст. Крэва з'яўлялася ня толькі яўна выражаным цэнтрам Крэўскай зямлі, з сваімі абарончымі традыцыямі, эканамічнымі і культурнымі сувязямі, але і значнымі людзкімі рэсурсамі, здольнымі весьці вялікія будаўнічыя працы і ўтрымліваць належную абарону.

Драўляныя абарончыя збудаваныні, якія лёгка зынічаліся агнём і не стрымлівалі крыжацкіх зынічальных набегаў, аджылі свой вek, тым больш на славянскім парубежжы, дзе варожая пагроза з часам нарастала. Патрэбен быў замак, аб съены якога разбіваліся-б любыя атакі і які змог-бы вытрымліваць нават працяглую аблогу. А для гэтага патрэбна была вада,

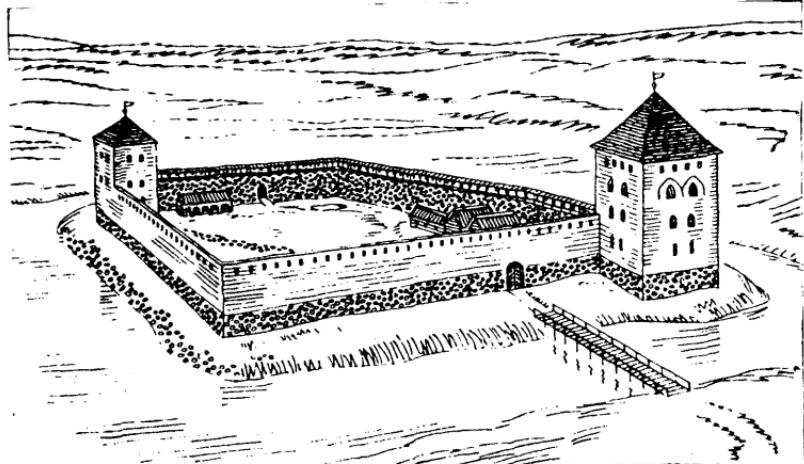
якая зьяўлялася найлепшым сродкам барацьбы супраць агню.

Менавіта такі ўгол замак і ўзводзіўся ў Крэве з актыўным узделам Гедыміна й яго сына Альгерда ў пачатку XIУ ст. Месцам для будаўніцтва каменай крэпасці выбрана ледзь прыкметнае ўзвышша ў даліне ракі Крэвянкі — там, дзе ў яе ўпадаў ручай, названы пасыль Шляхцянкай. Пры будаўніцтве адразу прадугледжвалася невысхаючы стаў унутры замка. Умацаванье мела форму няправільнага чатырохкутніка з дэзвюма рагавымі мураванымі абарончымі вежамі, размешчанымі па дыяганалі. Наўкола ўмацаваньня было акружана широкім вадзяным ровам. Яно нагадвала рыцарскія замкі крыжакоў, аднак захавала абарончыя формы і традыцыі ўсходніх славян, адлюстраваных у першую чаргу ў будаўніцтве магутнай абарончай вежы, якая дамінуала над усім комплексам збудаваньням.

Абвадныя съцены вышынёй да 12 м і таўшчынёй каля 2,7 м мураваліся з буйных каменяў на вапнавым растворы і мелі даўжыню адпаведна каля 85, 108, 72, і 97 метраў. На вышыні больш за 4 м з вонкавага боку яны абмуроўваліся цэглай, а на вышыні каля 10 м, па ўсямі перыметру, з унутранага боку мелі так званыя баявыя галярэі з байніцамі.

Брама, якая вяла ў замак, разьмяшчалася ў паўночнай съцяне, запасны (патаемны) выхад меўся, відаць, у паўднёвой съцяне, за ставам.

Да вугла паўночнай съцяны, з вонкавага боку, побач з брамай, прымыкала магутная чатырохпавярховая мураваная вежа, названая Вялікай або Княскай вежай. Гэта было прамакутнае ў пляне збудаванье 17 на 18 метраў і вышынёй да 25 метраў. Каменныя съцены трохметровай таўшчыні звонку абураваны цэглай. Як адзначалася,

Крэўскі замак. Рэканструкцыя па матэрыялах М.Ткачова. Малюнак Я. Куліка.

вежа мела чатыры ярусы і цокальнае паўпадвольнае памяшканье. Акрамя абарончых мэт, яна, пачынаючы з 1338 г., служыла і сядзібай князя. Магчыма тamu і выдзяляліся архітэктурным афармленьнем яе верхня паверхі (другі і трэці). Вялікія паўцыркульныя вокны не нагадвалі абарончае збудаванье, а былі больш падобны на вокны палаца. Фактычна, вежа гэтая пры будаўніцтве плянавалася ня толькі як абарончае збудаванье, хоць такая мэта надавалася ў першую чаргу, але як сядзіба фэўдала, і як адміністрацыйны цэнтр краю. Недзе тут, магчыма на другім паверсе, была спэцыяльна абсталяваная службовая княская заля, дзе чынлісі рады, наладжваліся прыёмы. Тут вялісі перамовы і былі ўзгоднены ўмовы так званай Крэўскай вунії. Трэці паверх (ён выдзяляўся асаблівай дэкаратыўнасцю) адводзіўся пад княскія жылыёвія палаты. Зь яго было бачна ня толькі ўсё ўмацаванье, але і навакольле. Першы і чацвёрты паверхі адводзіліся слугам і варце.

Прайсьці ў вежу можна было толькі з тэрыторыі замка, але з мэтай яшчэ большай бясспекі змрочнае памяшканье цокаля было прыстасаванае як яма-пастака і замковы астрог.

У гэтым сутарэньні згасла ні адно жыцьцё нежаданых князю людзей. Па патаемнаму загаду Ягайлы тут быў задушаны ягоны родны дзядзька вялікі князь Кейстут, які меў спадчыннае права на княжанье. А праз пэўны час, у 1382 г. у гэты-ж астрог Ягайла пасадзіў і сына Кейстута—свайго стрыечнага брата—князя Вітаўта. Энергічнага спадчынца вялікакняжацкай улады чакаў лёс бацькі. Толькі вынаходлівасць і съмеласць уратавалі яго ад расправы.

У замку мелася і так званая Малая вежа, напэўна, дабудаваная пазней у

процілеглым па дыяганалі куце двара. Яна была значна меншя за княскую і па вышыні не перавышала 16 метраў. Адодзілася яна, верагодна, службам княскага намесьніка, які быў і начальнікам крэпасці.

Ад гэтай вежы да брамы вяла шырокая брукаваная вуліца, абапал якой стаялі драўляныя будынкі дружыны, чэлядзі і рамеснікаў. Далей, у глыб двара — гаспадарчыя пабудовы. Быў тут і свой калодзеж, і невялікі стаў. Цераз роў супраць брамы перакідаўся рухомы мост.

Цікава ў стратэгічным і археолягічным пляне і так званая Юркава горка, што ўзвышаецца за некалькі соцень метраў на поўдні ад замка. У тыя далёкія часы яна, напэўна, адыгрывала няманую роль ў агульным абарончым комплексе старажытнага Крэва, бо і цяпер дамінуе над мясцовасцю.

Гісторыя старажытнага Крэва ў значнай ступені звязана з гісторыяй замка, роськвіт якога прыпадаў на XIІ ст.—пэрыяд княжанья Гедыміна, Альгерда і Ягайлы. Прыблізна з 1338 г. Гедымін перадаў замак свайму сыну Альгерду, які жыў тут да 1345 г. Пры Альгердзе былі ў асноўным законччаны ўсе будаўнічы работы. Магчыма, у гэты час і была збудавана Малая вежа, праведзены значны ўдасканаленіні абарончых вартасцей замка, пераабсталявана Княсказ вежа.

Ад Альгерда Крэва перайшло да яго сына Ягайлы. Замак у гэты час адыгрываў значэнне важнай стратэгічнай крэпасці краю, а Крэва стала цэнтрам значнага ў палітычным сэнсе ўдзельнага княства. Пры такіх умовах горад хутка рос і ператварыўся ў эканамічны, палітычны і культурны цэнтр ВЛК, прыцягваючы зь блізкага і далёкага навакольля рамеснікаў, купцоў і вольных люд. Гандлёвыя шляхі звязвалі

Крэва зь Вільняй, Ашмянамі, Менскам, Лідай і іншымі гарадамі.

Але нядоўга квітнела і разъвівалася маладая сталіца. Стаяўшы польскім каралём, Ягайла ў 1387 г. перадаў Крэўскі замак свайму брату Аляксандру — Віганду, паслья съмерці якога ў 1391 годзе княства згубіла значчыны ўдзелу, а Крэва стала звычайным горадам, падначаленым вялікняжацкаму намесніку. Паступова згасалі гандлёвая і культурная связі. Прыходзіў у заняпад і непрыступны калісці замак. А ў 1433 годзе яго часова захапілі атрады Свідрыгайлы, што змагаўся за вялікняжацкую ўладу з Жыгімонтам.

У 1503-1506 гг. замак і горад моцна пацярпелі ад нападу крымскіх татар. З гэтага часу гучная слава замка паступова заціхла, хоць у палове XVI ст. тут яшчэ некаторы час жыў князь Андрэй Курбскі, які ўцёк з Масквы.

Не ўратавала горад ад заняпаду і наданыне яму ў ХVІ—ХVІІІ ст. магдэбургскага права (самакіраванья).

Асабліва значчыя разбураныні нанесла помніку нямецкая акупацыя і трох гадовая лінія фронту ў першую сусветную вайну, хоць і да гэтага замак ужо сто гадоў ляжаў у руінах, быў зусім непрыгодны ні для абароны, ні для жыцця. Паслья вайны польскія ўлады правялі частковую кансервацию помніка, але ад гэтых прац не засталося ні съледу. Разбураеща помнік і цяпер.

Стоячы ля гэтых муроў, міжволі працікаешся раздумам аб мінулых падзеях і болем за непараўнаныя страты такай багатай гістарычнай спадчыны, страты драгой памяці аб продках, іх славе, што павінна будзіць любоў да Бацькаўшчыны, раздумам над будучынай. У лесе гэтага замку ў нечым адбіўся величны і трагічны лёс Вялікага княства Літоўскага.

Руіны Крэўскага замка . Княская вежа. Фота аўтара, 1980 г.

Эпіталія

Алена Сярова

Аднойчы ў маскоўскім кафэ пад назвай «Русский чай», бліскучым ад багацьца са- мавараў і узоры Хахламы, я выпадкова ўбачыла ў пакінутай на століку газэце дзіўны жаночы партрэт. Сьветлай зынклай чароўнасцю павяявала ад яго. У твары —ніводнай вульгарнай рысачкі, усе гарманічна, па-за вытанчанасцю лініяў рук згадваліся надзвычай далікатныя манэры, съвецкая тактоўнасць, элегантная постаць. З маленькай нататкі я даведалася, што гэта княгіня Магдалена Радзівіл, і што яе не-звычайнае жыццё цесна звязана з Беларусью. Зацікаўлена ўгляджаючыся ў рысы яе твару, я адчуваля, як на мае пачуцьці накладаўся шматколярны адбитак мінулага.

Як прадстаўніца пакалення, народжанаага на съвет у гады сталінскіх пяцігодак, я ня мела ніякага ўяўлення аб гэтай асобе. Але чым больш я ўглядалаася ў гэты чужы, страчаны ў палоне часу партрэт, tym больш ягоны вобраз, замігаецышы зь не-быцьця, хвалява ў душу, быццам нязвычайны матыў сярод нуднай музыкі, і ўтвараў тое пачуцьце, якое адчувае беспрытульны чалавек, пазнаўшы нанава свой дом, зда-быўшы згубленую пущаводную зорку жыцця, вызваленую пачатак.

Зьявятаючыся да жыцця Магдалены Радзівіл, пераносішася ў другі съвет, зусім пазбаўлены нашае трывіальнасці. Яна нара-дзілася на самым версе сацыяльной лесьвіцы. Маці, полька, з дому графа Хвілецкага, належыла да адной з самых высокіх па ба-гацьцу і культуры частак грамадзкасці. Граф Ян Завіша-Кежгайла паходзіў зь вядо-мага літоўска-беларускага роду шматвека-вой старадаўнасці. Ён валодаў маёнткамі ў Кухнічах, Жорнаўцах і іншых месцах Меншчыны. Цікава, што ў Кухнічах захо-

дзіўся кальвінскі храм, бо некаторая лінія Завішаў прыняла пратэстантызм. Помнікамі мінішчыны глядзелі монцы палац, надмагільная капліца ў садзе, і чароўнай прастатой старадаўніх нораўаў выглядаў герб дома Кежгайлаў «Лебедзь».

Знатнасць і багацьце вызначылі тое выдатнае хатніе выхаваныне, якое Магда-лена атрымала. Хатнія настаўнікі, француз-ская і ангельская гувернанткі, прывілі Ма-гдалене любоў да эўрапейскай цывілізацыі і літаратуры, выхавалі вытанчанасць паво-дзінай, якую яна захавала да канца жыцця. У той- жа час выхаваныне было вельмі рэлігійным, высока духоўным, што вызначыла вялікую набожнасць Магдалены, прыхиль-насць да царкоўнага жыцця.

Калі нахілы маці Магдалены цягнулі яе хутчэй да Парыжу і Лёндану, чым да беларускіх вёсак мужа, то граф Завіша— Кежгайла быў патрыётам Беларусі. З бацькоў-скага дома Магдалена вынесла любоў да Бацькаўшчыны. Яшчэ дзяўчынкай яна па-любіла наведваць разам з сваім бацькам сялянаў, што жылі на ягоных землях. Абы-ходзячы іх, бацька гутарыў з людзьмі на роднай беларускай мове, не баючыся, што дачка, научаная французскай мове, набя-рэцца прастанароднай гаворкі. Тут Магда-лена й атрымала ту ю першую лусту, зь якой зерне ідзе ў рост. У дзіцячай съядо-масці адлюстраваліся тыя першыя абразкі навакольля, што засталіся ў памяці на ўсё жыццё: і старажытны драўляны крыж на перакрыжаваныні вясковых дарог, і песні, поўныя журботы і смутку. И съвята даж-джынак, і гукальне вясны дзяўчатамі. Так з ранніх год яна научылася ня толькі любіць свой народ, але й адчуваць сябе беларускай.

Лёс шчодра абдараваў Магдалену прыгажосьцю. У юнацтве яна прыцягвала ўвагу сваёй асабліва высакароднай артыстакратычнай прывабнасьцю. У яе тонкія рысы твару, прыгожыя шэрыя вочы, бездакорны авал твару, залаціста-бліявыя валасы, дзвіносная белізна скury, легкая грацыёзна паходка. Яе чараўнічая прыгажосьць заўеўвае сэрца аднаго з найбагацейшых артыстакратоў краю 46-гадовага ўдаўца графа Людвіка Красінскага, брата знатнага польскага паэта Зыгмунта Красінскага. У 1881 г. ён бярэ шлюб з Магдаленай.

Буйнейшы землеўладальнік Людвік Красінскі быў вельмі папулярны ў Польшчы, як узорны гаспадар. На ягоных землях знаходзіліся лепшыя млыны, цукроўні, цагельні, да якіх ён правёў вузакалейкі. Але асабливую славу яму прынесла ягонае хобі — коні. Ён добра разъбіраецца ў канях, у яго лепшыя конезавод, заснаваны яго бацькам у 1855 г. Высокакаштоўнае пагалоўё конезавода Красінскага значна ўзыняла ўзровень конегадоўлі ў краіне. Па съмерці свайго бацькі Магдалена далучае да маёмысці мужа вялікія абшары на Меншчыне, а таксама маёнткі ў Польшчы, якім ён з поспехам кіруе. Людвік Красінскі меў і цудоўную калекцыю антыкварыяту. Ён быў заснавальнікам і шматгадовым старшынём музея прымесловасці і сельскай гаспадаркі ў Польшчы, а таксама закладальнікам філіі Пецярбургскага таварыства падтрымкі рускай прымесловасці і гандлю.

У Красінскіх падрастает, квітнеше харастром дачка Людвіка. Але ў сакавіку 1895 г. пасьля 14 гадоў сумеснага жыцця граф Красінскі памер. У 34 гады Магдалена — удава, адна з самых багатых спадчыніцаў, бо толькі маёнтак ацанены ў 50 млн. руб.

Заўсёды вельмі рэлігійная, пасьля съмерці мужа яна становіца яшчэ больш наўежнай. Яна зьвяртаецца да актыўнай філян-²⁸яго. Абмінаючы ўсе беды і перашкоды, ён

трапічнай дзеяйнасьці, і ў першую чаргу ім-кнессца рабіць дабро для дзяцей і сіратоў, шмат затрачвае сродкаў, каб палепшыць іх сумны лёс. Акрамя клапот аб дзецах — апекавання і выхавання пакінутых дзяцей, адкрыцца дзіцячых прытулкаў, Магдалена падтрымлівае фінансава будоўлю шпіталя ў Менску, касцёла на вул. Манюшкі ў Варшаве. Ёй вельмі хочацца пазнаць съвет, перажыць таямнічую чароўнасць падарожжаў. Значную частку жыцця яна праvodзіць на колах. Але вандрудуючы па Італіі, Францыі, у сэрцы успlyваюць краівіды роднай Бацькаўшчыны, што на стагодзьдзі адсталі ад Эўропы і ў палітычным жыцці, і па дабрабыту. Час няумолына ляціць. Магдалене ўжо 45 гадоў. Яе дачка бяре шлюб з графам Чартарыйскім. А ў жыццё Магдалены ўваходзіць маладэшы за яе на 19 гадоў князь Мікалай Радзівіл, нашчадак вялікага роду, што ўзгледвае амаль на кожнай старонцы гісторыі ВКЛ.

Польская грамадзкасць успрымала Мікалая Радзівіла як авантурystsа. Трэба, аднак адзначыць, што гэтае слова ў ангельскай і французскай мовах пазбаўлена таго пагардлівага адценення, якое нададзена яму ў нашай мове. Сярод авантурystsаў быўлі і вялікія падарожнікі — першаадкрывальнікі краінаў і мациркоў. У лік авантурystsаў уваходзілі і каралеўскія афіцеры, і багатыя камерсанты, і знакамітыя мораплаўцы. Да такіх адважных і таленавітых шукальнікаў прыгода ў і небяспечнасцей належыў і Мікалай Радзівіл. Ён быў актыўным удзельнікам усіх войнаў па працягу свайго жыцця. Ён ездзіў у Паўднёвую Афрыку, у экзатичны Трансваль. І там, пад сузор'ем Паўднёвага Крыжа біўся разам з англічанамі за ўключэнне бураў у склад Брытанскай імперыі. Ён адпраўляўся ў Адрятыку, каб уязць удзел у Балканскіх войнах. Лёс бярого

бесклапотна вяртаўся з адной вайны, каб амаль што адразу-ж зьбірацца на другую. Падхоплены віхрам японскай войны, добраахвотнікам, ён паехаў у Маньчжурыю, дзе прайвіў, ня: гледзячы на свае 25 год, незвычайную смеласць у баях з «жоўтай хмарай» і ўзнагароджаны высокім ўзнагародамі.

У сакавіку 1906 г. у Лёйдане Магдалена і Мікалай узялі шлюб. Старажыты герб «Ле бедзь» дома Кежтайлаў злучыўся з домам Радзівілаў. Вянчаныне адбылося ў Баварыі.

Кн.Мікалай Радзівіл родаснымі вузамі быў злучаны з старадаўнімі польскімі фаміліямі. Аднак лучнасьць яго з Польшчай была нямоцнай. Ён акрамя таго меў славу русофіла і хлопамана. Гэта абураля польскі патрыятызм, ў выніку ён страдаў ласкі ў гарановых салёнах, дзе яго байкатавалі. У мужа і жонкі здарыўся зрыў адносінаў з польскім грамадствам, да якога Магдалена таксама ня ставілася прыхильна. Уплыў бацькі, любоў да беларускай культуры, захаваліся на ёсё жыццё, і зразумелая яе дэкларацыя ў газэце «Менская рускае слова»: «Лічу сябе беларускай, паходжання літоўскага. Як і мой муж, за польску сябе не лічу».

Магдалена і Мікалай пакідаюць Варшаву. Яны пасяляюцца ў старым бацькаўскім доме Магдалены, пабудаваным яшчэ яе прадзедам, дзе жывуць съціпла і ціха. За хатнюю мову яны ўжываюць беларускую альбо французскую. Польскай, як і расейскай, яны пазъягаяюць.

Як сапраўдны арыстакрат, Мікалай Радзівіл далёкі ад каставых забабонаў. Ён любіць прастату, натуральнасць. Апранаенца проста, хутчэй па-музыцку. Тут-же у Кухцічах ён захапляеца зьбіраннем фальклёру. Яго цікавяць сувязі жыцця беларускага народу зь ягонай адлеглай мінуласцю, калі выразна без усялякай прымешкі выказваліся асноўныя рысы народнага характеру. Ён запісавае народныя песні, звычайства Літоўскага. Магдалена, чуйная да бе-

чайі, старадаўнія паданыні, абрады, сур'ёзна вывучае беларускі фальклёр. Свае запісы адсылает ў Пецярбург, у Геаграфічнае таварыства, што заклікала апісваць «в подробностях быт, нравы и труд населения по всей бескрайней России».

Тым часам жыццёвые калейдаскоп ізноў мільгануў вайной. 1914 год. Цар Мікалай абавіў вайну Нямеччыне. Афіцыйная Вільня сышепна вывозіцца на шырокіх плятформах помнік Кацярыне II, помнік Мураёву — вешальніку. На Няве ў апошні раз съпявяюць царскі гімн, і сотні тысяч людзей падаюць на калені перадапошнім царом Расіі. Цяжкія знаменны ў прыродзе адзначалі цену вялікай бяды, 8 жніўня здарылася поўнае зацміненне сонца, якое найлепши было відаць у Беларусі. Нядобрыя прадчуваныны съцікали сэрцы людзей, што глядзелі праз пакрытае сажай шкло на неба, ужо закопчанае дымам далёкіх бяскрайніх пажарышаў. Купала пісаў: «Сонца круг свой зацмініла, начай глянула ў дзень белы на жыццё ўсё, на съвет цэлы. І груган аднекуль выплыў, штосьці чыркнуў дзюбай хрыпала... За варожбамі варожбы».

Мікалай Радзівіл у галіфэ паручыка Расейскай арміі пакідае Беларусь, каб ужо ніколі не вярнуцца. 30 лістапада 1914 г. ён загініў у Усходній Прусіі, застаўся ляжаць пад чужымі небасхіламі сярод тысяча пагоракашаў над «рускімі» воінамі.

Ізноў аўдавалая Магдалена з гэтага часу жыве у Беларусі, не выезджаючы. Тут яна перажывае абедзьве выбухнуўшыя ў Расіі рэвалюцыі—лютаўскую і каstryчніцкую, і душой захапляеца мэтай адраджэння нацыянальных ідэалаў. У новых умовах беларускі народ адчуў узнёслы імпэт да нацыянальнага адраджэння. Інтэлігенцыя ізноў пачала распрацоўваць ідэю незалежнай Беларусі ў межах былога Вялікага княства Літоўскага. Магдалена, чуйная да бе-

ларускага лёсу, фінансуе на сваіх землях закладаныне школ з навуэннем на роднай мове, сялянскіх крамак, таварыстваў цвяррозасьці. Даючы стыпэндыі, заахвочвае младзіх вучыцца ва ўнівэрсытэтах, дапамагае бібліятэцы беларускага гуртка пры Духоўнай Акадэміі ў Пецярбургу. Як каталічка, ахвотна падтрымлівае беларускіх каталікоў. Тры аднапавярховыя будынкі ў Вільні для інтэрната сэмінарыстаў былі пабудаваныя, дзякуючы яе фінансавай дапамозе. Аднак яе філянтропія наносіць канфэсыйнага характару. Ёй дорага любая ідэя, любы напрамак нацыянальнага адраджэння. Яна падтрымлівае аднаўленческі скасаванага вуніяцтва, як абаронцу ад асыміляцыі і сродак захавання беларускай мовы. Ксёндз Фабіян Абрантовіч атрымаў ад яе значную суму грошаў на закладку беларускай вуніяцкай калегіі ў Рыме. Усе першыя беларускія афіцыйныя выданні ў гэты пэрыяд выходзілі, дзякуючы яе дапамозе. Гэта і выданыя таварыства «Загляненіе сонца ў наша ваконца» ў Пецярбургу, што адчыніла дарогі ў съвет многім творам як беларускіх клясыкаў, так і маладых пісьменнікаў, гэта і «Наша ніва», і клерикальная газета «Беларус», якую выдаваў лідэр хрысьціянскіх дэмакрататаў Францук Будзька, і іншыя выданні.

У 1918 годзе — цяжкім і жахлівым годзе Берасцейская міру, пачатку падзелу съвету на дзіве супрацьлеглыха систэм, год абвешчэння Беларускай Народнай Рэспублікі, дом М. Радзівіл на Захар'еўскай вуліцы ў Менску робіцца местам сустрэчаў беларускай патрыятычнай інтэлігенцыі, адданай беларускай справе. А. Уласаў, браты Луцкевічы, В.Іваноўскі, В. Ластоўскі, кожны з гэтых людзей ахвяравалі жыццё ў здзяйсненню мары аб нацыянальным адраджэнні — асобная аповесьць, асобная гісторыя.

Ідэйны саюз з гэтымі чыстымі сэрцамі дае Магдалене ўпэўненасць, што пры ўсёй беларускай абакрадзенасці ў нас былі і будуць моцныя духам, назалежныя разумам, сумленныя і бескарыслыя людзі.

Каб аказаць практычную дапамогу толькі народжанай свабодзе, кн-я Радзівіл на свой кошт ахвяруе ўзбраенне для некалькіх нацыянальных вайсковых фарміраванняў. Трэба адзначыць, што беларускі рух падтрымлівалі і іншыя буйныя землеўладальнікі, як кн. Святаполк-Мірскі, Эд. Вайніловіч, на гроши і па праэкту якога пабудаваны Чырвоны касцёл у Менску. Яны таксама імкнуліся прынесці карысць гаротнаму краю. Аднак тое, што вызваленцы рух, як і арганізацыі, створаныя ў мэтах беларускага адраджэння, усе больш набывалі сацыялістычныя характеристыкі, адштурхнула заможных людзей, якія маглі дапамагчы справе. Княгіня-ж Радзівіл, на гледзячы на тое, што мела асабістыя сымпаты найбольш да партыі хрысьціянскіх дэмакрататаў, спрыяла любой барацьбе з беларускім няволынцтвам.

Таксама яна была цэмэнтам шматлікіх літоўскіх арганізацый. У 1912 г. збудавала ў Лёндане летувіскі касцёл, праўда, з засціярогай, што ім на будуць карыстацца палакі. У 1914 г. дапамагала летувіскай гімназіі, аказала фінансавую дапамогу каталіцкай арганізацыі вучняў. У 1915 г. уваходзіла ў Летувіскі Цэнтральны Камітэт дапамогі інвалідам вайны.

Але бальшавіцкі тэрор прымусіў кн-я Радзівіл пакінуць радзіму. Спачатку яна пасяляеца ў Варшаве. Але, як пустыядная зорка ў сусьвеце, прыцягвае яе сэрца Беларусь. Цераз год яна робіцца спробу вярнуцца ў Менск, аднак ёй адмаўляюць у выдачы пашпартта. У 1922 г. яна пераезджаете ў Коўна, дзе ўдзячныя за ўдзел у іх справах летувісы ўзнагароджваюць яе ганаровай

адзнакай Летувы—вялікім крыжкам Гедыміна. Аднак быццам ручаёк, што нечакана абярнуўся шырокай ракою, жыцьцё вядзе яе далей ад Беларусі. З Коўна яна ад'язджae ў Баварыю. Як галінка, што струменчык прыбывае ад аднаго берага да другога, кідаеца яна з аднай краіны ў другую, жыве чужаніцай у нязнаных гарадах, сярод нязнаных людзей. Яна ніколі не хавала сваёй нацыянальнасці. Як чалавеку, духоўныя якасці якога складаліся ў 19 ст., ёй агідны фальшивыя ноты ў жыцьцёвых паводзінах. Наадварот, калі хто-небудзь памыляеца ў адносінах яе паходжаныня, яна з годнасцю папраўляе: «Я беларуска». Эўрапейская арыстакратыя лічыць яе дзівачкай, што аддалася справе беларускіх мужыкоў.

Прайшлі 20-я гады, наступілі 30-я. Баварыя, краіна філіясофіі і фантазіі, раптойна ператварылася ў краіну карычневых мундзіраў, узънясенныя Гітлера. Пагарда да фашызму зноў робіць яе ўцякачкай, зноў вымушае шукака новага аселишча. У 1932 г. кн-я Радзівіл пераязджае ў Швэціяроў. Заўсёдашняя прыхільнасць Магдалены да рэлігійнага жыцьця прыводзіць яе ў манастыр. Яна выбірае адасобленасць за моцнымі сыценамі дамініканскага кляштара ў найбольш каталіцкім—Фрыбурскім. Тут, сярод манашак скончыцца яе жыцьцёвая Адысей.

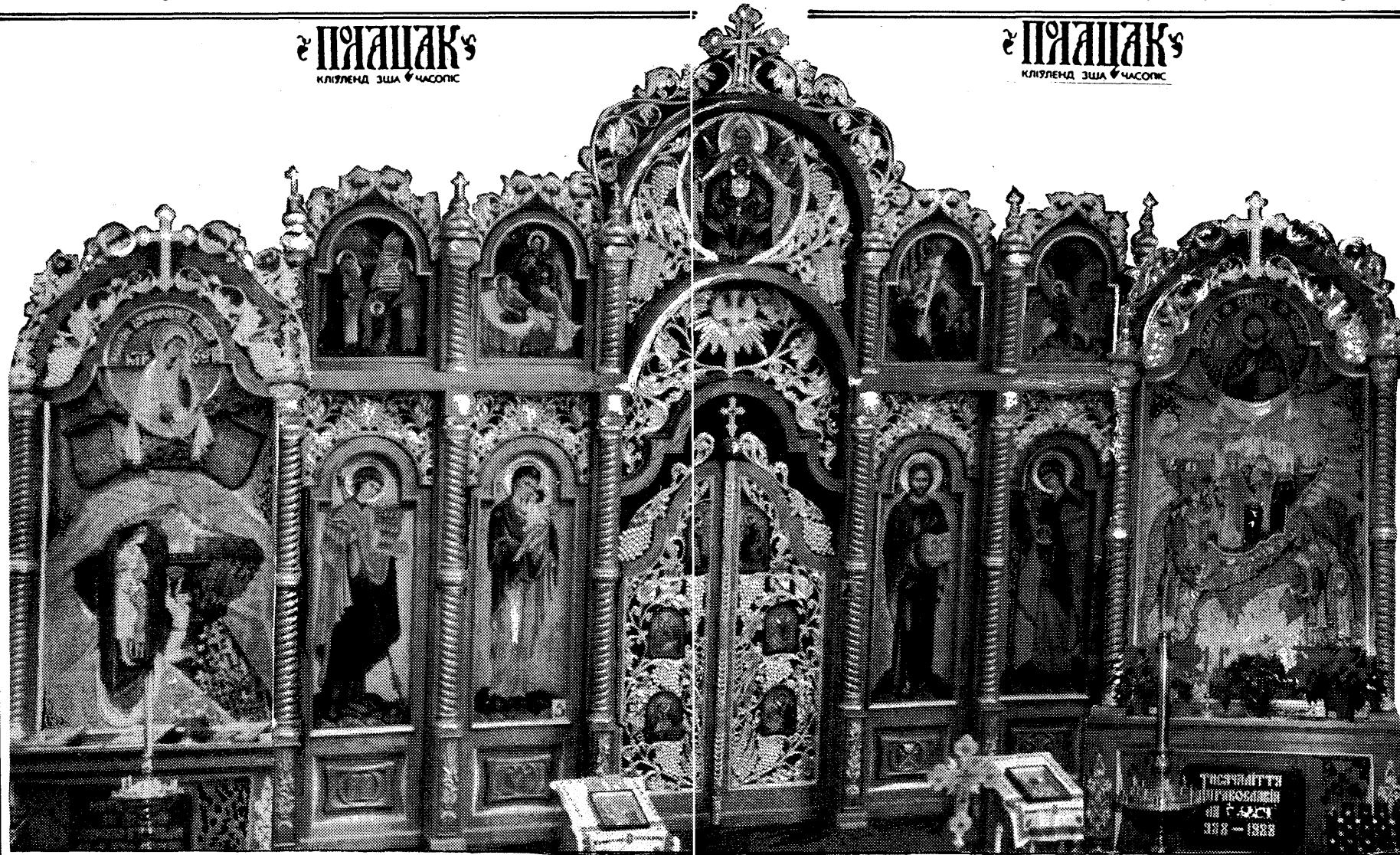
З вакна невялічкай і белай кельлі бачны налепленыя па схілах гор мініяцюрныя дагледжаныя вёсачкі. Жаўтавата-карычневыя чарапічныя дахі будынкаў, пошум горскага струменя, съвежае, празрыстае паветра, нават мураваныя пліткі дарожак квадратнага двара кляштара—усё вылучае спакой, кліча да забыцця. Аднак прага будучыні для Беларусі не пакідае яе і ў манастырскай адасобленасці. Адсюль яна працягвае слаць фінансавую дапамогу беларускім арганізацыям у Летуве, і ня толькі

ім. Яе філянтропія адлучана ад усялякага прымешку якіх-небудзь уплываў. У 1935 г. кн-я Радзівіл зафундавала дзівэ пачатковыя школы для яўрэйскіх дзяцей у Варшаве. Такое яе дзеяньне, съведка духоўнай велічы, спакала, аднак у Польшчы крытыку. Яе, на польскі погляд нястрыманасць у дабрачыннасці выклікала пагардлівую ўсымешкі, спакусыўлюя заўлагі ў прэсе. Аднак Магдалена робіць дабро без усялякага разліку на папулярнасць, так як падказвае ёй душа, звернутая да Бога.

6 студзеня 1945 г. у знобкі, падобны старасці, зімовы дзень, калі зінясіленая Беларусь, скаваная лютымі маразамі млела сярод чорных руінаў, у далёкім старажытным дамініканскім кляштары разышліся ланцугі жыцьця кн-я Радзівіл.

Безнадзейны зімовы дзень без блакітнага неба і съветлых далаў згасіў жыцьцё высо-кародной манахіні. Не спраўлялі па ёй трэны ў родным kraю. Памяць не вельмі патрабна была народу, у якога адабралі ўменьне любіць і берагчы сваю мінувшчыну. Зручней і ў тульней жыць без памяці народу, у якога звышчана пачуць ётнічнай асаблівасці. Але яркая іскра нечаканага адраджэння бліснула новым юным съятлом над пакаленнем, узросшим сярод блочных палігонаў, пакаленнем, трапіўшым у пастку Чарнобыля і ўведаўшым яго нялюдзкі жах. Пачынае непакоіць съядомасць мінулага часу, няяснымі ўспамінамі аб величым лёсце мінувшчыны, адчуваецца жаданье бачыць сваю радзіму раўнапраўнай і культурнай у Космасе. І яно абавязкова вернецца да нашых вытокаў, забытых каштоўнасцей. І тады на пачынаючай зноў выпростаўца крылы Радзіме, летуцень гэтай жанчыны сагрэе чью-небудзь душу і асьвяціць пuczывіну пошуку звароту да самога сябе.

‘ПЯЩАК’
КЛІПЕНД ЗША ЧАСОПІС

З АРХІВАЎ КЛ

Уласнаручныя паказаньні Езавітава, Канстантына Барысавіча

Была група беларускіх нацыянал-сацыялістаў (Ганько й Абрамава), якая на вонках БЦР абапералася на свой Саюз Беларускай Моладзі, а таксама на школу беларускіх пропагандыстаў (у горадзе-крэпасці Кюстры), якая была заснавана ў свой час яшчэ Акінчыцам, а затым узначалена бытым маёрам савецкай арміі Бедрыцкім. Так як стварыць афіцыйную партыю Беларускіх нацыянал-сацыялістаў немцы не дазвалялі Акінчыцу, то школа пропагандыстаў была выкарыстана як арганізацыйны цэнтр, вакол якога групаваліся прыхільнікі Акінчыца: Крыт, Бараноўскі, Камароўскі, Ганько, Абрамова. Яшчэ ў пэрыяд існавання Польскай Рэспублікі, у Вільні Акінчыц і Казлоўскі выдавалі сваю нацыянал-сацыялістычную газэту, якая асьвятляла праграму і тэатрыку Беларускай нацыянал-сацыялістычнай партыі, якая толькі нараджалаася. Працу сваю яны былі прымушаны потым перавезьці ў Нямеччыну, так як у Польшчы пачаўся паход на нацыянал-сацыялістаў. Партыя гэта была звязана з нямецкай нацыянал-сацыялістычнай партыяй і адміністрацыяй. У сваіх палітычных працы работала стаўку на Нямеччыну, веруючы ў яе перамогу ў нарастающим канфлікце з СССР. З нямецкага боку кірауніком беларускіх нацыянал-сацыялістаў зьяўляўся праф. Мэндэ і кіраунік нямецкай моладзі Нікель. Паслья акупацыі 1941 г. партыя, праз сваю школу пропагандыстаў, дала некаторую колькасць працаўнікоў у адміністрацыю Беларусі, але ня мела столькі сілаў, каб захапіць ўсю адміністрацыю, і ў яе ўліваліся іншыя беларускія сілы. У БЦР нацыянал-са-

цыялісты мелі ўсяго двух асобаў, але прэтэндавалі на ўплыў, так як мелі апору перш ўсяго ў нямецкіх арганізацыях моладзі, а затым у нямецкай адміністрацыі наогул. Каб узмацніць уплыў сваёй партыі і даць ёй якое-небудзь афармленыне, па ініцыятыве Ганько, было вылучана стварэнне арганізацыі «Саюз Вызвалення Беларусі», у які павінны былі-б пераходзіць аўтаматычна ўсе сябры «Саюзу Беларускай Моладзі», па дасягненні ім найбольшага для СБМ узросту. Для «Саюзу» (СВБ—Рэд.) ён прапанаваў палітычную праграму, паўната якой дазволіла-б разглядаць «Саюз Вызвалення» як палітычную партыю нацыянал-сацыялізму, аснованую на прынцыпах правадырства. Ён прапанаваў, каб кірауніком арганізацыі быў прэзыдэнт Астроўскі, а самы статут прыняла-б і зацвердзіла БЦР. Аднак вакол статуту ў БЦР пачалася баражыба, у выніку якой рамкі «Саюзу» былі разгорнуты і ў яго маглі ўваходзіць ня толькі сябры СБМ, але й іншыя грамадзяне з тым, каб «Саюз» стаў моцнай арганізацыяй, якая замяніла-б партыю. Статут быў накіраваны ў нямецкія арганізацыі для зацвярджэння і там надоўга засеў, так што і не атрымаў мажлівасці выкарыстанынва ўмовах эміграцыі. У пераапрацаваным выглядзе ён адразніваўся некаторымі рысамі дэмакратызму і быў дапасаваны для працы і ў Нямеччине, і ў Беларусі.

Беларускія хрысьціянскія дэмакраты былі прадстаўлены доктарам Станкевічам, які вёў газэту «Раніца» і падтрымоўваў сувязі з замежнай прэсай і яе карэспандэнтамі

ў Бэрліне. Гэтая група ўзынікла ў 1917 г. спачатку, як партыя каталіцкая, і арыентавалася на Ватыкан, а затым стварыла ў 1926–27 гадах Беларускую народную партыю, у якую маглі ўваходзіць прадстаўнікі розных канфесій.

У цэнтры быў Астроўскі, які «мірыў» на паседжаннях «захаднікаў» і «усходнікаў» і праводзіў калі-нікалі лінію дыктатара. Я, як новы сябры БЦР і стары грамадзкі дзеяч, таксама быў у цэнтры. Прымыкаў да яго і Сабалеўскі, і Шкелёнак, і Кушаль. Цэнтр зьяўляўся асноўнай «лініяй» БЦР, але пакуль яшчэ ня партыяй, хаця на аснове «центру» магла вырасці далей і партыя, або у крайнем выпадку фракцыя.

Партыя незалежнікаў або партыя маладых прадстаўлена была маёрам Родзькам, маёрам Рагуліяй. Яна мела за сабой на вонкавых дастатковая шырокі актыў і спадзявалася стаць у будучым кіручай партыяй у беларускім нацыянальным руху. Хто ўваходзіў у склад Цэнтральнага Камітэту гэтай партыі я не ведаю, але ад імя партыі размаўляў са мною у канцы 1944 г. маёр Родзька, які прапанаваў мне ўступіць у партыю, але я ня даў канчатковага адказу. Партыя мела свой часопіс, які выдавала на стэклографе або рататары, і распаўсюджвала нелегальна. Асабліва старавася яна пранікаць у беларускія вайсковыя часткі і шырока пранікла, напрыклад, у Беларускую штурмавую брыгаду. Працаўала партыя гэта, як партыя нелегальная, ва ўмовах Нямеччыны і нямецкай акупациі, але далей плянавала зрабіцца партыяй лягальнаі, калі для гэтага будзе мажлівасць. Ці мела партыя свае раёны, мне нічога не вядома, так як Родзька аб гэтым нічога не казаў, а сам я нічога пра гэта не пытаў. Лічылася, што партыя нелегальная і падобная пытаныні зъяўляюцца недарэчнымі.

Фракцыённыя нарады сябраў БЦР ніколі не адбывалася на паседжаннях БЦР. Кожны выказваў свой погляд і свой асабісты пункт гледжання, які аргументоўваўся на сваіх поглядзі і практыцы ў працы, пагаджаючы сваё выступленне з поглядамі сваёй партыі.

На вонкавых БЦР была апазыцыйная група Кіпеля, які разылічваў быць у БЦР сябрам і нават быў ужо запрошаны Астроўскім у сябры БЦР, але затым не атрымаў пісьмовага пачынення гэтага запрошання і быў пакрыўданы. Акрамя таго Кіпель быў надтад гарачым прыхільнікам супрацоўніцтва з немцамі і настойваў на tym, каб БЦР бліжэй звязвалася зваю дзеянасцю зь нямецкімі арганізацыямі. У час эвакуацыі зь Беларусі, асабліва ў Кёнігсбергу, ён стаў звірацца нездадоленых дзеянасцю БЦР «усходнікаў» у апазыцыйную групу, якая стаяла паміж БЦР і арганізацыямі Власава ў поўнай нерашучасці за кім-жэ ў канцы канцы ѹсьці. «Апазыцыйнасць» гэтая не была ідэялічнай, а была ў значнай меры заснована на tym, што БЦР, падчас эвакуацыі зь Менску, мала ўдзяляла ўвагі аказанню дапамогі эвакуаванаму насельніцтву. Значную ролю адыгралі і тыя абставіны, што «усходнікі» бездапаможна тоўпліся там, дзе «захаднікі» вельмі хутка арыентаваліся ў «уладкоўваліся» без дапамогі БЦР, не абліжжаючы яе дробнымі просьбамі, на правядзенне якіх у жыццё ў БЦР не было тэхнічных супрацоўнікаў. Ад «усходнікаў» паставілі скаргі, што іх крывудзяць.

У ягоным (Кіпелевым—Рэд.) асяроддзі былі найболыш блізкімі наступныя асобы: паэт Дудзіцкі, юрист Будзіловіч, і таксама некаторыя сябры БЦР, як, напрыклад, Селях, які асабіста не любіў Астроўскага. На такіх сябрах БЦР Кіпель спрабаваў нават стварыць «кіпельскае ядро» ў самім БЦР і згуртаваў

вакол сябе апорную групу, зь якой і ўступіў затым у бой з мэтай расколу БЦР і зыняцця паста прэзыдэнта БЦР, т.е. замены Астроўскага Кіпелям.

Каб яшчэ больш умацаваць сваё становішча Кіпель, у якасці лідэра апазыцыі, уступіў у прапагандны аддзел арганізацыі «Вінента», дзе заняў пост рэдактара-карэктара. Ён думаў тут друкаваць свае брашуры супраць БЦР. Аднас БЦР заняла ў арганізацыі «Вінента» больш моцную пазицыю, даслала туды вялікую групу супрацоўнікаў, на чале з Сяргеем Хмарай, які адціснуў у бок Кіпеля і пазбавіў яго ўплыву ў «Віненце», ліквідаваўшы тым самым ягоныя мажлівасці выдаваць заплянаваныя ім пропагандыстыкі брашуры і лістоўкі супраць БЦР, што пакінула «апазыцыю» без кіруючай пропагандыстыкай літаратуры і пазбавіла яе ўнутранай арганізацыйнай ідэі і спайкі. Пазнейн «апазыцыйная» група Кіпеля пайшла да генерала Власава, дзе пры ягоным Рускім Нацыянальным Камітэце быў створаны беларускі аддзел.

Дадаю наступнае:

1/Інцыдтыва Ганько аб стварэнні партыі «Саюз Вызвалення Беларусі», як партыі, у якію аўтаматычна павінны ўлівацца сябры СБМ паслья дасягнення 18 год, была перахоплена старымі лідэрамі беларускага руху, як Астроўскі, Езавітаў, Сабалеўскі, Кушаль, Кандыбовіч і іншыя, якія ўгледзелі ў дзеянасці Ганько і ягонай групы небясьпеку захопу БЦР у рукі СБМ і СВБ на чале з правадыром, тыпу дзяржаяунага кірауніцтва Нямеччыны, і якія прыйшлі да высновы неабходнасці стварэння палітычнага аўяднання, якое змагло-б надалей аформіцца ў палітычную партыю, а ва ўмовах Нямеччыны працаваць і мець назоў, як палітычна арганізацыя. Былі прынятыя

папярэднія статут і праграма, якія павінны былі быць ва ўмовах Нямеччыны зацверджаны нямецкімі ўстановамі, а потым маглі-быць перапрацаваны і прытасаваны для патрэбаў краю і наогул да новых умоваў. Усе сябрі БЦР павінны былі ўйдзіць ў новы «Саюз», як асноўная група. Да выбараў камітэту для зацверджання статута нямецкімі арганізацыямі і легалізацыі «Саюзу» быў упачуваны Астроўскі, як прэзыдэнт БЦР. Ганько таксама згадзіўся дапамагаць у справе легалізацыі статуту, так як у час спрэчак аб статуте вымушаны быў прызнаць неабходнасць яго дэмакратызацыі ў выніку мажлівага хуткага разгрому Нямеччыны. Статут надоўга застраў у канцлягерах (хутчэй за ёсё, маецца на ўзве канцылярыях — Рэд.) нямецкіх установаў і толькі ў сакавіку, незадоўга да свайго ад'езду ў штурмавую брыгаду, Астроўскі атрымаў адказ ад нямецкіх арганізацыяў, што тыя супраць статута і дзеянасці «Саюзу Вызвалення Беларусі» нічога супраць ня маюць. Сабраць БЦР і прайнфармаваць аб гэтым Астроўскі ўжо ня мог.

2/Спраба стварэння партыі была зроблена яшчэ ў 1942 г. у Менску з боку д-ра Янкі Станкевіча. Той практаваў стварэнне Беларускай нацыянал-дэмакратычнай партыі і па гэтаму пытанню арганізаваў у студзені 1942 г. у Менску на кватэры праф. Іваноўскага нараду. На нарадзе прысутнічалі праф. Іваноўскі, д-р. Станкевіч, публіцист Адамовіч, Езавітаў і Кіпель. На нарадзе Станкевічу было даручана распрацаўваць статут і праграму. Пазней я даведаўся ад Станкевіча, што ні статут, ні праграма ў канчатковым выглядзе прыняты не былі, і з гэтай спробы яго нічога ня выйшла. Іваноўскі быў забіты, Кіпель трымалі ў баку, так як ён адкрыта пачаў супрацоўнічаць з нямецкімі арганізацыямі (СД). Адамовіч таксама адый-

шоў, а Езавітаў пастаянна прафыўва ў Рызе і ўдзелу у распрацоўцы статута не праграмы не прыймаў.

З/Астроўскі у сваёй практычнай працы абаўся на набліжаных асобаў з створанай ім у свой час у Вільні каля 1927 г. універсытэцкай беларускай карпарацыі «Скарыніч», у якую ўваходзіла каля 30 студэнтаў-беларусаў Віленскай гімназіі, інспектарам якой ён быў. Сябры гэтай карпарацыі рыхталіся да беларускай грамадzkай і дыпляматычнай працы і даволі спатрэбліліся Астроўскаму пасьля 1934 г. і асабліва пасьля 1941 г. У ліку сябраў гэтай карпарацыі ў яго былі пасланы людзі, у якісці дыпляматычных прадстаўнікоў, у Швейцарыю, Швэцыю, Францыю, Турцыю, Бэльгію, Данію, Нарвэгію, Вену (Аўстрыя) і Італію ў пэрыяд ад студзеня 1945 г. да сакавіка 1945 г. Хто быў гэты асобы, я ня ведаю. Але ведаю, што акрамя іх за мяжу павінны былі прафраца ў-Грынкевіч у Швейцарыю, маёр Касьмовіч—ва Францыю. Пастаянна пры Астроўскім з гэтых карпаратараў былі: Сокалаў—Лекант, Уладзімір (фамілія не указаны—Рэд.)—ад'ютант Астроўскага, Галляк—другі сакратар-юрист.

12 студзеня 1945 г.

Менск

Подпіс.

14 студзеня 1945 году

Менск

Чакаемае паражэнне гітлераўскай Нямеччыны паставіла ў канцы 1944 г. пытанье аб неабходнасці перабудаваць працу БЦР так, каб перанесьці яе да саюзнікаў і арганізаваць там новую (?—рэд.) для працы беларускай эміграцыі за мяжой

у будучым. З гэтай мэтай Астроўскі высылаў сваіх эмісараў ад імя БЦР за мяжу. Працу гэту ён у мэтах канспірацыі вёў асабіста. Таму падрабязнасць яе я не ведаю, але з словаў Астроўскага ѹасабістых назіранняў ведаю, што для гэтых дасылаемых эмісараў выбіраліся людзі зь ліку сябраў студэнцкай карпарацыі «Скарыніч». Пасланы былі людзі ва Францыю, Італію, Турцыю, Венгрию, Швейцарыю, Аўстрыю, Данію, Бэльгію і Нарвэгію, але хто менавіта і калі выехаў—мне не вядома. Акрамя таго павінны былі прафраца: Дземідовіч-Дземідзеўскі—у Англію для сувязі з англійскім урадам і польскім эмігранцкім урадам, у складзе якога ў Дземідовіча-Дземідзеўскага былі сваякі, Касьмовіч—ва Францыю і Бельгію, Сабалеўскі і д-р Грынкевіч—ва Швейцарыю. Якія вынікі гэтага дало—мне да майго ад'езду ў шпіталь, т. е. амаль да 8-га красавіка 1944 году, яшчэ не былі вядомы.

Сама БЦР падзялялася на тры групы:

1/Першая група на чале з Сабалеўскім, замененым далей інж. Шкуцькам, выехала ў Вестфалію, у горад Херстэр, адкуль з архівамі і некаторымі супрацоўнікамі павінна была накіраванаца ва Францыю, у г. Парыж, дзе павінен быў быць заснаваны яшчэ раней Беларускі Нацыянальны Камітэт, тымі эмісарамі, што накіраваны былі раней. Ці быў заснаваны БНК мне невядома. У гэтую групу ўвайшлі яшчэ д-р Мінкевіч, Каракулька і Орса.

2/Другая група павінна была сабраца ў раёне размешчэння беларускай штурмавой брыгады ў г. Гіршау. На чале гэтай групы БЦР стаялі Кандыбовіч, Калубовіч і Кушаль, якія разам з штурмавой брыгадай павінны былі перайсьці на бок саюзнікаў і затым вайсьці ў сувязь зь першай групай для агульных акцыяў, калі яны апынуцца мажлівымі ад імя БЦР. Калі БЦР ня зможа

працаўца легальна, то стварыць у гэтых пунктах Беларускія Нацыянальныя Камітэты.

3/Трэцья група БЦР у складзе Шкелёнка, Езавітава, Букаткі, Калошы й іншых павінна была заставацца ў Бэрліне, каб у апошні момант накіравацца ў Гіршу, або Херстэр, гледзячы па абставінах.

Яшчэ раней, восеньню 1944 г., быў падрыхтваны пераход на бок саюзнікаў часткі беларускіх войскаў з дывізіі Зіглінга ў Вогезах. У дывізіі гэтай была палова ўсіх сіл Беларускай Краёвай (у арыгінале памылкова запісана Беларускай Чырвонай—Рэд.). Абараоны, якая ўцалела пасля разгрому яе наступаючай Чырвонай Арміі і якая адышла ў Польшчу, дзе батальёны былі сабраны, заарганізаваны ў дывізію, колькасцю ў 20.777 чалавек, з якіх 18.000 было беларусаў, а астатнія—немцы, украінцы й іншыя, і затым перакинуты ва Францыю ў раён Вогезаў. У Вогезах некалькі батальёнаў узбунтаваліся і пад камандай беларускіх афіцэраў перайшлі на бок саюзніцкіх войскаў, прычым афіцэры немцы былі перабіты паўстанцамі. Мэтай гэтай перакідкі было жаданье пасправаўца стварыць у войсках беларускія часткі добраахвотнікаў, якія змагаліся—бужо на баку саюзнікаў супраць немцаў. Калі-ж не ўдалося—б стварыць беларускія часткі, то тыя, што перайшлі, павінны былі застацца ў саюзнікаў у якасці ваеннапалонных. Лёс гэтих людзей застаўся мне невядомым. Было ўмоўлена, што паўстанцы выдзяляць з свайго складу асобы беларускі камітэт, які ўвойдзе ў перамовы з саюзнікамі і будзе палітычным кіраўніком паўстанцаў, а затым у беларускіх добраахвотных частках ў арміі саюзнікаў. Ці былі створаны і ці быў прызнаны саюзнікамі падобны беларускі камітэт у БЦР, не было атрымана ніякіх

съведчанняў да майго ад'езду з Бэрліна, г.зн. да 8 красавіка 1945 г.

Калі БЦР і Астроўскі начальнікі ствараць «Блок народаў Усходняй Эўропы» мнедаручана было перамовіць з латышамі, літоўцамі і эstonцамі аб tym, каб і яны ўваішлі ў гэты блок. Я бачыўся па гэтаму пытанню з начальнікам кіравання інфарамацыі пры Латвійскай дырэкцыі ўнутраных спраў Брачам, які адначасова быў і старшынёй Латышска—Літоўскага грамадзтва ўзаенага збліжэння. Брач перамовіў з латышскім і літоўскім арганізацыямі, а таксама з прадстаўнікамі эstonскіх арганізацыяў, і прыйшоў да мяне з адказам, што арганізацыі гэтых трох народаў моцна трымаюцца таго «Балтыйскага блоку», які ў іх існаваў яшчэ да вайны і ўваходзіць у Блок Народаў Усходняй Эўропы паўстрымоваўшаца. Але затое яны былі—бельгіяне рады паўшырьца Балтыйскі блок, далучыўшы ў яго яшчэ і Беларусь, як чашыўртага сябру, tym больш, што Беларусь ўваходзіла ўжо ў склад Рейхс камісарыята Остланд (Усходніх абласцей) і патрабавала доступу да Балтыйскага мору. Так як БЦР ужо ўваходзіла ў Блок Народаў Усходняй Эўропы, то ўваход яшчэ і ў Балтыйскі блок быў немажлівым. На гэтым мае перамовы з Брачам скончыліся.

(Працяг у наступным нумары)

ПАМЯТЬ ЗЯЩІ

Віленскія беларусы расказваюць...

Святлана Белая

У гэты съцілы і вельмі гасцінны дом у Стэмфардзе дасьледчыкі гісторыі эміграцыі і дзяржаўнага права Беларусі мусілі б прыехаць найменыш 15 гадоў назад. Каб няспешна, разам з гаспадаром разгледзецы рукапісы апрацаўваних ім у беларускую мову перакладаў судовых кодэсак юрыдычнага слоўніка. Каб запісаць ягоныя ўспаміны аб Другім Усебеларускім Кангрэсе ў Менску, а таксама аб сустэрэах з Константынам Езавітавым, зь якім ён працаваў у БЦРУ ў Бэрліне. Каб перагартаць старонкі ягонай кнігі, удакументаванай праўды ня толькі ягонага жыцця ад 1910 да 1957, але пра ўдзівілага съведчання гісторыі беларусаў Вільні, беларускай эміграцыі Амерыкі другой пасъляваннай хвалі. Да і проста пагутарыць з гаспадаром, як мне казалі, мяккім, вельмі інтэлігентным чалавекам.³

Дасьледчыкі, на жаль, спазніліся. Леанід Галяк, магістр права, сакратар II Усебеларускага Кангрэсу, аўтар кнігі «Успаміны» памёр у красавіку 1980 году ў Стэмфардзе, маючи ўсяго 70 гадоў. Ужо

пасля съмерці выйшлі ў съвет ягоныя «Успаміны», былі надрукаваныя некаторыя лісты, працы., каб мы яшчэ мачней адчулу боль гэтай зараньняй страты.

Я прыехала ў дом Галякоў у каstryчніку 1991 году. Сп-ня Раіса Галяк сустэрэла мянэ як сваю бліzkую сваячку зь Менску, гораду, зь якім яна і Леанід Галяк разывітаўся ў 1944 годзе, калі яны мусілі ад'язджаць на заход. За акном барабаніў дождж, і галінкі старога дрэва стукалі ў вакно. Паслья шумнага Нью Ёрку, зь якога я вырвалася ўсяго нелькі гадзін назад, ціхая вуліца, на якой размышацца дом Галякоў нагадала мне Садовую, вуліцу, дзе жыве мая бабуля Вольга. Ды і сама спадарыня Раіса, мілая, клапатлівая жанчына адразу дала мне адчуць, што я дома. Мы пілі гарбату, разглядалі сямейныя альбомы, сп-ня Галяк рассказала мне пра свайго мужа.

На другі дзень яна паказала мне бібліятэку. Як здалося мне, тут усе захоўвалі атмасферу тых дзён, калі сп. Галяк кожную раніцу сядалі за стол і пісці свае ўспаміны. Пакой невялікі. Беларускія кнігі, гравюры

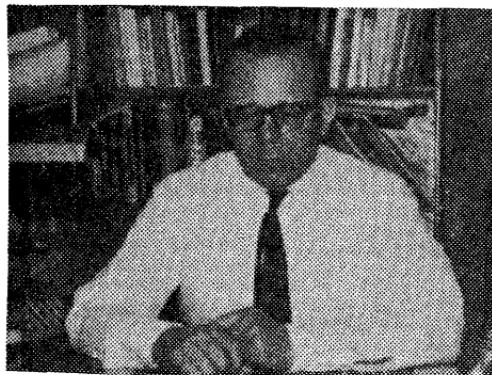
зь відамі Вільні, карта Беларусі з часоў Вялікага княства Літоўскага. У яшчыках ляжалі рукапісы юрыдычных матэрыялаў, асноўная праца ягонага жыцця. Перабіраючы пажаўцеўшыя лісткі палеры, з ужо карычневымі ад часу чарніламі, падумалася, што праца, яку мусіць распрацоўваць цэлы аддзел у інстытуце, рабілася адным чалавекам.

Леанід Галяк працаваў многа, не шакадуючы сябе. Пісаў дзёйнікі, вёў штодзённыя запісы, нататкі. У ягоных успамінах я сустрэла такую дэталь: «Праца ў маёй майстэрні зменышлася да восьмёх гадзінаў і з няправычкі, бо пераважна працеваў па 9 гадзінаў, здалося, што зрабілася многа вольнага часу. Тады я пачаў патроху пісаць свае успаміны, і да паловы 60-х гадоў я напісаў якіх 280 старонкаў, якія цяпер у 1980 годзе перапісваю».

Ён ня мог дарэмана губляць часу. Ён мабыць адчуваў, колькі яму адведзена лёсам, і таму сцяляшаўся. Кожную хвіліну ён нешта пісаў, чытаў. Але ніхто, нават жонка, ня ведалі, наколькі вялікая праца была зробленая ім. Калі паслья ягонай смерці сп-ня Раіса Галяк пачала разбіраць

ягоны дзёйнікі, нататкі, тэзы, багатае лістапданье пра розныя грамадzkія падзеі і здарэйні, яна сама была уражана, колькі ён пасльпеў зрабіць. Частка гэтых лістоў была друкаваная ў «Летапісе», другая чакае свайго разгляду.

Паслья ягонай смерці, у самым версе ягонага рабочага стала было знайдзена завяшчанне, напісане па-ангельску. У ім Леанід Галяк перадаваў усе свае кнігі, архіў, дакумэнты ў цэнтральную бібліятэку сталіцы Беларусі, паслья таго, як ягоная Бацькаўшчына, нарэшце, стане вольнай. Да часу, пакуль Беларусь не стане на заўсёды незалежнай ён прасіў перадаць дакумэнты ў Скарынаўскую бібліятэку і музэй у Лёндане. Леанід Галяк не дачакаўся 11 гадоў да авбешчання незалежнасці Беларусі. Спазыніліся і дас্যледчкі. Але, на шчасльце, жывы сп-ня Раіса Галяк. Яна ня толькі працягвае па меры магчымасці справу мужа, упрадкоўвае ягоную багатую дакументальную спадчыну, але і сама захавала цікавыя успаміны аб Вільні, Віленскай Беларускай гімназіі, Віленскім унівэрсытэце, якія мы і пачынаем друкаваць з гэтага нумара часопіса «Полацак».

На здымку. Леанід Галяк у час працы над «Успамінамі», 1979 г.

Настаўнікі Віленскай Беларускай гімназіі

Раіса Галяк

Да вучобы ў Віленскай Беларускай гімназіі я не размаўляла па-беларуску. Ня-гледзячы на тое, што бацька прыгожа, зь невялікім палашуцкім акцэнтам, гаварыў на нашай мове, ў хадзе ўсе размаўлялі па-расейску, бо маці моя была расейка. Бацькі хацелі, каб дзеці вучыліся па-расейску. Памятаю, пачала я спрабаваць чытаць па лемантару. Бачу малюнак, на якім намаляваны самавар. Чытаю галосна: «Самавар». Бачу малюнак ботаў, чытаю: «Боты», і раз, затрэшчына: «Не боты, а сапоги». Таму, свой першы год навукі я прыйшла ў расейскай гімназіі. Я, мабыць, і закончыла-б яе, каб не П. Красінскі, інспектар Віленскай Беларускай гімназіі. Адночы ён прыйшоў да бацькі і сказаў: «Дачка павінна вучыцца ў беларускай гімназіі». Красінскі быў беларускім патрыётам, ён стаяў за беларусызацыю школы. Калі палякі прыйшли да ўлады, ён не дастаў польскага грамадзянства і вымушаны быў падацца ў Саветы, дзе і загінуў, як многія беларускія дзеячы.

Так, у 1923 годзе, пасля першай падрыхтаваўчай клясы расейской гімназіі, я пайшла ў першы кляс Віленскай Беларускай гімназіі. Мая настаўніца Люба Русецкая, якая выкладала навуку аб рэчах, дзівілася, што за нейкі месяц-два вучобы я прыгожа загаварыла па-беларуску. Беларускае асяроддзе зрабілі сваю справу, і ў гэтым нічога дзіўнага няма.

(Тое самое адбылося і з нашай дачкой Ганнай, тут у Амэрыцы. Да школы яна ведала толькі беларускую мову і нават магла чытаць па-беларуску, але зусім не гаварыла па-ангельску, бо дома мы размаўлялі толькі па-свойму. Спачатку я хвалявалася, што ёй цяжка будзе вучыцца, але праз некаторы

час усе хваляваныні прайшли. Дачка вельмі хутка пачала гаварыць па-ангельску, а пасля першых шасці месяцаў вучобы яна стала лепшай вучаніцай у класе).

У нашай гімназіі былі цудоўныя настаўнікі, якія далі нам ня толькі добрыя веды, але выхвалі нас беларускім патрыётамі. Зараз, праз годы, успамінаюцца, на жаль, толькі імёны й асноўныя рысы тых пэдагогаў, якім я і па сённяшні дзень удзячна за іх высокародную справу.

Алена Сакалова, у часы маёй вучобы Віленскай Беларускай гімназіі (1923-1931 гг.) была настаўніцай пачатковых клясаў. Вельмі тактоўная, вясёлая, яна ўмела захапіць навучэнцаў, заваяваўшав дэвер. Вучні яе любілі і вельмі паважалі.

Антон Луцкевіч, які выкладаў у стаўрэйшых клясах, мог вельмі цікава падаць беларускую літаратуру. Асабіста мне асабліва запомнілася яго лекцыя, прысьвечаная Максіму Багдановічу. Антон Луцкевіч прыгожа гаварыў аб нашым беларускім клясыку, чытаў ягоныя вершы. Зьдзівіў ў ягоным выкананні апошні верш Максіма Багдановіча:

У краіне съветлай, дзе я ўміраю,
У белым доме, ля сіней бухты,
Я не самотны, я книгу маю
З друкарні пана Марціна Кухты.

Мы тады яшчэ ня ведалі, што пра॰з нейкі час у роднай Беларусі ціха і самотна пачнучы уходзіць з жыцця многія нашаё настаўнікі.

Сэнатар польскага сэнату Вячаслав Багдановіч, які быў доўгі час інспектарам Віленскай Беларускай гімназіі, быў заарыштаваны ў Вільні ў час першага прыходу большавікаў. Зь Вільні яго перавезылі ў Вілейку, дзе пасля дапросаў ён і загінуў.

Святар Мірановіч, які ў той час жыў у Вілейцы расказаў, што аб съмерці Вячаслава Багдановіча ён даведаўся, калі на ягоную кватэру пасялілі кіраўніка НКВД. Аднойчы, калі яны прагуляваліся разам па гораду, элкэвэздэшнік сказаў: «А зараз расстрэльваеца сэнтар Багдановіч». Мажліва ў tym-же месцы ў Вілейцы быў расстраляны й А.Луцкевіч.

Вячаслаў Багдановіч выкладаў таксама ў гімназіі беларускую літаратуру, але быў выкладчыкам толькі ў старэйшых клясах. Расказвалі, што аднойчы ён заўважыў на сваёй лекцыі, як будучая паэтка Натальля Арсеньева нешта старавана піша ў сваім сыштку. Гэта быў верш «Неба сіняе, сіняе будзіць душу». Багдановічу спадабаўся гэты верш, і на ейных словы ён напісаў музыку. У час вайны, ягоны сын Глебушка прывёз да нас у Менск гэтую песнью, і адна съпявачка праспявала яе.

Багдановічы жылі у будынку гімназіі, на першым паверсе, у правым крыле. Зълева жыў рэктар духоўнай сэмінарыі. На першым паверсе быў таксама клясы для навучэнцаў і памешканыне дырэктора гімназіі.

Дырэктарамі гімназіі пры мне былі Сыцкевіч (?), Радаслаў Астроўскі, але нядоўга, яны былі звольнены бо, як пагаварывалі, яны належылі да левага лягера.

Радаслаў Астроўскі вёў у гімназіі фізыку. Лекцыі яго былі на рэдкасць цікавыя, веды даваў добрыя, як лапатай накладаў у галаву. Але асноўным і любімым ягоным прадметам была астраномія. Ён быў вельмі здольны да гэтай науки. Калі ён вычыўся у Пецярбургу, яго хацелі нават пакінуць пры кафэдры. Перад ім адкрывалася кар'ера вучонага, але ён зарана, у нейкія 19 гадоў, абзаўёўся сям'ёй. Да таго-ж, ён трапіў у рэвалюцыйны рух, быў выключаны з університету, перайшоў вучыцца ў Тарту, дзе і скончыў науку. Ён расказваў, што сярод студэнцкай моладзі модна было быць атэістам. Ён, у свой час, перад экзаменам тэалёгіі вывучыў толькі адзін, 13-ты білет і яго выцягнуў на экзамене. І гэты выпадак ён часта прыводзіў як прыклад.

Пасыля дырэктарства ў гімназіі палякі перавялі Астроўскага настаўнікам фізыкі ў Лодзь. Ён так абнавіў і абсталяваў фізычныя кабінэт, што ўсе проста дзіву дзівіліся. Ка-

Сям'я Вячаслава Багдановіча, 30-я гады.

Зълева направа: Дзеци—Глебушка, Людміла, жонка—Варвара, Вячаслаў Багдановіч, Алег Багдановіч.

лі Беларусь акупавалі немцы, і Астроўскі стаў начальнікам Менскай акругі, томногія ягоныя вучні, ведаючы, што ён беларус і падтрымоўвае беларусызацый, пайшлі працаць у школыны інстэктарат.

Радаслаў Астроўскі

Жонка Астроўскага Антаніна выкладала ў гімназіі ручную працу. Дзяячут яна вучыла вышываць, хлопцам выкладала выжыганыне, выбіваныне лобзікам.

А.Міхалевіч быў таксама дырэктарам гімназіі, але толькі на паперы, бо фактычна ўсім кіравалі настаўнікі.

Антон Нэндана Трэпак выкладаў у нас фізіку. Быў вельмі добры настаўнік, і вучні любілі яго.

У гімназіі выдаваўся вучнёўскі альбом «Вучнёўскія мудрасці». У ім кожны піса ў ўсё тое, што хацеў. Юрка Фёдараў аднойчы напісаў аб сваім сябры Глебушке Багданоўчы.

Глебка як Нерон.

*Вершы ўсё піша,
Мудрасці брульён,
Хутка весь запіша,
Але дурны, Глебка,
Лепей бы вучыўся,
Фізікам як Трэпка
Хутка-бы зрабіўся.*

Трэпака адзін час выкладаў у тэхнічнай школе, і меў дыплём інжынера. Часамі, ён

гаварыў сваім вучням: «Электрычнасць у гімназіі не выкладаецца, але я мушу Вам прадставіць». Пачне тлумачыць, а пасля сам заблытаеца так, што ўжо і сам не разумее, што да чаго.

Антон Трэпак

Глебушка, аб якім напіса ў верш Юрка Фёдараў, быў душою майго клясу. Памятаю, такі эпізод, які вельмі харктарызуе ягоныя харктар. Быў ясны прыгожы дзень. Мы здавалі нейкі экзамен. Чарга стаяла вялікая, а прафэсар пытаўся па кожнаму білету доўга, не съпяшаючыся да хаты. Для тых, што яшчэ ня здаў экзамена, час цягнуўся ма-рудна, здавалася, што мы можам прастаяць перад дзявярыми цэлымі дзень. Глебушка нудзіўся чакаць, яму хацелася хутчай вы-зваліцца. Ён падышоў да прафэсара і сказаў: «Пастаўце мне двойку і я пайду». Той паставіў яму адзнаку 2, і Глебушка здаваў экзамен наступнай вясной.

З настаўнікаў запомніўся мне таксама Ігнат Дварчанін, які выкладаў у нашым 5 клясе гісторыю беларускай літаратуры. Ён падрыхтаваў па свайму прадмету «Хрестаматыю беларускай літаратуры», за якую яго спадар Янка Станкевіч ня раз крытыка-ваў. (Спадар казаў, што трэба пісаць не «хрестаматыя», а «хрыстаматыя»). Лекцыя Дварчаніна адрозніваліся ад іншых па сваёй будове. Ён ня быў красамоўцам, на-

меў моцнага пэдагагічнага таленту, але на лекцыях яго было цікава. Дварчанін быў асобай вельмі шырокіх поглядаў. Ён атрымаў адукцыю ў Празе. (Чэшкі ўрад быў прыхільны да беларусаў і даваў мажлівасць бясплатна закончыць вышэйшую навуковую ўстанову. У свой час у Пражскім універсітэце вучыліся Мікола Ільяшевіч, Вінцус Грышкевіч, Mіk, Гарошка, Ігнат Дварчанін, Янка Станкевіч, Наталья і Аляксандар Орса і шмат іншых беларусаў). Ігнат Дварчанін быў вельмі далікатны чалавек, ён нікому ніколі ня мог зрабіць нейкай заўвагі. Дварчанін, як асоба быў вельмі разважны. У яго ўсё было прадумана, сплянавана. Кляс ён трymаў пад сваім кантролем. Вельмі правільна, па-літаратурнаму будаваў кожны сказ. Так-жа прадумана, разважна напісаная й ягоная хрэстаматыя. Дварчанін таксама напісаў кароткі нарсы гісторыі Беларусі, выдаў малы раперсійска-беларускі слоўнік. Прайшоў на выбарах у польскі сэйм. Савецкая пралаганда вельмі многіх у Вільні ў тыя часы зрабіла саветчыкамі. Перш за ўсё людзей падкупляла бесплатная навука, вельмі многія пераходзілі нелегальную мяжу, але ніколі не вярталіся назад. Дварчанін быў таксама прасавецкіх поглядаў. Адзін год, у час першамайскай прасавецкай дэманстрацыі ішоў на чале калёны. Ён быў заарыштаваны пазней, у Саветах. Казалі што, у савецкай турме ён паслья допытаў страціў розум.

Зь іншых настаўнікаў прыгадваю П. Красінскага, які выкладаў лацінскую мову, але не пры мне.

Канстантын Ральцэвіч, элегантны, малады чалавек, сын сьвятара, быў вельмі сумленным настаўнікам.

Александровіч выкладала ў майм клясе польскую мову.

Міхалевіч вучыў нас нямецкай мове, а

ў старэйшых клясах лацінскай. У 1939 г. ён павесіўся.

А.Міхалевіч

Мікола Сіняўскі, па мянушцы «дзік» выкладаў матэматыку. На ягоных лекцыях заўсёды стаяў балаган. Паслья таго як ён пасехаў у СССР, яго паслаў ў канцэнтрацыйны лагер, дзе ён хутчэй за ўсё і загінуў.

У Віленскай Беларускай гімназіі была свая камсамольская арганізацыя. Ніякіх значкоў, знакаў адрознення ў камсамольцаў не было, але ўсе ведалі, хто належыў да іх. Памятаю, што ў камсамольскі актыў уваходзілі Урабновіч Язэп, Жавінскі Аляксандар. Актыў складаўся прыблізна з 9 чалавек, але прыхільнікаў было болей. Усіх іх выгналі з гімназіі, але многія зь іх былі прыняты пазней назад. Былі ў гімназіі таксама і прыхільнікі хадэцкай партыі. У асноўным гэта былі інтэрнацыя. Марыся Шутовіч, якая вяла інтэрнат, была хадэктай, і усе, хто жыў у інтэрнаце былі таксама хадэкамі. Інтэрнат разъмяшчаўся на Палацкай вуліцы, як яе яшчэ называлі «Палацкае княства». Але хадэкамі былі ня толькі тыя, хто жыў на «Палацчыне», але і тыя, хто сябраваў з ксёндзам Адам Станкевічам, які выкладаў заўсёды ў гімназіі рэлігію у каталікоў.

Форма гімназістаў не была ўніфікава-

ная. Гімназісткі хадзілі ў сініх спаднічках, сініх блюзках, і чорных фартушках. Шапкі весь час мяняліся, але дзяўчыны наслі пераважна звычайныя галаўныя ўборы. Калі ў гімназіі пад наглядам настаўніка адбываліся вучнёўскія вечарыны, на якія прыходзілі і малодшыя клясы, і старэйшия, форма адзенення не мянялася. Праўда, наверх сваіх блюзак дзяўчынкі нашывалі белыя каўнерчыкі, якія вельмі ўпрыгожвалі іх сціплья строі. На гімназісцкіх вечарынах старэйшия мелі права танцеваць больш гадзінаў, чым вучні малодшых клясаў. Таксама запрашаліся на вечары сэмінарысты, якія вучыліся ў будынку гімназіі, вучні і настаўнікі з гімназіі Пасьпевавай.

Асобай папулярнасцю карысталіся пастаноўкі, якія часамі ставіліся ў гімназіі вучнёўскім тэатрам. Мы ставілі спектакль «Кветка шчасця», апэрэту «Іван і Паула», для музычнага суправаджэння якой спецыяльна наймалі жыдоўскую аркестру. Прыгожа атрымалаася пастаноўка «Паўлінкі», якая даставала многа радасці усім: артыстам і гледачам.

Трэба адзначыць, што ў спектаклях уздельнічалі ня толькі вучні, але і настаўнікі. Русецкая Люба прыгожа спявала народныя песні. Мікола Сіняўскі быў прыроджаным акцёрам.

Таксама ў гімназіі дзеянічаў хор пад кіраўніцтвам Рыгора Шырмы. У 24-25 гадах я спявала ў ім. Мы выконвалі прыгожыя народныя беларускія песні. Яны ў свой час захапілі Генадзя Цітовіча, які скончыў духоўную сэмінарыю.

(У памяці ўрэзалася такая карціна. Цітовіч, такі даўгі, амаль бусел, я, вучань Фармацэўскі (?), і яшчэ адна кульгавен'ская дзяўчынка ідзем пасъля заняткаў разам да хаты. Усе мы маленъкія, а Цітовіч такі вы-

сокі. Мы аб нечым гаворым і вельмі весела съмяёмся).

К.Ральцэвіч

Гімназія працавала ня толькі днём, але і вечарамі. Вечарамі можна было зьбіраца ў клясе. Развучвалі ролі да чарговага спектаклю, спіявалі, вышывалі. Настаўніца Алена Сакалова чытала ўсlyх дзёньнік К.Рабцова. Гэта была вельмі цікавая кніга, і усе мы весела съмяяліся.

Алена Сакалова (зьлева)

Гімназія для кожнага з нас дала вельмі шмат. Яна была нашай жыцьцёвой школай, пасъля якой мы выйшлі ў съвет съядомымі беларусамі.

Працяг у наступным нумары

ВІДНАБ СЛОВА

Сум па духоўным Пантэоне

Масей Сяднёў

Нацыянальнае будаўніцтва пачынаецца з Духу. Не з эканамічнага базісу, а з Духу, як жыватворчага пачатку. Без такога пачатку, бяз Духу, нельга ўяўіць жыцця нацыі. Дух—гэта тое, што цэмэнтуе нацыю і вызначае ейную (адметную) сутнасць. Дух— гэта тое, што актыўзуе стваральную дзейнасць нацыі, больш таго—Дух фармуе нацыю. Дух—гэта, паводле яўрэйскага, «руах» павеў, што як вецер ахоплівае нас. Гэтым Духам—павевам прычашчаецца нацыя.

Ці ёсьць у нас, беларусаў, такі Дух, такі павеў, якім-бы мы прычашчаліся? Ёсьць. Бязумоўна, ёсьць. Ён дадзены нам звыш. Мы нарадзіліся зь ім, такім, якім які маем. Духам. Ён, гэты Дух, не набыў толькі ў нас дастатковага гарту. Яго трэба гартаўца. Закаліць, як тую сталь. Апостол Павал за-клікаў «духам палымнець». Мы яшчэ гэтым Духам не палымнеем. Мы яшчэ чакаем узруху гэтага Духу, узруху, што перайшоў бы у рух, у павеў.

У нас няма капілкі духу. Свайго нацыянальнага Пантэону, Тэмпэлю, Храму. Ён толькі яшчэ ў зародку. Гаворка ідзе тут не аб каменным, а аб духоўным Пантэоне ці Храме. Без яго нельга ўяўіць адраджэння, нацыянальнага адраджэння. Наш Пантэон заселены толькі паганскімі багамі і дзіўна, у нашым адраджэнскім руху заўважаецца апошнім часам паварот да пантэізу, зварот у дахрысьціянскую пару (Дзяды, Купальле, іншыя культуры). І гэта ў той час, калі мы гаворым аб духоўным адраджэнні нашага народу.

Падчас вайны неяк давялося пабачыць мне на нейкім ушчэнт разьбітым вакзале ў Нямеччыне прыбітую высока на съязне карціну: уся Нямеччына ляжыць у руінах і толькі над гэтымі руінамі, як запэўненые нязломнасці Духу—вобраз—выява Гётэ.

У нашым духоўным Пантэоне няма яшчэ свайго Гётэ. Над нашымі руінамі сымбалем выратаванняня ія ўзыняўся яшчэ беларускі Гётэ. У нас яшчэ толькі адбываецца працэс накаплення нацыянальнага Духу, нясьмелое заснаваныне Яго. Наш нацыянальны Дух не набыў яшчэ той палымнянныя, аў якой гаварыў апостол Павал. Мы знаходзімся цяпер у пошуках такога стану, пры якім, як з крэсіва, выкрэслалася б іскра і запаліла-б паходню нашага Духу. Наднашай пакутнай, але прыгожай зямлЁй мусіць узыняцца Агонь Духу. У гэтым Агні Духу й адбудзеца другое нараджэнне нашай нацыі, яе ўласцівасці.

Мара

Словы і музыка Пётры Нядзьвецкага

Аранжыроўка Аўгена Магаліфа

The musical score consists of four systems of music. The first system starts with a treble clef, a key signature of one sharp, and common time. The lyrics are: як-чэ ад- на ў мі-не ас-та-ласі. The second system begins with a bass clef, a key signature of one flat, and common time. The lyrics are: ма - ра, як-чэ ад- на ў мі-не надзея өбыва- вай раз-га-.

The third system continues with a treble clef, a key signature of one sharp, and common time. The lyrics are: ра - ец-ца, як за-ра-зам па- ха- ру ма-и ви- гублены- и ма-ла-

The fourth system begins with a bass clef, a key signature of one flat, and common time. The lyrics are: -досьць, Не пра-па- ду на-пя-да въёд-ні-дзе я, я-па у

© PDF: Kamunikat.org 2012 © Інтернет-версія: Kamunikat.org 2012

Цем- ри съветни за-ла- ти і ге-та ма- ра го-тв-я на-

две- к а-де-н-и съин-и толь-кі ти. те для ми-

не, их го-лас дей-ни ра- в трк-во-жы ти і усь-зе і на я-

-By, при-б-е за- бу-ду я і сар-дам па-мі-ра- ю, ця-бе ус-

—пом-но я і зноу жи- ву та-му так до- ра- га ма-я мне

ма-ра та-му так рад, что ўоарцы яна ёсьць, ёй разгараецца, як заравам па-

для піктарення

закінчення

—жа-ру ма-я за-губле-на-я ма-я до-сьць.

—губле-на-я ма-я
закінчення

(для піктарення)

—до-сьць.

Яшчэ адна ў мяне асталась мара,
Яшчэ адна ў мяне надзея ёсьць.
Ёй разгараецца, як заравам пажару
Мая загубленая маладосьць.

Не прападу, напэуна, зь ёй нідзе я,
Яна ў цемры съвет мне залаты
І гэта мара, гэтая надзея
Адзінай съвятая толькі ты.

Ты для мяне, як голас дзіўны раю
Трываожыш ты і у съне, і на жыву,
Цябе забуду я і сярдцам паміраю,
Цябе успомню я і зноу жыву.

Таму так дорага мая мне мара,
Таму так рад, что ў сэрцы яна ёсьць,
Ёй разгараецца, як заравам пажару
Мая загубленая маладосьць.

Радасьць вяртаньня

ЖЖЖ

У Беларусі съветная навіна. Вышла з друку, як першы сънег выпаў, невялічкая белая кніжачка —факсімільнае выданьне «Пад сінім небам» Натальлі Арсеньневай, надрукавая яшчэ ў 1927 годзе ў Вільні. З выяваю засяроджанай дзяўчынкі, з тварам, дзе адбіўся цэлы съвет вытокаў легендарнае паэты.

Калі чытаеш вершы, увесь час хочацца вяртацца да гэтай старонкі з дзявочым партрэтам, каб згледзець рысы таго, чым поўняцца паэтычныя радкі. Вытокі харства і высакародных памкненянеў, вытокі нашае новае культуры...

Так для большасці з нас сёньняшніх здарылася, што імя Натальлі Арсеньневай вярнулася да нас раней яе паэзіі. Імя згадвалася ў друку зноў і зноў, абрастаючы легендаю і быва дзіўнае яе прысутнасць у гэтым съвеце й адсутнасць яе кніжак на зямлі, якую абраала яе душа.

Чакалася насьцярожана, з боязню расчараўанья, якое-б было балючым, бо яе легенду мы пасыпелі палюбіць. І вось першая съветная кнішка. І адляцела боязь расчараўанья, бо прыйшлі сапраўдныя зачараўаныне і радасьць прысутнасці разам з ёю на зямлі яе паэзіі.

Паэт, як асоба, як зъява ў съвеце слова стварае сябе сам, застаючыся сам-насам з Богам, зъ яго праявамі ў съвеце, які атуляе новаствораную душу. Застаецца толькі авалодацца «інструментам» выказваныя душы, абраць той інструмент, тое слова, якое сальнецца з пачуцьцем у адно цэлае. Таму заніць чужое мейсца ў мастацтве немагчыма. Фэнамен абраныня Натальлія Арсеньневай, рускай дзяўчынай, беларускага слова, як інструмент паэзіі не такі

Алесь Мемус

ЖЖЖ

ўжо і загадкавы, бо для яе авостранага ўстрыманя, адкрыцьцё чароўнае тайны нашага слова, мо і было пачаткам паэзіі. Гэта і было абранынем свайго шляху, крок ад пачуцьця ўдзячнасці, якое вырасла з адкрыцьця новага харства.

Без такога адкрыцьця немагчыма даць рады патоку гармоніі, які адразу напоўніў сабою яе першыя беларускія радкі. Тут трэба сказаць аб узаемнасці. Арсеньнева адкрыла мову, мова —Арсеньневу, як новую зъяву ў паэзіі. Можа тут і меў мейсца той славуты «погляд з боку», які так яскрава й асаніў паэтычны патэнцыял беларускага слова.

Доўгая «адсутнасць» Арсеньневай у жыццяздзейнасці нашай паэзіі была страцай для яе, таму яе «вяртанье» і съвята й абяцанье.

Нястрыманае пачуцьцё, знайшоўшае «свяё» слова, пачуцьцё ўдзячнасці і съвету, і словам адaryла Арсеньневу —дзяўчыну дарам загаварыца з усім съветам «на ты». І вось з кволаю кветкаю яна загаварыла ня толькі ад сябе, але і ад сонца, і ад ветру, дзе і само сонца, і вецер толькі боскае ўласблінне яе суеты, якая ўвабрала ў сваю неабдымнасць сусьвет.

Неба ласкае вас, сонейка шле
Золата кос, пацалункі нясе
Ветрык вам съвежы... вас любіць вясна...
(Праlesski)

Сама душа яе пранізана сонцам, і пачуцьцю ўдзячнасці няма межаў. Ці не была для яе сама мова наша тым самым съвежым ветрыкам, які напоўніў крылы яе души такім празрыстым і съветлым палётам.

Сам вобраз вясны ў раньняй пазіі Арсеньевай паказальны. Вясну яна ўспрымае ўсёй шырыней пачуцьца, калі не нешта адзінкавае, а ўвесь космас вясны ахоплівае душу лірчым шчасьцем яднання з Богам.

Абсяхаюць у садзе дарожкі,
А мален'кія яблынак рожкі
Нібы рвуцца да сонца лучоў...
Мне і сумна й вясёла чароўна,
Вусны ціха шапочуць «вязна»
(Вясна)

Я зноў гляджу на яе дзяячы партрэт і дзівуюся. Пачуцьцё?— Так, але скуль такая раньняя дасканаласць гармоніі, такое беспамылковое яднанье души і слова? Тут нюансы даступныя хіба пазіі ўсходу, але— ж там векавыя традыцыі, а тут прыроджаная дасканаласць успрымання съвету.
«Мне і сумна й вясёла чароўна..»— вось сакрэт величы души, дзе і радасць, і слёзы, і сум — усё адзіна, бо гэта сама дыханье пазіі.

І яшчэ адзін дар, які яднае Арсеньеву з паэтычнай традыцыяй Усходу — дар сузірання. Ці не вялікшая здольнасць чулае душы?

Ціха, усё ціха. Заплюшчыўшы вочы,
Тут-бы на сонцы, сядзела да ночы...
(Съветла, спакойна...)

Сініе неба... у начныя часіны
Дождж з дагараючых зор
(Жоўтыйя клёны)

У души маёй штось абрываецца,
Штось нячутнае канаеть...
(Красавік)

Любоу і жаль, як адзінства паўнаты і

глыбіні існаванья. Яна адчувае разыліту ў съвеце тугу найперш там, дзе зязыць праявы хараства, дзе і сонца, і кветкі.

*А ў души вясна дзіўная гора,
Горкі смутак невылітых сълёз...*

Маладая лірка Натальлі Арсеньевай так родніцца часам з ранім Янкам Купалаю пранізлівым адчуваннем касымічнай веліны зямлі, бязъмежнасцю разылітага ў ёй пачуцьца.

*Месяц здаецца рукой-бы дастала.
Зоры сарвала бы зь неба прасторы.
Долі пайшла бы шукаці далёка
Я для зямліцы, што сяпіц без прасьевету
І разыліла бы, як мора, шырока
Шчасьце па цэламу беламу съвету.
(Ціха плыў месяц)*

Вось залатая мара яе души.
У Арсеньевай ёсьце сапраўдныя шэдэўры. Услухайцесь душою ў «Вечар неба хварбве», у «Разывітаныне» — гэта паэтычныя адкрыцьці сусъветнага узроўню, і дзіву даешся, што гэтая мудрасць сардэчнай і гэткай здольнасцю выказаць яе ў вершы была даступнай 20-гадовай дзяўчыне. Асабліва ўражвае раныя спасыціжэнніе таго, што вышэйшая боская тайна быцця ёсьць та, дзе мяжуецца радасць і адай, і съявіло надзея, і бездань суму. Яна заўсёды адчувае сябе часынкаю прыроды, ды і што такое прырода, без чалавечага пачуцьца?

Юная Арсеньева ўжо дасканалы жывапісец прыроднае красы і не наўнайа чысьціня ўражвае ў яе выяўленчым дары найперш, але інтуітыўная шырыня эстэтычнай дасьведчанасці, якую сусъветная культура здабывала вякамі, крышталізуючы агуль-

ную каштоўнасць пра збор суб'ектыўны збор вышайших духоўных адкрыццяў асобы. Яна выяўляе ў сябе заўсёды новыя, нечаканыя сродкі, дэманструючы часам дыяменты такое эстэтычнае мудрасць, якія былі даступныя толькі грандам сусветнае дасканаласці. Вось карціна разъвітальнага згасання дня:

Дзень канаў зь недаверчывай, кволай усьмешкай,

*Зневыразнай усьмешкаю хворых людзей,
У зывіелі яму разъвітаныне ўзьмежкам
Ізумрудныя конікі —дзеци палей...*

(Разъвітаныне)

А вось чарадзейка ноч, якая ўладарствам сваім:

*Збудзіла ў адных, неінай —
Як жаркай крануўшы рукой,—
Найгоршыя муکі распачы,
У другіх —найвышэйшы спакой....
(Ноч)*

Выяўленчыя сродкі Арсеньевай сапраўды сродкі майстра, якім яна валодае лёгка і віртуёзна:

Дрэмле сонная балота...

Чуць кладзенца пазалота

На зацьвіушую ваду,—

Гэта месяц вынікае

З-за кароны цёмнай гая,

Зор вітае грамаду...

І далей:

Кажуць людзі, што ўранкі

Там купаюцца вадзянкі,

Рвуць малочную імгулу,

I ў прарваныя ваконцы

Рассыпаюць косы сонца

На туманную ваду...

(Зачараўаны кут)

Якая дасканаласць слоўнага жывапісу, якое адчуваючыя гукавога хараства мовы! І яшчэ — ці можна ўявіць тое, ж у нейкім перакладзе? Немагчыма, бо сапраўдная паэзія неперакладаемая, бо слова ёй — адзіны і непаўторны інструмэнт — абрани сэрцам. Яна абраўла беларускія слова, і мы будзем заўжды ўдзячны паэтцы за тое, што яна ўзыяла яго на яшчэ адну чароўную вышыню.

Каб адкрыць крыніцу яе паэзіі, чытайце яе зноў і зноў, бо хараство адкрываецца не адразу, але калі заіскрыцца яе пачуцьцё вы скліяце галаву прад божым дарам нашае паэцкі.

Шкада, што чароўныя гукі яе дзяявочае паэзіі дайшлі да нас тады, калі творцы споўняеца ледзьвье не 90 год.

Дзякую лёсу, і за гэтае запозыненавія. Мы вітаем сёньня толькі раннюю паэзію Натальлі Арсеньевай. Мы шчасльвия ад прадчуваньня новых сустрэчаў і новае радасці ѹдзяльніцтва яе чароўным дарам. Хай-ж асьцьць Бог многа съветлых ёй дзён і душэўнае гармоніі.

Натальля Арсеньева 1944 г. Фота з архіву Р.Галіяк

Наш шлях

Васіль Супрун

Наш шлях

Цяжка цяпер сярод стосу здагадак
Вынайсьці зerne стаптанаі праўдзівасці
Наша гісторыя —мноства загадак,
Здрадна прысыпаных
пылам хлусълівасці.

Сметнікам сталі курганы магільныя,
Дзеі герояў няславай забруджаны.
Праўда і вера—выгнанцы бяссыльныя—
Хамствам і гвалтам на зьдзекі асуджаны.

Мова і тая, як наймічка хілая,
Выжыта з хаты на прызбу вясковую.
Спадчыну-ж нашу прысвоілі сілаю
Брацьці-суседзі ў гадзіну суровую.

Оргіі лютасці, зьдзеку бязмернага
Край запалонілі, волю дратуючи.
Дзе-ж нашы сілы?

Дзе кліч Князя вернага,
Зь цемры, што выведзе, гонар ратуючи

Кругом снягі,
кругом драты,
і ў рымзанах бушлатай ваты
Зывіняць кайданамі браты,
Жыцьцём
прад некім вінаваты...

Інта, 1951 г.

Дарогі

Дарогі, дарогі, дарогі,—
як нервы, як памяць зямлі,
Па іх і жыцьцё, і трывогі
з надзеяй на щасцьце прайшлі.

Па гэтых гасцінцах-дарогах
хадзілі бацькі і дзяды,
Ды час на скрыжалях былога
не змог захаваць іх съяды.

Калдобіны марнага лёсу
засыпаў зыніщаючы пыл.
А кожны-ж зь іх нешта прыўносіў,
сваіх не шкадуючы сіл.

Мы-ж шлях свой адзначыць павінны
трываляй прыкметай дарог,
каб сълед на прасторах айчынных
і час

перакрэсліць
ня змог.
Слонім, 1989 г.

Не верыцца, што маладосьць пражыта
за кратамі і за калючым дротам,
юначых мар надзеі ўсе размыты
крывёй ад путаў і знямогі потам.
—Так, то было.

1987 г.

З асадкам болю й горычы

З асадкам болю й горычы
 гляджу на далеч змрочную,
 на пройдзены этапамі
 шнурок кръвых дарог.
 Тым, недзе ў «смертнай» камэры,
 пакінү ѿневокую
 Сваю юнацкасьць зрэбную,
 што для надзей бярог.

I горыч нат не з гэтага,
 хоць дзён па турмах страchanых
 шкадую, спамінаочы
 прытулак малады.
 А жаль, што кату лютаму
 так дорага заплачана
 за лёс такі зънявечаны
 ў найлепшыя гады.

Здароўе й сілы мужныя,
 яшчэ ў жыцці патрэбныя,
 бясьследна таюць з голаду
 на шахтах Варкуты.
 «Яны» ж жыцьцём загубленым
 плаціць за крошкі хлебныя
 змушаюць, заціскаочы
 кайданы і драты.
 Варкута, сънежань 1954 г.

Кажаш — даремна чакаю

Кажаш — дарэмна чакаю сустрэчы,
 мроі аб волі сну?

Пэўна, такі ўжо закон чалавечы:
 мусіш чакаць,
 хвалявацца аб нечым.
 верыць ва ўдачу сваю.

Знаю, што сплецень рэжыму і дроту,
 голаду, холад тут
 створаны,
 каб абвастрыць адзіноту.
 выціснуць максімум сілы і поту,
 выклікаць горыч пакут.

Толькі-ж у добрае верыцца болей,
 Можа, віной — маладосьць,
 што не дае апусьціцца ніколі
 да абыякавай рабскае долі,
 злом выклікаочы злосцьць.

Мроі ж — мой сон,
 у якім спачываю,
 веру, кахаю, твару.
 Гэта адно, што яшчэ пакуль маю
 і ад Цябе—мне даруй—не хаваю,
 часам пра ўсё гавару.
 Інта, 1953 г.

* * *

Хто зьведаў кайданы, канцлягеры, краты,
 этапы па тундры, бясконцы палон,
 той дым, хоць і горкі, з бацькоўская хаты
 учу́шы, сълязіну змахне рукавом.
 Няпраўда,

што звыкнуща можна зь няволяй,
 забыць сваю мову ў натоўпе чужым.
 У муках і зьдзеках палюбіцца болей
 ўсё тое, чым шчыра калісь даражыў.
 Варкута, 1956 г.

I з агню ды ў ПОЛЫМЯ*

Міхась Кавыль

Быліца ВОСЬМАЯ

У той дзень, калі Клаша праводзіла Язэна на фронт, мясіла гразюку ад Ваўчка да Ізъярдзея, выцірала хусынкай сълёзы, калі Язэп ускочыў на хаду ў апошні вагон эшалён, стаяла і махала рукою аж пакуль эшалён не праглынула шэрая далічынь, — у той дзень у Варонежы адбыліся значныя падзеі.

Першая: курсантак мэдычнай школы мабілізавалі на фронт. Другая: Аляксея Новіка выклікалі ў НКВД.

1 кастрычніка 1941 году Новік сядзеў у абітym шпалерам «пад дуб» габінэце малажавага брунэта палкоўніка контррэзьведкі Іванова. Палкоўнік трymаў у руках анкету і задаваў Новіку пытанні:

- Прозвішча, імя і па бацьку?
- Новік, Аляксей Рыгоравіч.
- Калі і дзе радзіўся?
- 1 лістапада 1914 г. ў горадзе Менску.
- Сацыяльнае становішча?
- Сын рабочых.
- Адукацыя?
- У 1934 годзе закончыў Менскі Белпэдтэхнікум. Вучыўся на пазашкольным аддзяленні...
- Дзе і кім працаваў пасля заканчэння Белпэдтэхнікума?

* Перад новым годам Міхась Кавыль прыслаў у рэдакцыю часопіса «Полацак» рукапіс свайго раману «Із агню ды ў ПОЛЫМЯ» (23 быліцы), якімі і пачынаем друкаваць Нашых падпішчыкаў, якія не чыталі першыя 7 быліцаў, друкаваных раней у «Беларускай думцы», і хочуць пазнёміцца зь іх зместам, просім паведаміць нас. Пры наяўнасці пэўнай колькасці замоваў мы задаволім іхнія просьбы.

— Амаль да самай вайны працаваў у Менску на камсамольскай і партыйнай работе. У лютым 1941 году ЦК КПБ(б) камандыравала мяне на курсы шыфравальшчыкаў у Бабкіну Вышэйшую камандную пагранічную школу НКВД. Курсы працягваліся трох месяцаў. Па заканчэнні курсаў меліся паслаць мяне на працу шыфравальшчыка ў нашым пасольстве ў Бэрліне, але чамусьці ўстрымаліся...

— Кажаш, «чамусьці» Не дагадваешся, чаму?

— Крыху дагадваюся. Мову нямецкую я ведаю слававата. Тэхнічна быў я не «отличнік»: браў на тэлеграфным рэжыме рацыі хуткасць у 25 групаў у хвіліну. Гэталічылася задавальняюча, але быў лепшыя за мяне...

— Так, Аляксей Рыгоравіч. Не паляцеў у Бэрлін, дык паляціц на Беларусь.... Там хопіць і 25 групаў у хвіліну.. Ты меўся ляцець для арганізацыі падпольля. Гэтае заданне з цябе не зынімаецца, але Москва ражыла нагрузіць цябе яшчэ адным заданнем: зьбіраць весткі пра нямецкія ўмацаванні ў Менску, разъмашчэнні вайсковых гарнізонаў і інш. Сабраныя весткі будзеш перадаваць... Хаця, пра гэта табе скажуць у Зелянагорску, куды ты мусіш выехаць заутра. Адрас Зелянагорска скажа табе сакратарка, калі будзеш атрымліваць накіраванне.

— Прабацце, чаго я мушу ехаць у Зелянагорск?

— А там спэцыяльная школа... Атрымаеш адпаведны інструктаж. З табою паедзе яшчэ адзін таварыш, які будзе твай помочнікам.

— Таварыш начальнік. А ці можна замяніць таварыша таварышкай?

— О, разумею, разумею. А як твая та-

варышка тэхнічна падкована?

— Тэхнічна, як сказаць? Я яе падкую.

— У гэтым я ня сумніваюся. Але пачакай, я зараз вярнуся.

Начальнік вышишаў у другі пакой, чуваць было: некуды званіць, а вярнуўшыся, сказаў: Усё ў парадку, мояш, брацо «таварышку». Заўтра ў гэты час прывядзілі сюды для афармлення дакумэнтаў... Аляксей памніўся сказаць, што Клаша няма ў Варонежы, але спахапіўся, спадзяючыся, што яна сягоныня прыедзе, а таму адказаў: «Добра».

Клаша прыехала ўвечары сама не свая. Зашла ў агульнажытак і спалахалася: ні гуку, ні руху ў калідоры, дзіверы ў пакоях прасхлябешчаны.. Забегла ў свой пакойчык — ні Верачкі, ні яе трантаў... «Што-ж гэта тут страслося? — запытала сама ў сябе і бухнулася на сваю раскладушку. На тумбачы ўбачыла лісток палеры, пасыпешліва схапіла і пазнала размашысты почырк Верачкі:

«Дарагая сяброўка Клаша!

Пішу гэтыя пару слоў у съпесцы. Нас «срочна» адпраўляюць на фронт. Куды я траплю, ня ведаю, але не да мамкі і таткі... Ты, бадай, шчаслівейшая, бо Аляксей Рыгоравіч з намі ня едзе.. Хаця і ён за цябе голаў пад кулі не падставіць... Шкада, што нас разлучылі: ты мне падабалася і сваёй дабратой, і сваёй непадатлівасцю розным Арынушкам... Не паддавайся і гэтаму!.. Ведаеш каму...

Бывай, дарагая сяброўка!... Твая Вера Гранкіна. 30 верасеня 1941 г.»

У дзіверы пастукалі. Клаша рашматавала ліст Веры і кінула ў кошык, што стаяў у кутку каля дзіверя, сказаў: «Можна». Зайшоў, ухмыляючыся Новік, павітаўся за руку, і ўбачыўшы змучанасць Клаши, сказаў: «бачу, ты, Клаша, змучалася дарогай, а таму ня буду надазаляць. Скажу толькі,

што заўтра мы з табою мусім пайсьці ў НКВД..

— А гэта яшчэ чаго? — успыхнула Клаша.

— А гэта таго, што цябе і мянэ камандуюць у Зелянагорск, у разьвіт-школу для інструктажа. Сяброўкі твае ўчора пaeхалі на фронт, а мы мусім ляцець на Беларусь. У НКВД з табою хочуць пагутацы і аформіць дакумэнты. Я ўжо быў там сягоныня...

Клаша маўчала, глядзела ў вакно на высачэйшую трубу заводу «Камінтэрн». На зорным небе прамільгнулі над «Камінтэрнам», бліскаючы чырвонымі агенчыкамі, тры самалёты. Яны трymалі курс на Захад. «Хутка і я палячу», — падумала Клаша і сцяпеналася, як ад холаду. Адхілілася ад Аляксея, але яго ўжо не было ў пакоі.

Назаўтра Аляксей і Клаша пaeхалі на трамваі да Кальцоўскага сквэру, а тады пайшлі ў НКВД. Начальнік Клаша спадалася сваёй прыгажосьцю. Ён нават прымокнуў языком і пазайздросцю Аляксею. Распытваючы пра бацькоў, ня зводзіў вачэй зь белага тварыку, на якім пад чорнымі бровамі падымаліся ѹпуклія на блакітныя зренкі чорныя павекі. Не ад памады, а ад маладосці чырвоная вусны спаквала расхіляліся, і праз беленькія зубы вырваліся невясёлыя словаў: «Маці мая ня так даўно памерла ад разрыву сэрца, бо атрымала «паходрон» на адзінага сына Міхася. Яго забілі ў першым баі. Служыў у кавалеры. Бацька яшчэ дома, але, казаў, пойдзе на фронт помсціць за Міхася. Я таксама пайду помсціць».

Іваноў слухаў Клашу і думаў: «Такая маладзенка і прыгожая тамбаўчанка пойдзе «помсціць» — пойдзе на верную смерць. Такіх прыгажуняў трэба пасылаць у запаведнікі, дзесыці далей ад фронту, каб прыгожыя расіянкі не перавяліся. Хаця,

што гэта я ракіс, як нейкі Пушкін, ці як яго, Плюшкін? І перад ім на месцье Клаши мільганула такая-ж прыгожая Людміла Пятрова, яку ён ія так даўно дапрашаў і «за шкодніцтва на авіяцыйным заводзе» адправіў у «запаведнік», апутаны калючым дротам. Матнуўшы галавою, каб атрасьці прывід Людмілы Пятровай, зъянрнуўся да Клаши: «Таварыш Пятрова. Вы маеце сястру?»

—Не, таварыш начальнік, я сястры ня маю.

—Ну, гэта я так, прыпомніў адну асобу. На просьбівішча таксама Пятрова. Але гэта так, да слова прыйшлося. Ідзеце да сакратаркі, афармляйце паперы і сёньня-ж — у Зелянагорск. Іваноў моцна паціснуў руку Клаши, крыху слабей Аляксею і прысёў, стаў поркацца ў паперах на стале.

Аформіўшы паперы, вярнуліся нашы героі ў агульнажытак, а на зымярканыні, разъвітаўшыся з Арынай «мать солдатской», пасъпяшылі на цягнік.

У Зелянагорску «інструктаж» зацягнуўся на два месяцы. Зацягнуўся із-за Клаши, бо яе трэба было «падкоўваць» марзянкай. Зубрыла яна тыя «групы» ад цямна да цямна, а ўночы праз сон кричала пазыўныя. Аляксей прыкладаў усе свае сілы і веды, каб хутчэй давесці Клашу хоць-бы да дэвацца група ў хвіліну. З цяжкасцямі, але гэта яму удалося, і ён паручыўся за Клашу, што яна справіцца з рацый пад яго непасрэдным наглядам. Паколькі справы на франтох былі катастраfічныя, начальства адпраўляла на вайну і недавучкай.

У пачатку сьнежаня 1941 году Клаша здала экзамены. Атрымаўшы інструкцыі і рацыю, Аляксей і Клаша пасъпяшылі на аэрадром. Была цёмная студзённая ноч. На ускрай Зелянагорска на аэрадроме, у ангары, рыхтаваўся да сакрэтнай місіі самалёт

Як—6. Лётчык Вінцук Цішкевіч, беларус па паходжанью, не давяраючы механікам, правяраў самалёт сам. У ангары было цемнавата, бо толькі пад крылом самалёта гарэла лямпачка. Убачыўшы Аляксея і Клашу, лётчык велез із-пад самалёта і прывітаўся з Аляксеем за руку. Яны былі ўжо знаёмыя.

Клаша адказала толькі: «Пятрова... Аляксей дабавіў: «Клаўдзія Пястроўна, а маці клікала Клаша».

Разводіць тары бары ня было часу. Лётчык сказаў Аляксею садзіцца ў кабіну, а Клаши ў задні адсек. «Прабачце, таварыш, Клаша, — крыху з жартам прамовіў Цішкевіч. — Шлях да месца прыязмленыя далёкі, калі семсот кіламетраў, мушу браць запасны бак з бэнзынам. Так што давядзенца паходу панюхаць...»

Клаша прама учала, азваяўся Новік: «Няхай думае, што пахнуць духі «Сирень».

Клаша была на ў гумары: прадчувала яе юнацкае сэрца бяду, ці што? Моўкна палезла ў адсек. У падсуседзі далі ёй рацыю.

Цішкевіч і Новік занялі свае мейсцы. Самалёт, буркочучы яшчэ ненагрэтым матарам, выруліў з ангару, разагнаўся па ўзьлетнай паласе і падняўся ў хмарнае неба. Лётчык па компасу трymаў курс на Захад. Карту Беларусі на каленях трymаў Новік. Ні разу ён у тую карту не загляняў, бо наччу на вельмі разгледзіш, дзе Гомель, а дзе Слуцак. Ляцелі яны, як кажуць, на «вось». Як меркаваў Аляксей, яны мусілі выкідацца кала Минску на Камароўцы. Уражэнец Минску, Новік добра ведаў Камароўку, бо жыў да вайны недалёка ад саўгасу Съляпянка і ня раз лазіў па кустох і палянках, зъбираючы суніцы і маліны. Там, кала Съляпянкі, і зараз жылі ягоныя бацькі, у якіх ён думаў затрымца. Вінцук Цішкевіч у Минску наўежаўся.

чыны, із вёскі Ленъкі. Там дзесь на шашы Менск—Масква ён і меркаваў прыязмліцца, а калі нешта перашкодзіць адлянець да Грэскай пушчи і там «выкінцу» на парашутах. Калі ён сказаў пра гэта Новіку, той запярэзыў: «А як будзе ад Слуцка дабірацца да Менску? Хто будзе несыці рацью, нялёгеньку штучку? Не, братуха, вязі да Менску. Я ведаю, там добрае месца прыязмення.

— А нас нехта будзе чакаць на тым твайм месцы?

— Ніхто ня будзе чакаць.

— А немцы?

— Немцы ноччу па лясох ня лазяць, а беларусачак абдымаяць.

— А партызаны?

— Парызанаў там яшчэ няма. Я вось і лячу арганізоўваць партызанку. Штосьці нашы землялкі не сцяпшаючыя партызаніць. Немцы, бадай, ім яшчэ добра не дапяялі.

Лётчык Цішкевіч болей не абзываяўся, пазіраў то на компас, то на съпідомэтр. Новік таксама ня думаў болей пра прыязменне, а ўспомніў «мать солдатскую», яе ненастынасьць у тую апошнюю нач, калі Клаша адсутнічала. Неяк шкада стала яму і Арыну, і курсантак-мэдычак, а болей усяго самога сябе. Што там ні кажы, а сядзець у горадзе, камандаваць «бабскім батальёнам» ня тое, што ляцець чортутыльсаму ў зубы: хадзіць, рызыкуючы жыцьцём, знаёмых агітаваць, арганізоўваць. Чаму яго накіравалі на гэтую працу, Новік разумеў: ён-жа беларус, менчанін, ведае Менск, людзей.. Але-ж ён не Панамарэнка, а просты энквэдэшнік, якога самога яшчэ трэба «арганізоўваць».

Клаша таксама, скульбіўшыся паміж съмірдзючым бакам і рацый, ушчунувала сябе за «неабдуманы крок»: «Ляці, дурнёха, помсьціць «фрызам» нюхай, вось «сирень», ад якое галава кружыцца. А ад нямецкай

кулі, можа ня так закружыца.

Самалёт нібы спаткнуўся на нечым, падскочыў а паслья паляцеў уніз ды ізноў падскочыў. Праз тарахценне матора слабавата, але чуўся грукат зянітак. Разрывы снарадаў асвялятлялі на міць кабіну і дрыготкія стрэлкі прыбораў.

Цішкевіч пацягнуў на сябе рычаг. Яго і Аляксея адкінула назад. За перагародкай ускрыкнула Клаша: яна стукнулася плячыма аб нешта вострае ў абышыўцы адсеку. самалёт набіраў вышыню. Грукат зянітак стаў слабець, снарады болей не разрываюцца. Неўзабаве самалёт зынізіўся на ранейшую вышыню і ішоў па курсу. Ляцелі доўга бяз прыгодаў. Клаша крыху ўздрамнула, але хутка прахапілася ад кашлю. Гэта «сирнь» давала сябе аднуць, і Клаша ледзь не захлынулася, але ўсьпела збліяваць, і ёй палягчэла.

Калі сталі прыбліжацца да Менску, Аляксей сказаў лётчыку тримацца правей. Хаця Менск ляжаў у руінах, але Дом ураду высіцся, як Гулівер сярод ліліпутаў, і Новік лёгка заарыентаваўся, дзе знаходзіцца Камароўка. Над Камароўкай зрабілі круг. Аляксей паказаў Цішкевічу палянку і сказаў: «Выкідай нас тут», Цішкевіч адказаў: «А ты спачатку залей бэнзын у матор, бо сам я не змагу». Клаша падала Аляксею каністру. Управіўшыся з заліўкай, Аляксей паціснуў руку лётчыку і паляцеў уніз галавою. Цішкевіч цмонку ў Клашу ў шчаку і піхніў у адчыненыя дзверцы. Убачыўшы Аляксея і Клашу на зямлі, Цішкевіч выкінуў з парашутам рацью. Памахаўшы крыльямі, Як-6 узяў курс на Усход.

Аляксей, калі прыязмлілася Клаша, падбег да яе і пажартаваў: «Магу я праверыць, ці не напусьціла ты ў штаны? Клаша выніяла із кішэні пальто жаночы пісталецік і, падкідаючы на руцэ, спытала: «Бачыш, гэ-

та?» Аляксей махнуў рукою і стаў скручваць парашуты. Скруціўші і запакаваўшы, задумаўся: «Куды ж іх запратарыць. Не дадумаўшыся да нічога, даў Клашы парашуты, а сам пачапіў на плечы рапцыю і сказаў: «Пайшлі».

Да дому, дзе жылі бацькі ісці было недалёка, але рызыкоўна, а таму Аляксей на-кіраваўся ў саўгас Сыляпянка. Там быў гараж, стаяў на вотыббе, каля саменъякага лесу. У гаражы, вядома, немцы ці паліцаі, сядзець на будуць, а саўгаснікі яшчэ храпяць, — думаў, ідучы Аляксей. За якіх паўгадзіны дабраліся па лясной сцежцы да гаражу. На ўсходзе ўжо пачынала сьвятлець неба. Трэба было пасыпляць. Паклаўшы на воз рапцыю, сказаў, Клашы «Не зявяць», а сам пасыпляўшы ў разьведку: Ці на швэндающима па вуліцы нямецкія патрулі? Нікіх патрулЁў ня ўбачыў, вярнуўся ў гараж. Як толькі адчыніў дзъверы, у гаражы крыху пасыпялела, і Аляксей убачыў на нязвычайнай паставе Клашу: яна стаяла прытуліўшыся плячым да трактара, і трymала ў руцэ пісталет, накіраваны на незнамага чалавека. Ён быў у звычайным шэрым лапсарадаку і шапцы-уванцы, але пад лапсарадаком Новіч убачыў зялёную гімнасцірку з чорнымі паліцамі. Аляксей сказаў Клаши апусьціць руку, а ў незнамага спытаў: «Зь якой часьці?». Незнамец замяўся, стаў кахікаць у кулак... Умяшлася Клаша: «Ен ляжаў вунь там, у кутку, на саломе каля «буржукі». Убачыўшы мяне, калі ты выйшаў падхапіўся. Я выхапіла зброю і крукнула: «Ні з месца». Ён падняў рукі і стаў прасіць: «Не страляй, барышня, я свой чалавек. А які ён свой?» «Пра гэта ён мне зараз скажа,—гледзячи на незнамага, сказаў Аляксей і запытаў ізноў: «Зь якой часьці?» Незнамец дакумекаўся, што мае справу не з паліцаемі, а з такімі, ба-

дай, як сам, а таму адказаў: «Із дзясятай арміі генэрала Паўлава».

— А чаго па куткох хаваешся?

— Я не хаваюся, а прабіраюся да сваіх. Зайшоў сюды перадыхнуць.

— Ты адзін такі «герой» ці ёсьць яшчэ хто тут у Сыляпянцы?

— Я ня ведаю. Ведаю толькі, што шмат наших хаваещца ў Менску.

— Ты маеш зброю?

— Маю, аўтамат Калашнікава, але патрону ня маю: выстраляў усе, калі адбіваўся ад «фрыцаў».

— Як цябе вялічаць і ў якім чыне служыў?

— Барыс Іванавіч Сечкін, малодшы палітрук артылерыйскай разьведкі.

— Вельмі добра, Барыс Іванавіч. Нам разьведчыкі патрэбны.

— А магу я ведаць, з кім маю справу?

— Аб гэтым даведаешся пасылья. Зараз вось што: сядзі тут і чакай нас. За дзён мы прыйдзем і скажам, што трэба рабіць. Сечкін прыняў стойку «зважай» і выгукнуў: «Служу Савецкаму Саюзу». Новік падкавырнуў: «Калі ўсе так будуць служыць памінай, як звалі Савецкі Саюз».

— Таварыш Сечкін, абазвалася Клаша.

— Вазьмече вось гэтыя штыковіны і захавайце дзе-небудзь. Сечкін узяў парашуты і падаўцаў захаваць. Аляксей паліяпаў яго па плячы і кіёнӯ галавою Клаши — пайшлі.

Ужо добра стала разывіднівачка, але нікага руху ў Сыляпянцы не назіралася. Прабіраючыся паміж рэдкімі ялінамі бярэзнякам, а пасылья агародчыкамі, дабраліся нашыя гэроі да доміка, дзе нарадзіўся Аляксей. На стук у вакно ніхто не азаўся. Аляксей занепакоіўся, бо атсутнасць бацькоў ускладняла яго задачу. Бацькі-ж былі дома, але яшчэ спалі і першага стуку на чулі. Пасылья другога, мацьнейшага, бацькі, Рыгор Якімавіч, прачнунуўся, па-

глядзеў у вакно і не паверыў сваім вачам. Штурхануў пад бок жонку Аўдоцю. Тая прахаліася, лыпнула вачыма, агрэзнулася: «Ты што штурхашся?»

—Паглядзі ў вакно... Ці не здалося мне?

Аўдоця, ня глядзячы на свае пяцьдзесят гадоў, мела лепшыя вочы за Рыгоравы, пазнала адразу сына і пашкандыбала адчыняць дзіверы.

Зьяўленне сына бацькоў абрадавала, хатця яны не адабралі ягоную, як яны шапталіся паміж сабою, «сабачую прафэсью». Убачыўши нейкую падазроную штуковіну на плячах Аляксея і ня менш падазорную прагажуню, якая нават «здрасцец» не сказала, яны занепакойліся. Бачна было, што яны не ў госьці завіталі, а знейкім заданнем, ад якога ім не паздаровіца, калі, ня дай Божа, засыплюцца. Ды ўсё-ж сын ёсьць сын, прынялі, як трэба: яечні з бульбянімі блінамі пачаставалі і па чарцы паднесылі. Клаша адмовілася, бо баялася, каб не захмялець, каб Аляксей не палез да яе і не зрабіў тое, што зрабіў Язэп. Яна, перакусіўши добра, папрасіла маці Аляксея даць ёй ціхі куточак для адпачынку. Аўдоця завяла Клашу на кухню, наліла ў драўляныя начоўкі гарачай вады, дала сваю ніжнюю кашуло, сказала Клаши выкупацца і лезьціадпачываць на «рускую» печку. Аляксей адпачываць не съпяшаўся, хатця ѹ яго цягнула прыкладыці гарлаву да падушкі. Ён распытваў у бацькі пра немцаў: ці шмат іх у Менску, дзе яны разъмяшчаюцца, як адносяцца да беларусаў, хто з знаёмых хлопцаў застаўся ў Менску і шмат іншага.

Бацька не вельмі цікавіўся немцамі, іх колькасцю, а тым болей разъмяшчэннем, а таму адказаў: «Немцаў я не лічыў, колькі іх у Менску, але сноўдаецца іх па вуліцах ня так шмат. Дзе яны разъмяшчаюцца, не могу сказаць, бо ня цікавіўся гэтым. Ведаю

толькі, што на мосьце праз Сьвіслоч немец зь бляхай на шыі і беларус-паліцай праўяроюць дакументы. Адносіны да нас, такіх, як мы, хто не выступае супраць іх, можна сказаць мажлівасць. Ня ў прыклад вам, бальшавікам, дазволілі адчыніць цэрквы і касьцёлы. Ды і школы, беларускія, дазволілі. Чуў што будуць распускаць калгасы, раздаваць зямлю сялянам. Калі праўда, ды к і мі з Аўдоціяй паедзем у сваю вёску, адкуль нас прымусіў уцякаць у Менск Сталін. Што мне не падабаецца, дык гэта мардэрства немцаў. У гэтым яны не адстали ад вас.. Розыніца толькі такая: энкэвэдисты рас-стрэльвалі ўночы на Камароўцы, а немцы вешаюць у тэатральным сквэрэ на дрэвах і слупох.

Аляксей слухаў бацьку, сцяўшы зубы, але ня вытрымаў і запярэчыў:

— А хто вам сказаў, што энкэвэдисты рас-стрэльвалі на Камароўцы?

— А мене ня трэба казаць, бо я сам бачыў як прывозілі на машинах і ставілі на край «общей» ямы, а пасьля стралілі із нагана ў патыліцу.

— Я ня веру гэтаму.

— Ня верыш? Хадзем, я пакажу табе матілу, на якой растуць цяпер прыгожы бярзінкі..

Із кухні прыйшла маці. Яна пачула павышаныя галасы, а таму, як толькі зайшла, стала супакойваць мужчыну: «Чаго вы так раскрычаліся? Што не падзялілі?»

Аляксей і бацька маўчалі. Аўдоця пастаяла крыху, не дачакалася адказу і пайшла на кухню. У дзвіярах затрымалася, азірнулася са словамі: «Дайце дзяўчыне паспачаць. Ды і ты, Аляксей, кладзіся. Яшчэ нагаворыцесь. А ты, стары, зьбірайся ў царкву». Аўдоця зачыніла дзіверы, а Аляксей крыху супакоіўшися, лагодна спытаў: «А як наконт маіх знаёмых?»

(Працяг у наступным нумары)

ЗГУКІ БАЦЬГАЎЧЫНЫ

Вольнай Беларусі

Сяргей Грахоўскі

Напярэдадні новага году Прэзідэнтам Вярхунага Савету і Савету Міністраў Рэспублікі Беларусь прынялі пастанову аб прысуджэнні Дзяржаўных прэмій Рэспублікі Беларусь 1992 году ў галіне літаратуры, мастацтваў і архітэктуры:

**У галіне літаратуры
імя Янкі Купалы**

Сяргею Законінікаву — за кнігу паэзіі «Заклінанье»

Алеслю Звонаку — за кнігу паэзіі «Святла-цені»
імя Якуба Коласа

Сяргею Грахоўскаму — за кнігу «Споведзь»
Васілю Сёмуху — за пераклад з нямецкай мовы у беларускую рамана Т.Мана «Доктар Фаўстус»

імя Каастуся Каліноўскага

Міколе Ермаловічу — за гістарычна-публіцыстычную кнігу «Старајтыяна Беларусь. Палацкі і новагарадзкі пэрыяды»

**За творы літаратуры і мастацтва
для дзяцей і юнацтва**

Яраславу Пархуту — за кнігу «Зямля бацькоў нашых»

У галіне журналісты

Аляксандру Уліцёнку — за кнігу публіцыстыкі «Іншадумцы. Мыслияне иначе».

А таксама Галіне Гарэлавай — у галіне музыкі і канцэртна-выканальніцкай дзея-насці; Уладзіміру Кін-Камінскому, Уладзі-міру Кур'яну, Віктару Манаеву, Мікалаю Пінгіну — у галіне тэатральнага мастацтва, Эдуарду Агуновічу, Мікалаю Селяшчуку — у галіне архітэктуры і мастацтва.

Рэдакцыя часопіса «Палацак» шчыра віншуе ўсіх лаурэатаў гэтай ганаровай прэміі, жадае ім новых творчых посыпехаў і спадзяеца на да-лейшыя сустэречы на старонках нашага часопіса.

З пачуцьцём асаблівай павагі і ўдзячнасці прадстаўляем вашай узве твор Паэта, Змагара, Адраджэнца, Лаўрэата Дзяржанай прэміі Беларусі Сяргея Грахоўскага

Зямля мая ад Буга і да Сожа,
Ты мне за ёсё на съвеце даражэй.
Няхай Цябе усемагутны Божа і нас,
І наша поле беражэ.

Народ ня будзе болей анямелым,
Ніколі нас не ашукае зброд.
Пад съязгам Бел-чырвона-белым
Згадабудзе шчасце наш народ.

Мы гаравалі зь веку і да веку,
А мову і сумленье бераглі,
Змагаліся за волю чалавеку
Святое Беларускае зямлі.

Каб назаўсёды прашчуры і дзеці
У нашым любым краі і ў гасціцах
Пранеслі гонар Беларусі ў съвеце
І Бел-чырвона-белы съязг.

Над намі сонца волі ўсходзіць,
Каб расцьвіла зямля, як сад,
І Беларусь свабодная ўсходзіць
На вечны і пачэсны свой пасаг.

БЕСТОЧНАМА ПРАВОСЛАВНОМА ЦІЛІСНА
СВ. БЕНИКОМУЧЕНИКА ГЕОРГІЯ
ПОБЕДОНОСЦЯ

Greatmartyr St. George

Church

330 W. Bonita Avenue
Claremont, California 91711
(714) 981-2882

Eastern Orthodox Mission

Byelorussian Autocephalous Orthodox Church

Reverend Fr. Jovan Puric

(A Nonprofit Religious Organization)

Office

1220 Piedmont Drive
Upland, California 91786
(714) 981-2882

Greatmartyr St. George Mission in Claremont, California
celebrated Patron Saint Day on November 15th 1992.

Metropolitan Mikalay, Primate of the Byelorussian Autocephalous Orthodox Church, arrived from Toronto, Canada and Very Reverend Mitrat A. Radenkovich arrived from Florida to make this celebration festive.

On Saturday morning, November 14th Metropolitan Mikalay assisted by Very Reverend A. Radenkovich and Very Reverend Protosidjel Jovan Puric ordained James Denadio and Dimitar Zlatev to the Subdeaconate. In the afternoon Mitropolit and his entourage went sight-seeing.

On Sunday morning, Protosidjel - host Fr. Jovan and subdeacons welcomed Metropolitan Mikalay and Very Reverend Radenkovich at the church. Many byelorussians, serbians and Americans attended Liturgy.

During the Divine Liturgy Metropolitan Mikalay assisted by Very Reverend Radenkovich and Protosidjel Jovan ordained Subdeacon James Denadio to the Deaconate.

After Liturgy lunach was served in the Parish Hall. At this time Mitropolit accepted invitations to visiting host families.

The Church Board and Protosidjel Fr. Jovan wish to express thanks to Metropolitan Mikalay and Very Reverend A. Radenkovich for the visit. Also, many thanks to host families for their hospitality.

God bless you all.

[Handwritten signature of Protosidjel Jovan Puric]

Protosidjel Jovan Puric
Priest Mission of California

Святы абавязак міласэрнасьці

Міхась Страпко

Святая Праваслаўная Царква дае нам 4 тыдні, каб мы падгатавалі сябе, каб перадумалі ўсё, што на працягу году думкамі і учынкамі зрабілі грэшнага, каб сустрэлі Христове ўваскращэнне ачышчаныя. Мы маем час звязрнуцца да Ўсявішняга з малітвамі, каб дараўаў Ён нам нашыя чалавечыя слабасці. Жыцьцё нашае складанае і мы забываём аб паshanе, міласэрнасьці, спаўчувальнасьці і прагавіта глядзім за матэрыяльным дабрабытам, забываючы, што духовасць нашая ад гэтага не багацце.

У гэтым годзе 7 лютага пачуем у царкве аповяд пра фарысея. Падумайма, а ці мы часам не былі самі фарысеям, ці не асуджалі другога, ці стоячи ў царкве не маліліся так, як той фарысей? Ці дома перад сном звязрнуліся з малітвай да Бога? Ці ў гутарцы з знаёмымі па-фарысейску не выхвалялі сябе? Пажадана кожнаму з нас успомніць гэтыя нашыя слабасці і папрасіць прабачэння.

У нядзелю, 14 лютага, чытаеца сьв. Евангельле аб блудным сыне. Мы таксама часам блудзілі і блудзім. Колькі разоў мы захапляліся чужою культурою, мовай, нават царквой? Блудзілі мы, а некаторыя яшчэ блудзяць, шукаючы нечага сярод чужынцаў. Калі-б гэтыя блуднікі апамяталіся і вярнуліся, мы павінны прыняць іх, не дакараць за іхняе блуканьяне. Так павучае нас сам Хрыстос. Адначасна Ён дае нам настаўленыне, калі мы па нейкіх прычынах на блудную дарогу ўзышлі, каб не бяліся павярнуць назад, бо Бог, як той бацька, радасна прывітае нас і прайвіць сваю літасць. Блага і грэшна, калі ведаючы, што блудным сынам сталі, не просім у Ўсявішняга прабачэння, з блуднай дарогі звязрнуць ня хочам.

Нядзеля 28-га лютага сирапуснай называецца, а ў сапраўднасці гэта нядзеля прабачэння. Айцы Царквы ведалі нашу чалавечую ўпартасць і заслыўласць. Ведалі яны, што неахвотныя мы прабачаць і прасіць прабачэння, а з надыходам вялікага паста, такое прабачэнне і спакарэнне неабходнае для нашага духовага і фізычнага аднаўленыя, прыгатаваныя сябе да сустрэчы Вялікадня, калі Гасподзь Ісус уваскрасі з зас্বідчэйшымі сваю боскасць. Вядома, нялёгкая справа прасіць прабачэння, а яшчэ ціжэй прабачаць, калі былі мы пакрыўданыя. Святая Царква забавязывае нас у гэту так званую сирапусную нядзелю прабачыць, хто пакрыўдзіў нас і папрасіць прабачэння ў тых, каго мы пакрыўдзілі. Вось у гэтым і сутнасць розніцы паміж старым Майсеевым і новым Хрыстовым вучэннем. Таму мы, хрысьціяне, забавязаныя прабачаць іншым і самі прасіць прабачэння.

Калядна-Навагодняя хроніка

1993 год, год Пеўніка па ўсходняму каляндару, многія кліўленцы сустрэлі ў залі культурна-асьеветніцкага цэнтра «Полацак» пад пранізлівія «пеўнікавыя» пазыўныя дзіцячых трубаў і фанфараў. Разам з беларусамі навагоднюю вечарыну адзначалі шматлікія госьцы: сябры, знаёмыя, супрацоўнікі з працы. Весела грава аркэстра Ромэна. Добра прайшла латэрэя, арганізаваная Паўлам Васілеўскім, прыбытак якой пайшоу ў фонд для Чарнобыльскіх дзяцей. Весь навагодні вечар засыняў на відэастужку Фёдар Маскалюк, старшыня каўгаса Віцебскай вобласці, які гасціў ў Сяргея і Славіка Карніловічаў. Ён зауважыў, што такога вясёлага Новага году яму яшчэ не прыходзілася бачыць, а гэта верная прыкмета таго, што пасъля нялёгкага і супярэчлівага вісакоснага году, прыйдзе, нарэшце, год дабрабыту і добрых зымен, бо нездарма гаворыць народная мудрасць: як сустрэніш новы год, так яго і правядзеш.

Дзіцячая ялінка, на жаль, без дзіцячых выступленьняў, адбылася з студзеня ў царкве Жыровіцкай Божай Маці ў Кліўлендзе. Галоўнымі артыстамі гэтага дзіцячага сьвята былі ўдзельнікі царкоўнага хору, які разам з прысутнымі прасыпявалі беларускія калядкі. Ну а Санта Клаус, ролю якога цудоўна выканала Язэп Радзюк, раздаочы дзеткам падарункі, прынес малым вялікія пацехі. Застаецца дадаць, што царкоўная ўправа падрыхтвала дзяцям іх бацькам, бабулям і дзядулам салодкі стол, на якім было нямала любімых дзіцячых прысмакаў.

Па добраі традыцыі, вечар перад Калядамі, кліўленцы праводзяць разам, за агульнай куцьцёй. Пасъля вячэрніяй службы, якую служылі а. Міхась Страпко і а. Якаў, у падцаркоўнай залі а. Міхась Страпко благаславіў куцьцю, якую разам зь іншымі посноўныі стравамі прыгатавалі Валянтына Ягоўдзік і Валянтына Яцэвіч.

І кожны адведаў сьвятую куцьцю, бо якая-ж Каляда без куцьці?

І кожны пажадаў свайму суседу здароўя, шчасця і каб дачакацца наступнай Куцьці, бо якая-ж Каляда без пажаданьняў?

А пасъля супольнай вечары пачаліся супольныя съпевы, бо якая-ж Каляда без калядак?

